Szombat
1993 április

•

A Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület folyóirata.
Megjelenik évente tízszer

•

Szerkesztőbizottság:
KARDOS G. GYÖRGY
KÁDÁR IVÁN
ITAMÁR JÁOZ-KESZT
KOMORÓCZY GÉZA
SCHWEITZER JÓZSEF
SZABOLCSI MIKLÓS
TURÁN TAMÁS

Főszerkesztő:
SZÁNTÓ T. GÁBOR

•

A megjelenést támogatják:
SOROS ALAPÍTVÁNY,
AMERICAN JOINT
DISTRIBUTION COMMITTEE,
FONDATION RICH
„A MAGYARORSZÁGI NEMZETI
ÉS ETNIKAI KISEBBSÉGEKÉRT"
ALAPÍTVÁNY

•

A címlapon FAZEKAS TIBOR fotógrafikája, a borító belső oldalán, valamint mellékletünkben DUNAJSZKY GÁBOR felvételei. Hátsó borítónkon az 50 éve történt varsói gettólázadás emlékműve.

•

A kéziratok szerkesztése lezárult:
1993. március 18-án. Szerkesztőség
és kiadóhivatal: Budapest VII., Garay u. 48.
Levélcím: 1440 Bp. 70 Pf. 216.
Telefon: (36-1) 142-6924.
Szerkesztőségi órák és hirdetésfelvétel:
csütörtökönként 16 és 17 óra között.
Előfizethető a kiadóhivatalban, illetve
postautalványon az OTP 218-98093/521-006670-7
„Szombat" számú alszámlán. Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989. HU ISSN 0865-3844.
Készült a Neotipp Bt. nyomdaüzemében.
Felelős vezető: dr. Naszályi Gábor.

Tartalom

Hazai dolgaink
3 Jehuda Elkana: Felejteni kell!
4 Az Alkotmánybíróság határozata a „zsidó aranyról"
5 Gergely Ágnes verse
7 Osztogató igazságosság – a per tovább folyik (Dr. F. P.)
8 „A főrabbi úr nyilatkozata elhibázott, káros" (Dr. Olti Ferenc)
9 Nem hallgathatunk! (Szántó T. Gábor)
10 A kiéleződött ellentétek miatt... – A Hitközség közgyűlés előtt
11 Talpra MAZSIKE! (Várai Emil)

Gazdaság
13 Hová tűnt a vállalkozókedv? (Szegő Krisztina)
14 Jaj Mamele (-ház)! – interjú dr. Feldmájer Péterrel (N. E.)

Konrád-köszöntő – A *Szombat* melléklete
15 Se bosszú, se megbocsátás – Bárdos Pál interjúja Konrád Györggyel
20 Nagy András: A látogató elköszönt
24 Balog Iván: Egy értelmiségi polgár, aki magyar zsidó
26 Pető Katalin: Ki, ha nem te, és mikor, ha nem most?
27 Erős Ferenc: A Cinkos-t újraolvasva
28 Szántó T. Gábor: Konrád

Világ
31 A FÁK-on is kihajt az ág (V. Gy.)
31 A vilnai foltvarró unokája: Lord Taylor of Gostforth főbíró (–igy–)
32 Hírek

Izrael
33 Izraelbe érkeztek a boszniai muzulmán menekültek – fotóriport
34 Beszéljük egymás nyelvét – egy arab-zsidó nyelviskoláról
34 Mozgatókerekek

Hagyomány
35 Zvi Kasdai: Peszah a Kaukázusban
36 Schőner Alfréd: Hággádák – művészet és kuriozitás
38 Luah
39 Dal a tengernél
39 Primo Levi verse

Történelem
40 Vád és vérvád (Domán István)
41 Ritualmord (Jólesz László)
42 A kevesek hírmondója – Kroó László interjúja Aliz Somronnal

Kultúra
43 Könyvespolc
43 Itt vagyunk!
44 **Gyerekrovat**

Summary

The April issue of *Szombat* starts with an article by Jehuda Elkana on the need to forget in relation to the Shoah. His main argument is that even though the need to know and learn about the Holocaust will not diminish, it must nonetheless be relegated into the background because it will neuroticize our present if it becomes a too integral part of our identity.

The Hungarian Constitutional Court has announced its decision concerning the gold items and other valuables deposited in the Hungarian National Bank in 1944, and the reparation stipulated by the Paris Peace Treaty of 1947, which should have been used for the rebuilding of the Jewish communities of Hungary. According to this decision the deposits fall under the provisions of the Bill of Compensation passed by Hungarian parliament, whilst a deadline for December 31, 1993 has been set for drafting a new law on community reparation.

Following the outrageous statements of two prominent persons, Gusztáv Zoltai (managing director) and György Landeszman (leading chief rabbi), of the Jewish community, in which they spoke offensively and unjustly of Hungarian society, making fallacious accusations, one of the magistrates and one of the representatives of the Jewish community have handed in their resignation and have submitted a proposal for relieving them of their duties.

Also included in this issue is a touching report on the plight of the Jews remaining in the successor states of the former Soviet Union who can expect very little practical help from abroad if they wish to remain in their former homeland.

Alfred Schőner, the former chief rabbi of Hungary who now resides and teaches in Israel, writes about the art of the *Haggadot;* we have also included Hassidic tales on the Passover in this number.

The supplement of our April issue has been assembled in honour *György Konrád,* one of the most prominent contemporary writers and the president of the International Pen Club, on the occasion of his sixtieth birthday. In an interview given to Pál Bárdos he speaks freely of his family and reminisces about his activity as a dissident writer, and how this shaped his present attitudes. András Nagy offers an analysis of Konrád's novels, one of whose central themes is how the outsider is often compelled by the forces of history to become an active participant in the events, whilst Iván Balog's examines Konrád's essays. In his analysis of Konrád's novel, *The Accomplice,* Ferenc Erős outlines the emergence of a positive model of Jewish identity in consequence of a generational attitude that can best be described as Jewishness – assimilation – leftism – dissilusionment – dissidentism – excludedness. In a touching confession Katalin Pető admits to still drawing strength from Konrád's first novel, *The Visitor,* in her psychiatrical work. Gábor T. Szántó's essay is a subjective portrait of Konrád, searching for the roots of the Konrád-phenomenon: how this particular writer became a symbol of different generations and how the autonomous personality can exist in the cross-fire of different, often conflicting, expectations. The supplement is illustrated by Gábor Dunajszky's photos.

Olvasóink írják

Pészachi emlék...

Beköszönt a tavasz, újra otthon vagyok, Liszkán, szülők, testvérek között. Visszamegyek, igen-igen fájdalmas szívvel, mikor egyedül ülök a szobámban. Hogy is volt? Sürgés, forgás, takarítás, készülünk a pészachra. A szekrényeket kimossuk, a könyveket, mozgatható tárgyakat kivisszük az udvarra, fújja ki a szél belőlük a *chomec*ot. Édesapánk, a *macesz* sütödéjében van, ma mi kerülünk sorra. Simára súrolt fehér deszkán nyújtják az asszonyok a maceszt, megfordítani a kinyújtott maceszt nem szabad.

Egy férfi állítja össze a tésztát, ott áll a *masgiach*, hogy a tésztához vízen kívül semmi ne juthasson. Egy fiú *radli*val húz néhány csíkot a már kinyújtott tésztán. Így kerül a kemencébe, süti – forgatják, sütik – forgatják... Egy nagy lepedőt rúdra csomóznak, két végén oda kerül az a mennyiség, ami bennünket illet, körülbelül 10–15 kg lisztből. Igen-igen erős a felügyelet, szakállas férfiak, parókás, bekötött fejű asszonyok dolgoznak. Hazakerül a macesz, csak széder este ehetünk belőle. Apánk egy nagy faedénybe (kadicskába) berakja az üvegféléket, tele van vízzel, három napig ázik a pohár, kancsó. Úgy emlékszem, naponként váltottuk a vizet. Ünnep előtti nap (ha jól emlékszem) a férfiak elmennek a rituális fürdőbe, azután ünnepi ruhát vesznek fel. Abban sütik a *smíre* maceszt, nem mesterei ennek, ezért vastagra sikerül. Azzal csinálják majd a szédert. „Keressük" az eldugott *chomec* darabokat a lakásban, gyertya a mézben, egy fehér gyolcs tollseprű, fakanál, majd minden összeszedve, spárgával összekötve, áldást mondva, elégeti apánk. Elkészül a *„homec eladási szerződés"*, tészta, kenyér stb. minden kidobva.

Törjük mozsárban a maceszt, diót, borsót, kezünk már fáj. Készülnek szüleink a *glioláshoz*, mozsár, ha nincs húsvéti, edény kerül gödörbe, rajta tüzesített kődarabok, majd „zúgó", forró vízzel leöntve, ott tartjuk, míg a víz ki nem hűl. A húsvétre készített ivóvízért, a „jó" kútra megyünk, ruhafélével a vödör szája letakarva. Apánk templomba megy, édesanyánk felveszi „gyertyagyújtó" rózsaszín kötényét. Körülötte állunk négyen, kellemes ünnepeket kívánunk, megcsókoljuk egymást. Készítjük a szédert, apánk két székére két párnát tesz anyánk, helyén a kitli-kapeli (abban temettem el apámat), a szédertál, hamubasült tojás, csirkenyak, sóskrumplit eszünk zöldségként, lavór, törülköző. Mindenki előtt ott a Hagada, imádkozunk, mi, gyerekek titokban csípkedjük egymást, nevetgélünk, valószínűleg unjuk.

Vacsora: hal, húsleves knédlivel, cékla... Utána imát már nem vagyunk hajlandók mondani testvéreimmel. Félünk, mikor a sötétben ki kell nyitni az ajtót és üdvözölni Elijáhut. Valamennyien felállunk és mondjuk, Isten hozott, persze héber szöveggel. Édesanyánk nagyon fáradt, átvesszük a mosogatást, aztán aludni megyünk...

M. N.

Ui.: *Húsvéti édesség:*

RÁNTOTT MACESZ

10–15 cm-es macesz boros vízben, rövid ideig áztatva, bepanírozni – zsírban kisütni, cukorral beszórni.

Szombat Szalon – Debrecenben

A Debreceni Hitközség meghívására folyóiratunk, a *Szombat* fiatal szerzői tartanak irodalmi estet a Hitközség kultúrtermében *április 25-én, vasárnap délután fél ötkor.*

A *Szombat Szalon* keretében *Láng Tamás* Ahogy itt lehet című regényének részlete, *Lózsy Tamás* „Jesivó sel mátó" – Debrecen és környéke egykori tanházai, és *Schweitzer Gábor* 1848–49-es naplófeljegyzésekről, memoárokról szóló előadásai; *Seleanu Magdaléna* haszid legendafordításai, *Szabó Veronika* jiddis egyperces novellafordításai és *Szántó T. Gábor* novellája hangzanak majd el a szerzők tolmácsolásában.

Minden érdeklődőt szeretettel várunk!

Múlt havi hibáink

A *Szombat* márciusi számába ismét számos sajtóhiba csúszott. Sajnálatos módon kimaradt a szerkesztőbizottság névsorából *Szabolcsi Miklós* neve, úgyszintén hibásan jelent meg *Sándor Pál* írásának címe. Helyesen: *Törvényes rendelet az antiszemita zavargások ellen 1848-ban.* Jólesz László *Még egyszer a diózásról* című írásában a harmadik bekezdésben három idézőjeles szó közül kettő hibásan nyomatott. Nem „resenone", hanem *resesone,* s – természetesen – nem „résesóne", hanem a *rásesóne* a helyes.

A fentiekért, s az esetleges további hibákért az érintettek s olvasóink elnézését kérjük.

A rabbikar elítéli Landeszman György egyes megnyilvánulásait

A Magyarországi Rabbikar 1993. március 17–18-án megtartott ülésén határozatilag elítélte a Heti Magyarország február 26-i számában megjelent riportot, és abban Landeszman György *budapesti vezető főrabbi egyes megnyilatkozásait.*

Ugyanakkor figyelemmel arra, hogy a vezető főrabbi úr elragadtatott kijelentéseiért két sajtónyilatkozatban is bocsánatot kért mindazoktól, akiket megbántott, a rabbikar ünnepélyesen felkér mindenkit arra, hogy ebben a fájdalmas ügyben gyakorolja a megbocsátás és az engesztelés erényét, és működjék közre a közbéke helyreállítása, mindannyiunk, tehát a közös haza érdekében.

Végezetül a rabbikar indíttatva érzi magát arra, hogy a legszélesebb nyilvánossággal közölje: nyomatékosan felszólította a főrabbi urat, hogy további tevékenységével állítsa helyre a magyar zsidóságról és a vallási vezetőről alkotott, megromlott képet. (MTI)

•

Az üggyel kapcsolatos írásainkat lásd a 8–9. oldalon.

Jehuda Elkana

Felejteni kell!

Tízéves voltam, amikor elhurcoltak Auschwitzba, de túléltem a Holocaustot. A Vörös Hadsereg szabadított fel és néhány hónapot egy orosz „felszabadítási táborban" töltöttem. Később arra a következtetésre jutottam, hogy szinte semmi különbséget nem tapasztaltam azok viselkedése között, akikkel találkoztam, legyenek azok németek, osztrákok, horvátok, ukránok, magyarok vagy oroszok. Világossá vált, hogy ami Németországban történt, bárhol megtörténhet, bármely néppel, beleértve a sajátomat is. Másrészt azt is tisztán láttam, hogy megfelelő oktatással-neveléssel és a megfelelő politikai környezetben az ilyen és ehhez hasonló szörnyűségek megakadályozhatók. Most sincs, és soha nem is volt olyan történelmi folyamat, amely szükségszerűen vezet a népirtáshoz.

Azután, hogy 1948-ban kivándoroltam Izraelbe, hosszú évtizedekig nem foglalkoztam azzal, hogy vajon a Holocaustnak van-e valamiféle jól meghatározható politikai vagy nevelő szándékú üzenete. Saját jövőm foglalkoztatott s ezért tudatosan kerültem a múlt hasznosíthatóságáról folyó elméleti vitákat. Nem arról van szó, hogy elfojtottam volna s nem beszéltem volna arról, ami velem történt. Sokszor beszélgettem négy gyermekemmel a múltról és az abból levonható tanulságokról. Megosztottam velük érzéseimet és gondolataimat, de csakis és kizárólag a személyes szinten. Az a tény, hogy vonakodtam figyelemmel kísérni az Eichmann-pert, hogy erősen elleneztem a Demjanjuk-pert, és hogy nem kísértem el gyermekeimet, amikor a Jád Vásemet látogatták meg, csupán személyes, a magam gondolkodásmódjából következő elhatározásnak tűnt. Ma azonban másként látom.

A gyűlölet gyökerei

Az elmúlt hetekben sokat beszélgettem barátaimmal és furcsamód az az érzésem, támadt, hogy valamiképpen előnyt élvezek azokkal szemben, akik itt születtek és nem tapasztalták meg a Holocaustot. Amikor a sajtó bármilyen „visszás, rendhagyó esetről" számol be, első reakciójuk a hitetlenség, hogy ilyesmi megtörténhet; és valójában csak akkor fogadják el a tényeket, amikor már a valóság arcul csapja őket. Sokan elvesztik arányérzéküket és elfogadják azt az érvelést, hogy „mind ilyenek", vagy hogy „az izraeli hadsereg ilyen"; sőt gyakran megvetik mind az elkövetőket, mind az arabokat, akik ilyen helyzetbe juttattak bennünket. Sokan azt hiszik, hogy az izraeliek többsége mélyen gyűlöli az arabokat és abban is biztosak, hogy az arabok is mélyen gyűlölnek bennünket. Ez velem nem történhet meg. Először is, nincs az a „visszás, rendhagyó eset", amit ne láttam volna a saját szememmel. Ezt szó szerint értsék: szemtanúja voltam számtalan ilyen esetnek; láttam, amint a buldózerek elevenen temettek el embereket, láttam, amint a feldühödött tömeg kitépte a falból és darabokra törte azokat az orvosi berendezéseket, melyek a kórházi betegeket életben tartották, láttam, amint a katonák a civil lakosságot, beleértve a gyerekeket is, verték. Ennek ellenére sem általánosítok és nem gondolom azt, hogy mindannyian gyűlölnek bennünket, de azt sem hiszem el, hogy minden zsidó gyűlöli az arabokat; azokat sem gyűlölöm, akiket a felelősség terhel ezekért a „visszáságokért", de ez nem jelenti azt,hogy helyeselném cselekedeteiket és hogy ne várnám el azt, hogy a törvény szigorával büntessék őket.

Kutatom annak gyökereit, hogy mi is történik napjainkban. Nem tartozom azok közé, akik úgy vélik, hogy ez a nemzet túlnyomórészt vadállatokból áll. S határozottan állíthatom, hogy a brutalitás nem etnikai sajátosság. Először is, semmiféle kapcsolatot nem látok a zabolátlan viselkedés és az ideológiai szélsőségesség között; másodszor, úgy vélem, hogy az ideológiai szélsőségességre való hajlam inkább jellemzi az Oroszországból, Lengyelországból és Németországból bevándorolt zsidókat, mint azokat, akik Észak-Afrika vagy Ázsia szülöttei.

Frusztrált nemzedék?

Sokan úgy tartják, hogy a biztonság hiánya, a gazdasági és a társadalmi feszültségek következtében felnőtt egy olyan, erőteljesen frusztrált nemzedék, amely semmiféle jövőt nem lát a maga számára, akár egyéni, akár egzisztenciális szinten: semmi reménye sincs arra, hogy magasszintű tanulmányokat folytasson és jobb szakmát szerezzen, hogy tisztességesen megélhessen, megfelelő lakást és elfogadható életkörülményeket biztosítson magának. Nehezen ellenőrizhető ennek az állításnak az igazságtartalma, és még nehezebben becsülhető meg azok száma, akikre ez a fajta frusztráltság valóban jellemző. Az viszont tény, hogy a személyes frusztráltság „visszás, rendellenes" viselkedéshez vezethet.

Az utóbbi időkben arról győződtem meg, hogy az izraeli társadalom palesztinokhoz fűződő viszonyát alapvetően meghatározó politikai és társadalmi tényező nem a személyes frusztráció, hanem egy meglehetősen mélyen gyökeredző egzisztenciális „Angst", melyet a Holocaustból levonható tanulságok egy sajátos értelmezése táplál és az a hit, hogy az egész világ ellenünkre tör és mi vagyunk az örök áldozatok. Számomra Hitler tragikus és paradox győzelme ebben a sokak által osztott réges-régi hiedelemben nyilvánul meg. Auschwitz hamvaiból, jelképesen szólva, két nemzet emelkedett ki: a kisebbség, amely azt mondja, hogy „ez sohasem történhet meg még egyszer", és egy riadt, rémült többség, amely azt mondja, hogy „ez sohasem történhet meg *velünk* még egyszer". Nyilvánvaló, hogy ha csak valóban ezt a két tanulságot lehet levonni, akkor én az első véleményhez csatlakozom, és a másikat katasztrofálisnak tartom. Valójában azonban egyik mellett sem kötelezem el magam, csak arra szeretnék rámutatni, hogy az az életfilozófia, amely főleg vagy kizárólag a Holocaustban gyökerezik, végzetes következményekkel jár.

(Folytatás a 33. oldalon) ☞

A szerző a Tel Aviv-i egyetem tudománytörténet és filozófia professzora, a jeruzsálemi *Van Leer Intézet* igazgatója, a berlini *Wissenschaftskolleg* állandó tagja. Fenti cikkét, mely a *Háaretz*ben jelent meg 1988. március 2-án a *jom hásoá* alkalmából adjuk közre, mert mondanivalója itt és ma is aktuális.

Az Alkotmánybíróság határozata a „zsidó aranyról"

1.: Az egyéni sérelmeket a 2. kárpótlási törvény orvosolja
2.: Az örökösök nélkül elhunytak értékeinek állami értékesítéséért az Országos Zsidó Helyreállítási Alapot, vagy annak jogutódját kárpótlás illeti meg

Hosszú évek óta tartó, a zsidó szervezetek között nem is mindig összehangolt, jogilag nem is mindig pontosan megfogalmazott egyéni követeléseket tartalmazó, különféle minisztériumokhoz címzett beadványok és bírósági kezdeményezések után megszületett az Alkotmánybíróság határozata. Ennek lényegét tartalmazza a fenti két pont. A határozat a magyarországi zsidóság számára igen jelentős, mert 45 éves hallgatás után nyilvánosságot kap, mi történt az 1944-ben kikényszerített letétekkel és más módon teljes épségében az állam birtokába került, megmaradt kincsekkel. A határozat azonban számos jogi és gyakorlati kérdést felvet, amelyekre az Alkotmánybíróság kihirdetése utáni napokban még nincs felelet. A témára a későbbiekben visszatérünk, addig is,mivel az Alkotmánybíróság határozata máshol nem olvasható, némi rövidítéssel, közöljük.

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG NEVÉBEN!

1. Az Alkotmánybíróság megállapítja: alkotmányellenes helyzet állott elő azáltal, hogy Magyarország nem tett eleget a *Párizsi Békeszerződés* 27. cikkének 2. pontjában foglaltaknak.

Az Alkotmánybíróság ezért felhívja az Országgyűlést, hogy 1993. december 31. napjáig tegye meg a szükséges intézkedést a *Békeszerződés* hivatkozott rendelkezésének végrehajtására. Az Alkotmánybíróság a hozzá beadott állampolgári beadványokra válaszul a határozat 2. pontjában pedig azt teszi közzé, hogy az 1992-es XXIV., úgynevezett kárpótlási törvény nem ellentétes a nemzetközi szerződéssel és az Alkotmánnyal.

Az indoklás

Az Alkotmánybíróság az ügyben több tárgyalást tartott. Meghallgatta a *pénzügyminisztert* és a *Magyar Nemzeti Bank* elnökét. Tanulmányozta a Pénzügyminisztérium által rendelkezésére bocsátott egykorú iratokat, jegyzőkönyveket, jegyzékeket (4 csomag), a Párizsból hazaszállított értékek kísérő jegyzékeit (4 kötet), a *Pénzintézeti Központ* által eddig elvégzett vizsgálatok anyagát, a *Magyar Nemzeti Bank* által megküldött okiratokat, az *Országos Levéltár Jelenkori Gyűjteményéből* rendelkezésére bocsátott egykorú gazdasági, politikai döntések jegyzőkönyveit, határozatait, egyéb az ügyhöz kapcsolódó okmányokat. Ugyanígy feldolgozta az indítványozók és szakértőik által feltárt bizonyítékokat, szakértői kutatások eredményét, levelezéseket is. Felhasznált továbbá a témával összefüggő néhány publikációt is. (Közte a *Szombat* interjúit az MNB és a Pénzügyminisztérium illetékeseivel – *a szerk.*)

E hosszadalmas és körültekintő előkészítés után, az Alkotmánybíróság az alábbiakat állapította meg:

1. A Sztójay-kormánynak 1944. április 16-án kelt 1600/1944. ME rendelete előírta, hogy az *„ország területén lakó minden zsidó köteles a jelen rendelet hatálybalépésekor meglévő vagyonát 1944. április 30. napjáig bejelenteni."* Bejelentési kötelezettség alá esett 10 000 Pengő értéket meghaladó minden vagyontárgy. *„Bejelentésre kötelezettek akár zsidó, akár nem zsidó személyek is, akik a zsidó tulajdonában lévő vagyontárgyakat bármilyen címen őrizetükben tartanak."*

A rendelet 5. §-a szerint *„zsidó tulajdonában lévő színplatina és platinaötvözetek, továbbá színarany és aranyötvözetek – ideértve mindenfajta aranyérmét – törtaranyat és mindennemű aranyhulladékot is – aranyvegyületek, bánya- és hordalékarany, úgyszintén a platinából, aranyból vagy e nemesfémek felhasználásával készült tárgyak, ékszerek, drágakövek és igazgyöngyök"* is bejelentési és letétbehelyezési kötelezettség alá estek.

A pénzintézet a zsidó személyek által bérelt széfeket a bejelentések kapcsán zárolta. A pénzügyminiszter kapott felhatalmazást arra, hogy az ilyen széfek tartalmát leltároztassa és az abban lévő zsidó tulajdonban álló értékpapírokat, betéti könyveket, értéktárgyakat, valamint készpénzt a rendelet alapján letétbe helyeztesse.

A zsidó lakosság a 3000 pengőt meghaladó összegű készpénzét is köteles volt a valamely pénzintézetnél betéti könyvre, folyószámlára vagy postatakaréki betéti- vagy csekkszámlára befizetni, illetve bejelenteni. A rendelet megszegőit büntetőjogi felelősségre vonták. Azt a vagyontárgyat pedig, amelyre nézve a kihágást elkövették, a rendelet alapján elkobozták.

A bejelentést és a letétbehelyezéseket *„a Pénzintézeti Központ tagjai sorába tartozó valamely pénzintézetnél, központi pénztárnál vagy a Magyar Királyi Postatakarék Pénztárnál"* kellett teljesíteni.

Elkobozva és elszállítva

1944 áprilisában további rendeletek alapján a zsidó származású lakosságot gettóba telepítették és elrendelték a még meglévő vagyontárgyai, vagyona elkobzását is.

A *Magyar Királyi Legfőbb Számvevőszék* elrendelte a zsidó lakosságtól elvett arany-, platina- és ezüstékszerek, valamint egyéb vagyontárgyak felkutatását és összegyűjtését. E célból kormánybiztosság alakult. A kormánybiztosok minden zsidó állampolgár tulajdonát képező értéket (drágaságot, műkincset, nemesfémet, szőrmét, szőnyeget, ruházati cikket) 1944 nyarán az egyes pénzügyigazgatóságok raktáraiban helyezték el. A júliusi–augusztusi hadihelyzetre tekintettel a kormánybiztosság a veszélyeztetett helyeken lévő igazgatóságoktól *az értékeket a Magyar Királyi Postatakarékpénztár budapesti Főintézetébe szállíttatta.*

A zsidó lakosságtól utóbb elvett ékszerek és vagyontárgyak egy része elismervény nélkül a városi és községi nyilaskeresztes pártirodákhoz került. A háborús helyzet alakulására figyelemmel októberben mindezeket és a pénzügyigazgatóságon lévő értékeket egy külön kiadott rendelkezés szerint az ország nyugati részébe szállították. Ott a tulajdonosok jelöléseit eltávolították. Sopronkövesdről a bevagonírozott szállítmány 1945. március 30-án útnak indult Salzburgon át Hallein rendeltetéssel. Emellett két tehergépkocsi is útnak indult a vagyontárgyak másik részével.

1945 májusában a szállítmányt a *francia hadsereg* lefoglalta és Párizsba szállította.

3. Ezzel párhuzamosan a *Magyar Nemzeti Bank* akkori vezetése a magyar állam teljes arany- és valutakészletét, az ott őrzött letéteket és széfbeli értékeket az *Igazságügyi Minisztérium* által kezelt, úgynevezett bűnügyi letétekkel, és egyes nyilas vezetők, csendőrparancsnokok letéteivel együtt a háborús helyzet súlyosbodása nyomán Sopronba, majd 1945. január 21-én Spital am Pyhrnbe (Felső-Ausztria) szállította.

Később, minthogy ez a helység az amerikai megszállási övezetbe került – az amerikai hadsereg foglalta le és Frankfurt am Mainba vitte. A rendelkezésre álló dokumentumok szerint sem a francia, sem az amerikai lefoglalás nem jelentett tulajdonszerzést az értékek fölött.

Mi az Országos Zsidó Helyreállítási Alap?

1946. november 15-én lépett hatályba a magyar zsidóságot ért üldözés megbélyegzéséről és következményeinek enyhítéséről szóló – ma is hatályos – 1946. évi XXV. törvénycikk. Ebben az új hatalom kinyilvánítja, hogy *„a magyar nép nem azonosítja magát a faji üldözéssel"* és rendezni kívánja a vagyoni sérelmeket. A törvénycikk 2. § (1) bekezdése szerint *„az állam mindazokat a hagyatékokat, amelyeket örökösök hiányában a (2) bekezdésben említett személyek hagyatékaként megszerzett, vagy megszerez, alábbi rendelkezések szerint létesítendő külön alapnak engedi át".*

A (3) bekezdés szerint pedig *„Az Országos Zsidó Helyreállítási Alapra szállnak át hazahozataluk esetében a külföldre hurcolt azon vagyontárgyak is, amelyek az izraelita vallásúak, illetőleg zsidó származásuk miatt üldözött személyek birtokából az elmúlt uralmi rendszer intézkedései következtében jogtalanul kikerültek, feltéve, hogy jogszerű tulajdonosuk a minisztérium által kibocsátandó rendelkezések szerint nem állapítható meg."* Az Alap a törvény szerint jogi személy. Feladata *„az izraelita vallásuk, illetőleg zsidó származásuk miatt üldözött személyek és ennek következtében segítségre utalt személyek, valamint az ilyen személyek javára szolgáló intézmények támogatása".*

A békeszerződés megkötése után az amerikaiak 1947-ben Frankfurt am Mainból, a franciák pedig 1948 tavaszán Párizsból visszaszolgáltatták az általuk lefoglalt készleteket.

Az amerikaiaktól visszahozott ún. frankfurti anyagok melletti jegyzékből megállapítható, hogy a Magyar Nemzeti Bank anyagában *„Belföldi cégek és hivatalok"* számlán nyilvántartott bűnügyi egyedi letétek (aranyrudak, érmék, valuták), belföldi cégek és hivatalok valutaszámláin lévő értékek, valutanemenkénti összeállításban szerepeltek. Úgyszintén *„Különféle letétek"* elnevezés alatt egyes őrizetbe vett személyektől elvett, illetve tábori csendőröknél lévő, bűnjelként kezelt pénzekről, arany- és egyéb használati tárgyakról készített jegyzékek szerepeltek. Az utóbbi jegyzéken vagy csak név, pontos cím nélkül, a tárgyak megjelölésével, vagy csak a bűnügy, vagy csak a csendőralakulat neve szerepel a darabszám és tárgymegjelölés mellett, egyéb azonosító adatok nem.

Az átadási jegyzék tételeinek egy része tehát valószínűen a bankszéfekben elhelyezett zsidó javakra vonatkozott, valamint a bűnügyi letétben és egyes nyilas vezetők letéteiben ugyancsak voltak ilyen vagyontárgyak.

A Párizsból hazaszállított anyagot – amely valószínűleg a kényszerletéteket és egyéb elkobzott, vagy bűnügyi letétként kezelt, zsidó tulajdonú arany- és ékszertárgyakat tartalmazta – *4 vaskos kötet* jegyzék kísérte. Ez az MNB-be került.

A frankfurti és párizsi anyagon kívül az 5950/1946. ME rendelettel létrehívott, a zsidó javak felkutatására létrehozott

GERGELY ÁGNES

Ír fohász 1916-ból

Ó, kelta Kőkirály, tekints le végre
villám sújtotta szirtjeid közül
e számüzött, e végzet verte népre,
mely a világot kapta börtönül.

Ha jókedvét, ha kincsét nem tetézed,
törd meg jobboddal ellenség szivét,
s ha mégis, mégis bünteted e népet,
legyen bűntelen, hiszen a Tiéd.

1916 az írek '56-ja. A húsvéti felkelés tizenhat vezetőjét kivégezték az angolok. *William Butler Yeats* ír költő (1865–1939) több színjátékot írt a felkeléssel, a felkelés leverésével átitatott, keserű időkről. Egyiküket, *A csontok álmodása* című nó-játékot G. Á. most fordította le a rádiónak. A Rádiószínház kérésére a fordító imádságot írt a főszereplő, egy bújdosó ír felkelő számára. Az imádság, melyet itt közlünk, túlmutat önmagán.

bizottságnak is sikerült néhány külföldre hurcolt zsidó vagyontárgyat felkutatni és hazahozni. Így került haza az úgynevezett bezdáni, tatabányai, nagykőrösi és buchenwaldi anyag. Mellettük név és a tárgyak megjelölésével jegyzék is fennmaradt. Ezek feldolgozását külön, már 1948-ban több, a *Pénzügyminisztérium* és a *Magyar Nemzeti Bank*, valamint a *Zsidó Helyreállítási Alap* képviselőiből álló bizottság kezdte meg, majd további bizottságok fejezték be. (Az első két jegyzőkönyv még tartalmazta a *Zsidó Helyreállítási Alap* képviselőinek adatait, a későbbi jegyzőkönyvekben azonban már nincs utalás az *Alap* részvételére.)

Eredetileg ezzel az anyaggal külön foglalkoztak. A cél az volt, hogy ezeket egyedi letétekként kezeljék, és a jogos tulajdonosoknak visszaadják. E vagyontárgyakra nézve összesen mintegy 120 000 Ft értékben érkeztek igénybejelentések. Néhány kivételes esetben pénzbeli térítések is történtek. Az egyéni letétek megnyitása azonban nem történt meg.

A második rekvirálás

Az Alkotmánybíróság a továbbiakban megemlíti, hogy már 1946-ban megjelent egy rendelet immár a tulajdonos származására való tekintet nélkül, mely előírta a meghatározott mérték feletti arany- és nemesfém tárgyak, valuták kötelező beszolgáltatását, az ékszerészek vagyonának államosítását. 1951-ben pedig a *Magyar Dolgozók Pártja* különböző bizottságaiban döntések születtek arról, hogy ékszereket elhagyott javak címén és más jogcímen beterjesztett igények alapján *vissza nem adnak;* a már előterjesztett igényekre egyéni kártalanítás helyett az *Országos Zsidó Helyreállítási Alap* kap meghatározott összeget. Elhatározták az elhagyott javakként nyilvántartott értékek értékesítését. *Az valójában már 1948-ban elkezdődött és 1981 (!)-ig tartott.*

Az aranyérméket és rúdaranyat a *Magyar Nemzeti Bank* vásárolta meg. Az ellenérték a *Pénzügyminisztérium* javára elkülönített számlájára került. *Az aranytárgyakból a törtaranyrészeket beolvasztották,* az értékesíthető tárgyakat belföldön az *Óra- és Ékszerkereskedelmi Vállalaton* keresztül, külföldön pedig az *Artexen* keresztül értékesítették. (Az átvizsgált iratanyagban utalás található arra nézve: előírták a muzeális tárgyaknak a múzeum részére történő átadását. Ennek végrehajtásáról azonban nincsenek adatok.

Az Alkotmánybíróság felhívására a *pénzügyminiszter* és a *Magyar Nemzeti Bank* elnöke írásban egybehangzóan úgy nyilatkozott, hogy a *„Magyar Nemzeti Bank ez idő szerint eredetiben nem őriz olyan nemesfém tárgyakat – rúd- és törtaranyat, drágakövet, amelyeket az 1600/1944. ME rendelet alapján helyeztek letétbe, vagy a rendelet 17. § (3) bekezdése alapján kerültek elkobzásra."*

Csak kárpótlás!

Az Alkotmánybíróság határozatának további részében az olvasható, hogy az elmúlt évtizedekben az állampolgárok milliói szenvedtek sérelmet vagyontárgyaik államosításáért, ugyanakkor megállapítja, hogy ezek kártalanításáért az állam az őt terhelő kötelezettséget akként is teljesítheti, hogy – teherbíróképességével arányban álló módon – az egyes tulajdoni sérelmek eredeti jogi természetét figyelmen kívül hagyva, a károsultakkal szembeni kötelezettségének *kárpótlás útján* tesz eleget.

Az Alkotmánybíróság megítélése szerint a kárpótlás éppen ezért *„megfelelő"* kártalanítását jelenti azoknak is, akiknek tulajdonát zsidó származásuk vagy izraelita vallásuk miatt vonták el.

Az Alkotmánybíróság nem látta megalapozottnak azokat az indítványokat, amelyek az elvont arany- és más nemesfém tárgyakért a kárpótlás útján való orvoslást alkotmányellenesnek tartják. *Az vetné fel a sértő hátrányos megkülönböztetés aggályát a társadalom más károsultjaival való egybevetés tükrében, ha a most vizsgált indítványban más elveken alapuló kárpótlási szabályok kerülnének alkalmazásra* – hangzik az Alkotmánybíróság határozatában.

Az Alkotmánybíróság megvizsgálta a hatályos jogszabályoknak nemzetközi szerződésbe ütközését, illetve e vonatkozásban a mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenesség kérdését. A *Párizsi Békeszerződés* 27. cikk 1. pontában Magyarország arra vállalt kötelezettséget, hogy az érintett körben említettek *„javait, törvényes jogait és érdekeit visszaállítja, vagy ha a visszaállítás lehetetlen, megfelelő kártalanítást ad."*

Az Alkotmánybíróság álláspontja: A „megfelelő" kártalanítás nem jelenti szükségképpen a teljesértékű kártalanítást, hanem „az az ország gazdasági teljesítőképességéhez mért részleges kárpótlás nyújtásával is lehetséges, ha abban javaikban, törvényes jogaikban és érdekeikben sérelmet szenvedettek hátrányos megkülönböztetés nélkül részesülnek".

A 2. számú kárpótlási törvény meghozatalával tehát az állam az állampolgárok egyéni sérelmeit illetően eleget tett a nemzetközi szerződésben és a hatályos törvénycikkben vállalt, de mind ez ideig nem teljesített kötelezettségének.

Más a helyzet azzal a kötelezettségvállalással, amely szerint a jogutódok nélküli egykori tulajdonosok igényeit az állam a sérelmet szenvedettek érdekképviseleti szervezeteire ruházza át; továbbá ugyanezen szervezeteknek engedi át ama hagyatékokat, amelyeket a fajüldöző törvényekkel érintett személyek halála folytán – más örökös hiányában – megszerzett, vagy megszerez.

A közösség örököl

Az 1947. évi XVIII. törvénnyel kihirdetett Párizsi Békeszerződés 27. cikk. 2. pontja szerint:

„A magyar kormány mindazoknak a személyeknek, szervezeteknek vagy közösségeknek Magyarországon lévő javait és érdekeit, akik, illetőleg, amelyek egyénenként vagy mint összességek tagjai faji, vallási vagy bármely okból fasiszta szellemű, zaklató rendszabály tárgyai voltak, amennyiben azokra nézve a jelen szerződés életbelépésétől számított hat hónap alatt örökös nem jelentkezett, vagy igénybejelentés nem érkezett, át fogja ruházni az ilyen személyeket, szervezeteket vagy közösségeket Magyarországon képviselő szervezetekre.

Az átruházott javakat ezek a szervezetek az említett magyarországi összességek, szervezetek és közösségek életben-maradt tagjainak támogatására és helyreállítására fogják

használni. Ezeket az átruházásokat a jelen szerződés életbelépése után tizenkét hónapon belül kell foganatosítani, s azok magukban foglalják a jelen cikk. 1. bekezdése értelmében visszaállítandó javakat, jogokat és érdekeket is."

Részben jogalkotási, részben jogalkalmazási mulasztás folytán tehát olyan alkotmányellenes helyzet állott elő, hogy a Magyar Állam *nem teljesítette a Békeszerződés 27. cikkének 2. pontjában* meghatározott jogi személyek tekintetében őt terhelő kötelezettségeket, s azt – a történelmi körülmények megváltozása folytán – az 1946. évi XXV. törvénycikkben meghatározott módon ma már nem is tudja teljesíteni.

Az Alkotmánybíróság ezzel kapcsolatban a következőket mondja: A Magyar Köztársaság jogrendszere biztosítja a vállalt nemzetközi jogi kötelezettségek és a belső jog összhangját. Ennek a kötelességnek az *Országgyűlés* a vizsgált ügyben a természetes személyek tekintetében eleget tett a 2. sz. Kpt. megalkotásával. Hiányzik azonban a jogi szabályozás a Békeszerződés 27. cikkének 2. pontjában meghatározott szervezetekre nézve, s az Alkotmánybíróság e tekintetben állapított meg mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenességet. Az ennek felszámolására irányuló intézkedésnek összhangban kell állnia az eddig megalkotott kárpótlási törvények elvi alapjaival.

Mindaz, amit e határozat indoklása a természetes személyek „megfelelő" kártalanításának részleges kárpótlás útján történő rendezéséről tartalmaz, értelemszerűen irányadó a szervezetek kártalanítására is. *Nem alkotmányellenes tehát, ha az állam a szervezetek kártalanításáról az 1. és 2. sz. Kpt.-ban foglaltakhoz hasonló módon és mértékben gondoskodik.*

Az Alkotmánybíróság döntésének meghozatalánál arra is tekintettel volt: nem a zsidóság az egyetlen olyan népcsoport, amelyet az elmúlt évtizedek során Magyarországon faji, vallási vagy nemzetiségi okból üldöztek, és különböző joghátrányokkal sújtottak, de tagjainak tömeges megsemmisítése következtében más népcsoportoknál súlyosabb sérelmeket és veszteségeket szenvedett. Ha tehát a magyar állam a zsidóság érdekképviseleti szervei tekintetében végrehajtja a Párizsi Békeszerződést, ez más, szintén üldözésnek kitett népcsoportokhoz képest olyan megkülönböztetés, amely nem csupán nem ellentétes az Alkotmány 70/A. §-ában foglaltakkal, hanem éppen a korábbi hátrányos megkülönböztetés részbeni ellensúlyozását szolgálja. Nincs logikai ellentmondás abban, hogy amíg az Alkotmánybíróság a kárpótlás módját és mértékét illetően nem talált elegendő alkotmányos indokot a zsidó származásúak vagy izraelita vallásuk miatt tulajdoni sérelmet szenvedett természetes személyek előnyös megkülönböztetésére a volt tulajdonosok más csoportjaihoz képest, addig *a zsidóság érdekképviseleti szerveinek kárpótlása tekintetében alkotmányosan megengedhetőnek minősíti az említett megkülönböztetést.* Ennek az a magyarázata, hogy noha a kárpótlás a szervezetet illeti, azt – a *Békeszerződés* rendelkezésének megfelelően – a szervezet az üldözött népcsoport életben maradt tagjainak és azok közösségeinek támogatására használja.

Akkor, amikor az Alkotmánybíróság felhívása nyomán az Országgyűlés megteszi a határozat rendelkező részében megjelölt intézkedést, nem pusztán egy nemzetközi jogi kötelezettséget teljesít, hanem egyben valóra váltja Magyarország demokratikusan megválasztott Nemzetgyűlésének az 1946. évi XXV. törvénycikk 1. és 2. §-ában kifejezésre juttatott akaratát is.

Osztogató igazságosság – a per tovább folyik

Az Alkotmánybíróság az aranyletétek ügyében meghozott döntésével elzárta az egyéni követelések további útját. Ez azt jelenti, hogy az elvett aranyakért csak a kárpótlási törvénynek megfelelően lehet csökkentett értékű kárpótlást kapni. Ahogy az indoklás mondotta: *nem a teljes kártérítés, a teljes igazságosság elve érvényesül, hanem az osztogató igazságosságé.* Korábban volt a fosztogatás, most pedig az osztogatás. Azt lehet elosztani, ami van – mondja a határozat.

Azok tették tehát jól, akik beadták az igényüket, beérték a kevesebbel, a kárpótlási jeggyel, és nem ragaszkodtak a tőlük elrabolt értékekhez, elfogadták az alamizsnát az igazságosság helyett.

Az Alkotmánybíróság határozata az egyik jogi utat lezárta, a másik jogi út végigjárása még előttünk áll. A törvény nem mondja azt kifejezetten, hogy ezekben az ügyekben nem lehet *pert* indítani, és erre utal egy másik határozathoz fűzött alkotmánybírói különvélemény is. Jelenleg is folyik egy per aranyletét ügyben a *Pesti Központi Kerületi Bíróság* előtt, erről már több ízben beszámolt a *Szombat,* és nem tudni, mi lesz az ítélet elsőfokon, vagy másodfokon, esetleg a *Legfelsőbb Bíróság* előtt.

A Magyar Köztársaság még 1990 novemberében aláírta az *Emberi Jogok Európai Egyezményét,* és ez lehetőséget ad arra az első kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikkében, hogy *a javak tiszteletben tartásához való jog* sérelme esetén az állampolgár az *Emberi Jogok Európai Bizottságához* és ezen keresztül az *Emberi Jogok Európai Bíróságához* forduljon, ha a hazájában érvényes összes jogi lehetőséget kimerítette igénye érvényesítésére, és az nem vezetett eredményre.

Az aranytárgyakat a jog szigorú betűje szerint nem kobozták el, annak tulajdonjogát nem vették el, csak *birtokát* szerezte meg a magyar állam – az Alkotmánybíróság ezt a birtokbavételt tekinti olyannak, amely azonosnak tekinthető az államosítással.

Csak remélhetjük, hogy az aranyletétek ügyét nem tekinti olyan jelentőségűnek a magyar kormányzat, hogy ez okból csak feltételesen csatlakozik az európai államok által kimunkált egyezményhez…

Dr. F. P.

„A főrabbi úr nyilatkozata elhibázott, káros"

***Dr. Olti Ferenc*, a *Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége* Elnökségének és a *Budapesti Zsidó Hitközség* elöljáróságának tagja levelet küldött a Hitközség Képviselőtestületei tagjainak. E levélből idézünk részleteket.**

A *Heti Magyarország* 1993. február 26-i számában *„Zsidók és magyarok"* címmel beszélgetés jelent meg *Zoltai Gusztávval* és *Landeszman Györggyel*... Miután a cikk hemzseg a politikai természetű megállapításoktól, és zsidó barátainktól is megrökönyödött és felháborodott megkereséseket kaptam, a helyzetet igen veszélyesnek ítélve kértem a MAZSIHISZ-t és a BZSH elnökeit, valamint az ügyvezető igazgató urat egy rendkívüli együttes elnökségi és elöljárósági ülés sürgős összehívására...

Azt javasoltam, hogy – ha már sajtótechnikai eszközünk nincs a kár enyhítésére, mivel jóváhagyással jelent meg a cikk – a testület adjon ki egy elhatárolódásként is értelmezhető nyilatkozatot, és azt csak a Heti Magyarországban és a zsidó sajtóban tegye közzé, amelyre a minket érő várható elítélő hangok esetén hivatkozni lehet. E véleményemmel kisebbségben maradtam, mert a többség úgy ítélte meg, hogy egy vallási testület egy vallási vezetőtől nem határolhatja el magát.

Ez az álláspont vitatható, hiszen minket a Tóra szelleme és betűje hozott és tart össze, és nem annak szolgája iránti személyes ragaszkodás. Ha a szolga nem jól szolgálja a Tórát, a rabbikarnak ezt meg kell ítélnie és legjobb lelkiismerete szerint kell döntenie, esetleg személyi konzekvenciákat is levonva. Itt azonban nem erről van szó. A főrabbi úr lelkipásztori funkcióban, ámde politikai nyilatkoztatot tett...

Véleményem az volt, hogy ha valaki kilép a lelkipásztor funkcióból és politikusként kezd tevékenykedni, akkor *politikusként kell megítélni. A főrabbi úr nyilatkozata elhibázott, káros, a magyarországi zsidóság véleményével több ponton súlyosan ellentétes, szervezeteink szellemiségével összeegyeztethetetlen deklarációkat tartalmaz,* amelyet nem negál, hogy vannak benne fájóan igaz tételek is. Egy rosszul sikerült *politikai* nyilatkozattól a *politikai* funkciókat is felvállalni kénytelen szervezetnek *politikailag* el kell határolódnia. Nem a Tórától, nem a rabbikartól, hanem egy amatőr politikus, minden bizonnyal jó rabbi amatőr nyilatkozatától...

Mi, polgárosodott zsidók, akik Magyarországon a magyarsággal konszolidált körülmények között kívánunk együttélni, de akik zsidóságunkat büszkén vállaló és megtartó magyar állampolgárok vagyunk, *elvárjuk a magyar politikai szervezetektől, a hatalmat megtestesítő és gyakorló személyektől, egyházaktól, hogy a legerélyesebben elhatárolódjanak mindennemű, a zsidóságot kirekesztő, az embercsoportok közötti megkülönböztetés szükségét hangoztató csoportoktól és személyektől. Ugyanakkor ezen egyénileg és kollektíven is vallott elveinkkel homlokegyenest ellenkező megnyilvánulást, ami saját sorainkban keletkezik, eltűrünk, ugyanazzal a módszerrel és ugyanazzal az érveléssel élve: „mégis a mi kutyánk kölyke", amely, amikor azt a másik oldal teszi, joggal mélységesen felháborít bennünket.*

Mivel a vezető testületek együttes ülésén elhatárolódó nyilatkozat nem keletkezett, az a helyzet, hogy e testületek formálisan egyetértenek a főrabbi úr kitételeivel, s ez szörnyű veszélyeket rejt magában. Mert minden külső tényező ezt – joggal – így fogja értékelni. Mi zsidók, a bennünket ért borzalmak és a megkülönböztetés elleni megalkuvás nélküli kiállás okán olyan erkölcsi tőke birtokában tudtunk mindig fellépni érdekeink védelmében politikai téren, ha kellett, akár a hatalom képviselőivel, akár nyílt ellenségeinkkel szemben, ami ellen ők nem tudtak hasonló érveket felsorakoztatni. Bízhattunk abban, hogy külföldi zsidó és nem zsidó szervezetek, kormányok, a sajtó e szellemiség jegyében mindenkor védelmünkre fog kelni, ha kell. E nyilatkozattal és a tőle való el nem határolódással erkölcsi fegyvereink kicsorbultak, pontosan hasonlót adunk a minket támadók kezébe...

Néhány praktikus dolog. Például az Anna Frank Gimnázium a budapesti rabbiság eszmei felügyelete alatt áll, tervezünk további iskolabővítéseket. Hogyan magyarázzuk meg a nem zsidó hívőknek, hogy a zsinagógák szószékein nem „bőgatyás, fütyülőbarackos" prédikációk hangzanak el, annak ellenére, hogy a rabbiság vezetője ilyen nézeten van.

Amikor 1990-ben sok kortársammal ellentétben aktív szerepet vállaltam a reményem szerint megújulni készülő zsidó közéletben, ezt azért tettem, mert meggyőződésem volt, hogy az ismét éledező antiszemitizmus ellen sorainkat egységessé kovácsolva kell fellépnünk.

Továbbá hittem, hogy fiatalok megnyerésével új, pezsgő zsidó életet szervezhetünk, megnyerve az iránt*un*k még közömbösek, vagy velünk szimpatizálók együttműködését, de mindenképpen ellenkezésük nélkül. E közösségi munka során az ellentéteket mindig sorainkon belül tartva próbáltam képviselni, éppen az egység fontosságának felismerése miatt is kompromisszumokat kötve. Most azonban úgy ítélem meg, hogy *nincs helye a kompromisszumnak, nyugodt lelkiismerettel nem maradhatok tagja* az Önök megbízásából *egy olyan testületnek, mely azonosul egy felvállalhatatlan eszmeiséggel.* A MAZSIHISZ elnökségében és a BZSH elöljáróságában viselt tagságomról ezért ezennel *lemondok*... Sajnos, van esélye annak, hogy közösségünk olyan helyzetbe kerülhet, amikor jó lesz hivatkozni arra, hogy volt, aki nem azonosult és lemondott, és ez a valaki többek véleményét képviselte. Szívből kívánom és titkon remélem, hogy erre a hivatkozásra nem kell sor kerüljön. A közgyűlések és körzetem munkájában változatlanul részt veszek, mert *nem a magyar zsidóság ügyét, hanem csak annak rossztechnikájú érdekvédelmét hagyom el,* remélve, hogy e nehéz szívvel meghozott döntésemmel is *ezt az ügyet szolgálom.*

Nem hallgathatunk!

Nyílt levél a MAZSIHISZ és a BZSH Képviselőtestületeihez és a Rabbisághoz

Tisztelt Képviselőtestületek!
Tisztelt Rabbiság!

Zoltai Gusztáv, a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége s a Budapesti Zsidó Hitközség ügyvezető igazgatója és *Landeszman György* budapesti vezető főrabbi eddigi tevékenységét és megnyilvánulásait szórványos kritika és ellenérzés kísérte, de a *Heti Magyarország* február 26-i számában közreadott interjújuk felháborodást keltett a honi zsidó közösségben s azon kívül is. A velük készült beszélgetés provokatív hangnemű, számos tényállításuk valótlan, elfogult, politikai dilettantizmusra vall. Nem csökkenti felelősségüket az újságíró tendenciózus, rosszindulatú kérdésfeltevése sem. A szöveget autorizálták, a jóváhagyás után még több mint két hónap állt rendelkezésükre, hogy visszavonják primitív hangvételű nyilatkozatukat.

Nem tették.

Nem tették, holott tarthatatlan, hogy a főrabbi két válaszát kezdi úgy: *„Gyűlölöm"*, s az ügyvezető igazgató azt mondja: *„Aki isteni törvények ellen vét, a mi vallási törvényeink szerint nem számít zsidónak."* Durván torzítja a valóságot akkor is, amikor azt állítja: a vidéken kiirtott zsidók ingatlanaiban *„a mai napig a szomszédok használják... a bútort, a szőnyeget és minden egyebet"*. Nyelvtanilag is kétségbevonhatóan kardcsörtet a főrabbi: *„Ha felsorolnánk azoknak a zsidóknak az értékeit a magyar kultúrában, amit ha kivonnánk Magyarországról, akkor nem maradna más, csak a bőgatya és a fütyülős barack."* Értelmetlen, inadekvát, indulatos, visszafelé elsülő feleleteket ad, például a zsidó szerepvállalásról a kommunista diktatúrában: *„Ez egy elmebetegség. Miért kéne elhatárolódni tőlük? Az inkvizíciótól elhatárolódott már a katolikus egyház?"*, mintha bármi összefüggés lett volna a zsidó közösség, s az attól magukat radikálisan leválasztó, a szélsőbaloldalhoz asszimilálódott zsidó származásúak között. Szintúgy heveskedő, sérelmekből fakadóan igaztalan, amit az üldözésekkel kapcsolatos bocsánatkérésről mond: *„A kormány sosem kért bocsánatot. Mikor kért? Szeretném tudni! És hogyha bocsánatot is kért, akkor mi van? Bocsánatkéréstől nem lehet feltámadni."* Sértő hangon beszél a második világháború során elpusztult valamennyi magyar katonáról: *„Nem a magyar nép mártírjai. Sajnálom, hogy felvállalják őket a magyarok."*

Magam eddig a hitközség adófizetőjeként szomorú elégedetlenséggel figyeltem, a MAZSIHISZ és a BZSH *Képviselőtestületeinek* tagjaként számos alkalommal bíráltam tevékenységüket, próbáltam a vezetésük alatt álló intézmények működési visszásságait csökkenteni, vállalt kötelezettségemnek eleget tenni, hogy tudniillik képviseljem a honi zsidó újjászületést, bár a hitközség jelen állapota erre kevés reményt ad. Úgy láttam, szükséges „civil zsidóból" képviselővé lennem, ha tenni akarok, ha így is befolyásolni kívánom sorsunkat. A képviselőtestületek „szavazógépének" porszeme lettem, mely egy-egy ellenszavazattal legalább megcsikordította az elrozsdált szerkezetet. Mert bár nem okozott örömöt jelen lenni az üléseken, asszisztálni a felszínes beszámolókhoz, az elkapkodott, elúsztatott vitákhoz – tudva, hogy a jó esetben évi *két* ülés között nem kontrollja az ehelyütt nem kifejthető okok miatt elégtelenül működő kb. 10 fős *Elöljáróság* a profi vezetésnek, melynek oszlopa a két inkriminált úr –, azt hittem, elindul valami a *szellemi rendszerváltozásból,* ellenőrizhető, racionális működés nyer teret, vezetői önkorlátozás a hatalomban, a korrupciók lehetőségének minimalizálása, a hitközség új, vonzó arculatának a kialakítása.

Az interjú botrányos mondatai mögül felsejlik valamennyiünk alapvető kudarca. Hogy nincs alkalmas vezető, s hogy meg kellene elégedni a rosszal, mert lehetne rosszabb is. Ezt az elégedettséget én képtelen vagyok osztani.

Az Elöljáróság rosszul értelmezett felelősségtudat, elszomorító betyárbecsület jegyében döntött úgy, hogy nem határolja el magát a hibát vétő vezetőktől. Felsejlik előttem egy bulvárlap lehetséges – szégyenletes – szalagcíme: *Csurka zsidó párjai.* És nem lesz erkölcsi alapom tiltakozni – értük.

Kedves Barátaim, ott, a hitközség szomorú falain belül! Szörnyű az állandó vita, kétségbeejt az állandó acsarkodás, de nevetségessé tesz a zsidó egységről való üres szónoklás, ha nem cselekszünk. *Veszélyben vagyunk, mi magunkra jelentjük a legnagyobb veszedelmet, ha nem ismerjük fel, hogy csak az elmélyült önkritika, szigorú önvizsgálat emelhet fel bennünket,* ellentétben a külvilágtól elzárkózó dacos hallgatással, hogy nem, nem mondjuk azért sem a bűnre a nevét. Tragédia a kontraszelekció szervezeteinkben, s hogy nem látjuk jelét a közeljövő lehetséges változásainak. De ha mi magunk nem váltunk lépést, lábaink összegabalyodnak és a földre hullunk. Ez az eset is erre figyelmeztet.

A közelgő ülésekig a magam részéről felfüggesztem tagságom a Képviselőtestületek soraiban. Az üléseken jelen leszek, mert *példaértékű döntés születhet, ha a Rabbikar egyidejű határozatával megszabadul a szervezet súlyosan vétett vezetőitől,* akik helytelen beszéddel, ne adj' Isten rosszindulattal a *zsidó értékeket sértették meg, megsértve egyben ezzel a magyar társadalmat,* melytől az együttélés toleráns gesztusait várják. Ha a döntés eltávolítja vezető posztjáról a két nyilatkozót, a továbbiakban is igyekszem hozzájárulni a testületek tevékenységéhez. Ha ellenkező értelmű határozat születik, s ők megmaradhatnak mai posztjukon, lemondok képviselőtestületi tagságomról.

Valljuk – hát hinni próbálom –: *Kol jehudim arevim ze la ze,* minden zsidó felel a másikért. Ha így van, ők vétettek ez ellen, mert mindannyiunkra szégyent hozó, kártékony, *„antimagyar"* álláspontot foglaltak el. Ha rádöbbennének, még önként levonhatnák a konzekvenciát. Ha nem így lenne, a talmudi idézet szellemében nekünk kell döntenünk, mert nem hallgathatunk, a mi feladatunk e felelősségből adódó nyilvánvaló kötelességünket teljesíteni.

Budapest, 1993. március 5.

Szántó T. Gábor
a MAZSIHISZ és a BZSH Képviselőtestületi tagja

A kiéleződött ellentétek miatt...

A *Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége* az előzetes tervek szerint április hó 18-án tartja legközelebbi Képviselőtestületi ülését. A vezetés majd egy évi munkáját értékelő elnöki jelentés részletesen foglalkozik a szervezeten belül felmerült problémákkal.

A jelentés megállapítja többek között, hogy *a kiéleződött ellentétek miatt a munka igen nehézkessé vált.* A kollektív vezető testület *irányító és ellenőrző funkcióját lényegében nem tudja ellátni,* mert az általában havi gyakorisággal tartott ülések nem adnak lehetőséget, szinte valamennyi kérdésben ugyanazok az alapvető viták izzanak fel, amelyek már régóta megoldatlanok. Az természetes, hogy *a szakapparátus igyekszik a laikus ellenőrzés fölé kerekedni,* ez minden bürokratikus szervezet esetében így van, az azonban már kevésbé természetes, hogy a *rabbikar minden kontroll és minden külső ellenőrzés nélkül kíván működni,* elhárítja még a lehetőségét is annak, hogy bárki beleszóljon ügyeikbe. Ez a magatartás érthetőnek tűnik, ha visszagondolunk a korábbi évek gyakorlatára, amikor abszolút alárendelt helyzetben kellett dolgozniuk és mindennapi atrocitások közepette kellett hivatásukat gyakorolniuk. Most azonban mások a közösség viszonyai, és ehhez kellene alkalmazkodniuk, mellérendeltként kellene a vallásos közösség képviselőivel tárgyalniuk és nemcsak sajátos, „rabbikari" érdekeik szerint dönteni.

A MAZSIHISZ és a Budapesti Zsidó Hitközség adminisztrációját ugyanaz a személy, az *ügyvezető igazgató* vezeti, a MAZSIHISZ vezetőségében a budapesti küldöttek szavazattöbbséggel rendelkeznek, a vezetőségnek hivatalból tagjai a rabbiság képviselői, és ők a BZSH-nál vannak státuszban. A két szervezet lényegében teljesen összefonódott, csak az elnökei különböznek. A lényeg abban keresendő – állítja a jelentés –, hogy ha az *ellenőrzés* veszélye jelentkezik, akkor az adott ügyet igyekszik az adminisztráció, illetőleg a rabbiság BZSH-hatáskörbe tartozónak minősíteni, ha MAZSIHISZ-ügyként kezelték, illetve MAZSIHISZ-hatáskörbe tartozónak feltüntetni, ha BZSH-ügyként kezelték. Így történt ez például a *Mamele-ház,* vagy a rabbisági szabályzat esetében is. A rabbisági szabályzat tárgyalásakor megkísérelték szembeállítani egymással a két szervezetet, és komolyan fennállt a veszélye annak, hogy a MAZSIHISZ-ből a BZSH kilépjen, illetve utóbbi elnökének szavaival élve, kijelentették *„nem tudunk arról, hogy egyáltalán belépett volna a Budapesti Zsidó Hitközség a MAZSIHISZ-be".*

A rabbisági szabályzat ügye azért váltott ki különösen erős indulatokat, mert *sértette a rabbik munkavállalói érdekeit, hiszen egy elfogadott szabályzatot, ha erkölcsi alapon is, de számon lehet kérni a működő rabbiktól,* és úgy tűnik, akként ítélték meg, hogy ha BZSH-üggyé nyilvánítják az egész kérdéskört, akkor nem kell elkészíteni a szabályzatot, ahogy eddig sem készült el, holott *az alapszabály szerint ezt legkésőbb 1991 novemberéig be kellett volna nyújtaniuk tudomásulvétel végett.*

A jelentés szerint a MAZSIHISZ-nek hármas feladata van. Az első és legfontosabb a *vallási élet szervezése,* az ezzel kapcsolatos munka segítése, a második *a vallási és ezen belül a karitatív tevékenység megszervezéséhez szükséges megfelelő gazdálkodás folytatása,* harmadsorban pedig a *magyarországi zsidóság egészének politikai képviseletét* ellátó tevékenység.

A politikai-érdekképviseleti és a gazdasági feladatok végzése átlagos szinten folyik, bár vannak vitatható pontjai, míg ami az egyházi tevékenység lényegét adná, így *a vallási élet szervezése, igen kis hatásfokú.* Ez elsősorban a kedvezőtlen társadalmi környezettel függ össze, de nem hagyható figyelmen kívül az ezzel kapcsolatos munka minősége sem. A Hitközség abszolút társadalmi hatása csökken és bár szerepe relatíve megerősödött a többi zsidó szervezethez képest, de ez a többiek gyöngülésének eredménye. a MAZSIHISZ korántsem gyakorol olyan hatást a zsidó társadalomra, elsősorban a zsidó ifjúságra, mint ami a ráfordított energia alapján elvárható lenne.

Különösen súlyossá tette a Hitközség társadalmi helyzetét *Landeszman György* budapesti vezető főrabbi nyilatkozata, amelyre ha nem születik megfelelő válasz, a vallásos zsidó szervezeti élet szétzilálását és nagyfokú hitelvesztését eredményezheti – fejeződik be a jelentés, melyet a küldöttek remélhetőleg még peszah előtt kézhez kapnak, s a közgyűlésen majd megvitatnak.

DÁNIA–SVÉDORSZÁG

Utazás: repülővel és autóbusszal
Elhelyezés: 3 csillagos szállodák, 2 ágyas, zuhanyozós, WC-s szobáiban
Ellátás: reggeli
Időpontok: 1993. június 7–13., június 28–július 4.
Részvételi díj: 89 900,– Ft/fő
Költőpénz: 11 200,– Ft/fő

SPANYOLORSZÁG

Utazás: repülővel és autóbusszal
Elhelyezés: 3 csillagos, 2 ágyas, zuhanyozós, WC-s szállodai szobákban
Ellátás: félpanzió
Időpontok: 1993. június 18–26., július 16–24., szeptember 3–11.
Részvételi díj: 87 400,– Ft/fő
Költőpénz: 10 800,– Ft/fő

Talpra MAZSIKE!

9 pont – közgyűlési beszámoló helyett

Idézet az 1991-es közgyűlés egyik felszólalásából: „Köszönet az Elnökség tagjainak önzetlen fáradozásáért. Egyesek azonban lankadni látszanak, mert bár alkotóerejük teljében vannak, az egzisztenciáért folyó harc kemény, most alapozzák meg jövőjüket. Tudomásul vesszük visszavonulásukat, de kötelességük hozzájuk hasonló értékű utódokról gondoskodniuk…"

Első pont:

A két és fél év előtti közgyűlés óta kilencen váltak ki a vezetésből, de csak négy személyt hívtak helyükbe. Nem latolgatom, hogy a változás a mérleg melyik oldalára billen szellemi súlyuk alatt, azt azonban mindenki elismerheti, hogy 13 ember értéke kevesebb, mint tizennyolcé.

Második pont:

A közgyűlés meghallgatta az önzetlen és eredményes munkát végző *Hajósné Vértes Antónia, Virág Teréz, Fekete László, Magén István, Simonyi Péter, Szilárd Gyula* és a *Pintér Éva* helyett felszólaló *Mádai Vera* beszámolóját az irányításukkal tevékenykedő körök, szekciók programjairól. Nem e tevékenységükön múlott, hogy mégis megkérdőjelezhető a MAZSIKE teljesítménye. Ellátja-e feladatát azzal, ha Garay utcai termét hetente egyszer-kétszer megtölti az érdekes előadóra kíváncsi néhány tucat látogató? Ellátja-e, ha évente néhányszor százak sereglenek össze a Zsidó Kultúra Napjára, hangversenyre, bálra, ha „székházunk" olykor kiállítóteremmé válik? A rendezvények sikere legalább annyira bizonyítja az emberek közösségkereső vágyát, tömörülési kényszerét, mint a helyes programválasztást.

Harmadik pont:

Amíg egyes elnökségi tagok fáradhatatlanok, mások csupán az elnökségi üléseken jelentek meg, ottani „munkásságuk" pedig „éceszgéberkedésben" merül ki. Az elnökségi üléseken általában nincs előre jelzett napirend, tehát arra fel sem készülnek, a tárgyalt téma ötletszerűen kerül terítékre. Gyakoriak ugyan a határozatok, azokat azonban nem ellenőrzik, többségüket elfelejtik. Ezekre két példa:

A májusi vezetőségi ülésen Szilárd Gyula nem bírva tovább szótlanul a tespedést, kritikus elemzéssel akarta felrázni társait. Határozat született arra, hogy hozzá csatlakozva, őszig minden elnökségi tag javaslatot készít a szervezet fellendítésére, a maga munkájára. Határidőre Magén és Simonyi, továbbá két nem elnökségi tag eleget tett a határozatnak, s amikor azokat Bokor Judit a maga kiegészítéseivel az Elnökség elé vitte, már egy másik előterjesztés is szerepelt az ülésen. Melyiket fogadták el? – ki tudja, hiszen többé egyikről sem esett szó.

Számolva a közgyűlés korlátozott idejével, a vezetőség elhatározta, hogy február 18-án és 25-én 17 órától meghallgatja véleményét hosszasabban kifejteni kívánó tagjait. E közlemény a *Szombat*ban megjelent, a *Hírlevél*ből azonban kifelejtették. 18-án 6 óra körül szállingózni kezdtek a vezetők, 25-én azonban egy sem jelent meg, ezért néhány érdeklődő, köztünk olyan, aki munkájából kéredzkedett el, hoppon maradt.

Negyedik pont:

Ezekről a mulasztásokról alig néhány tag tud, március 7-én mégis közel annyi szék maradt üresen a Goldmark-teremben, mint amennyit elfoglaltak. Eljöttek a minden körülmények között kitartó hűségesek, az aggódók, a tettrekészek. Hallgattuk a rendezvények előadói nevének felsorolását, volt, akit kétszer említettek, így duplázva a kínálatot, szó esett a KÚT-ról, a *Keresztény–Zsidó Társaság* rendezvényeiről, mérgelődtünk a Landeszman–Zoltai-interjún. Erről még két ellentétes nyilatkozatot is elfogadtunk, azt azonban sohasem tudjuk meg, hogy melyik az érvényes. A jegyzőkönyv alapjául szolgáló magnetofon szalagja ugyanis idő előtt elfogyott. Hasonlóan a szalag rövidsége miatt, csak *Ács Gábor, V. Bálint Éva, Drucker Tibor, Gergely Pál, Nógrádi Péter, B. Turán Róbert* felszólalásait említhetjük meg, holott többen voltak. A beszámolóban azonban nem hallottunk elemzést a zsidóság helyzetéről, a zsidó szervezetek együttműködésének szomorú akadályairól, nem vont be minket az elnökség terveibe.

Megáll az ész!

A Hitközség ügyvezető igazgatója és vezető főrabbija – mondják – a fokozódó jobboldali nyomás hatására gerjedő feszültségtől nyilatkoznak vehemensen zagyvaságokat. A Budapesti Hitközség *volt alelnöke – a kárpótlásért küzdő* Holocaust Áldozatok Magyarországi Szövetsége *egykori elnöke – a náci* Romhányi *ügyvédjeként feszít a tárgyalóteremben, s egyidejűleg a jobboldali politikai kalandor* Torgyán *jogi szaktanácsadója. Teszi mindezt nyilván abból a megfontolásból, hogy személye „hiteles" maradjon, ne tűnjék „elfogultnak" jóvátételi, vagy egyéb csatározásai közepette. A* Munkaszolgálatosok Országos Egyesületének *a legelőször említettekkel kárpótlási ügyekből kifolyólag heves és állandósult vitába merevedett ügyvezető elnöke legutóbb a 17 tagszervezettel megalakult* Keresztény Nemzeti Összefogás *alapító atyáinak sorába lépett. A szervezet célja „a liberál-bolsevik túlsúly kiegyenlítse" a magyarországi politikai életben. Néhány társszervezet:* Szent Korona Társaság, Magyar Függetlenségi Párt, Magyar Keresztény Mozgalom, A Magyarok Nemzeti Szövetsége. *(Ez utóbbi a jurtás Romhányi anyaszervezete.) A szintén alapító Torgyán a* Magyar Út *mozgalommal vallott „szellemi azonosságról" nyilatkozott az alakuló ülés után.*

Az ügyvezető igazgató, a volt HAMSZ-elnök és a MUSZOE ügyvezető elnöke egyaránt tagja a Magyarországi Cionista Szövetség*nek, mely a közelmúltban bocsátotta ki a „zsidó egység" szükségéről szóló drámai felhívását.*

Hogy mi a poén? Hát kell ide még poén?

–66–

Ötödik pont:

A MAZSIKE működését alapszabálya határolja be. Az alapszabály rögzíti a vezetőség háromévenkénti újraválasztását. Az illendőség szerint a közgyűlésen az Elnökség lemond, s az előzően összeállt, a közgyűlésen jóváhagyott jelölőbizottság javaslatot tesz régi-új emberekre. Most *kötelező* lett volna. Az ugyanis mégsem tekinthető választásnak, gondos felkészülésnek, ha az egyik résztvevőnek kedvesen odaszólnak: *„Hogy is hívnak, szeretnénk kooptálni a vezetőségbe..."* Ugyan ki hallott már tisztújító közgyűlésen kooptálásról?! Vagy arról, hogy egy elszólásból derüljön ki: az Egyesületnek szóvivői vannak.

Hatodik pont:

Vajúdik az ország, senki sem tudhatja bizonyosan, hogy milyen politikai viszonyokat stabilizál a közeljövő. Az Egyesület nem tesz eleget a várakozásnak, ha tevékenységét kulturális rendezvényekre korlátozza. Amennyiben a tagság csak erre ad jogosítványt, akkor ki kell mondani, hogy nem foglalhatunk állást az ország, a zsidó közélet jelenségeiben, nem vehetünk részt eseményeiben. Bizonyos azonban, hogy a tagság nem éri be csak kulturális rendezvényekkel. A magyarországi zsidóság többségét kitevő nem vallásosoknak ugyanis szüksége lenne képviseletre. Ezt olykor – szükségképpen – a MAZSIKE (is) ellátta, a közvélemény előtt rangot szerezve. Mára e megbecsülés aláhanyatlott. Sokunk véleménye: amíg Kádár Iván jelent meg a társadalmi fórumokon, biztosak voltunk abban, hogy bölcsen, higgadtan foglal állást, jól szolgálja ügyünket. Kádár úr azonban betegsége miatt lemondott tisztéről.

Hetedik pont:

Kormányhivatalnokok panaszolják, hogy tárgyalásaikhoz gyakran nem találják az illetékest, sok az önjelölt képviselő, a hozzá nem értő fecsegő. Pedig mind több húsbavágó ügyben válik szükségessé a képviselet. Megszületett az *Alkotmánybíróság* határozata az 1944-es *letét* ügyében. Kik lesznek a Helyreállítási Alap, vagy annak utódja kuratóriumában, ahol feltehetőleg forintok milliárdjairól döntenek? Az ország velünk együtt háborog az Új Magyarországban megjelent otrombaságért. A Munkaszolgálatosok Egyesületének neve ott virít a Torgyán-féle keresztény nemzeti összefogás alapítói között. Az izraeli pénzügyminisztérium és a Zsidó Világkongresszus a pótlólagos német jóvátétel ügyben a magyarországi zsidó szervezetek feje felett egyezkedik... Ki szólalhat meg nevünkben, kikre bízzuk magunkat?

Nyolcadik pont:

A közgyűlés a következő határozatokat hozta: Kádár Iványt örökös tiszteletbeli elnökké választotta; háromtagú bizottságot rendelt létrehozni a gazdálkodás ellenőrzésére; a közgyűlésen megnevezett 9 személyből, akik között 5 a jelenlegi Elnökség tagja, bizottságot alakít, melynek feladata, hogy gondoskodjon szakemberek bevonásáról az Egyesület tevékenységébe. Még az első összejövetelük előtt vetem papírra e sorokat, így csak a magam véleményeként írom: nélkülözhetetlen a vezetésben két-három, a társadalom előtt köztiszteletben álló, mi több, népszerű személy, akiknek higgadtsága, bölcsessége biztosíték arra, hogy közéleti szereplésük, megnyilvánulásaik az egész hazai zsidóság érdekét szolgálják. Ezeket a hölgyeket és urakat a márciusi összejövetel folytatásaként a májusi közgyűlésen kell majd megválasztani.

Kilencedik pont:

A MAZSIKE fellendítése mindannyiunk ügye. Segítsék hát a 9 tagú bizottságot! Minden szerdán 4-től 6-ig ezzel foglalkozunk a Garay utcában. Mindenki javaslatát várjuk, köztük az Elnökség tagjaiét is. Mert a jelenlegi bukdácsolásnál is veszélyesebb a leállás, az Egyesületnek hátat fordító hiúság.

A padlóról fel kell tápászkodnunk és együtt kell mennünk. Lehetőleg előre.

Várai Emil

Lapzárta után: Zsidó Kultúra Napja

A sikeres rendezvényről májusi számunkban olvashatnak fényképekkel illusztrált tudósítást.

A megbékélés társasága

A *Keresztény–Zsidó Társaság* azzal a céllal alakult, hogy a keresztények és a zsidók kölcsönös közeledését, a múlt sebeinek gyógyítását és a kiengesztelődést szolgálja. A Társaság elsősorban a magas színvonalú előadásokkal, a tanítással és a vitákkal teljesíti programját. Az elmúlt években vezető keresztény egyházi és közéleti személyek, valamint a hazai rabbik mellett előadást tartott a többi között *Slomo Marom* és *David Kraus,* Izrael magyarországi nagykövetei, *Andrew Baker,* az *American Jewish Committee* európai igazgatója, *Sara Flejderman,* a *Cionista Világszövetség* igazgatója. Ismereteink szerint a világon egyedülálló a Társaság abban, hogy ennyi és ilyen magas keresztény és zsidó vallási vezető közös elnökség tagja. Az 1993-as közgyűlésen az alábbiakat választották meg:

Bakos Lajos, a Zsidó Világkongresszus Kelet-európai alelnöke, *Bencze Márton,* a Magyarországi Unitárius Egyház püspökhelyettese, egyházi elnök, *Dr. Berki Feriz,* a Magyar Ortodox Egyház esperes-adminisztrátora, *Dr. Dankó László,* a Magyar Katolikus Egyház püspöke, kalocsai érsek, *ifj. Fasang Árpád,* zongoraművész, a Magyar UNESCO főtitkára, *Dr. Feldmájer Péter,* a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetségének elnöke, *Dr. Harmati Béla,* a Magyarországi Evangélikus Egyház püspöke, püspök-elnök, *Dr. Hecker Frigyes,* a Magyarországi Metodista Egyház elnöke, *Dr. Hegedűs Lóránt,* a Magyarországi Református Egyház püspöke, zsinati elnök, *Iványi Gábor,* a Magyarországi Evangéliumi Testvérközösség elnöke, *Dr. Korányi László,* a B'nai B'rith Budapesti Páholy elnöke, *Landeszman György,* vezető főrabbi, *Dr. Neumark Tamás,* főorvos, a Keresztény Értelmiségiek Szövetségének alelnöke, *Raj Tamás,* főrabbi, a Zsidó–Keresztény Párbeszéd Kör elnöke, országgyűlési képviselő, *S. Révész Árpád,* a Magyarországi Baptista Egyház egyházelnöke, *Dr. Singer Ödön,* főrabbi, *Dr. Szentágothai János,* akadémikus, országgyűlési képviselő, az Országgyűlés Antiszemitizmus Elleni Interparlamentális Bizottságának elnöke, *Dr. Szécsi József,* katolikus világi teológus, *Dr. Szigeti Jenő,* a H. N. Adventista Egyház elnöke, *Tóth Sándor,* katolikus újságíró, országgyűlési képviselő, *Dr. Várszegi Asztrik,* püspök, pannonhalmi főapát, *Dr. Zala Tamás,* történész, újságíró.

A *MAGYAR ZSIDÓ KULTURÁLIS EGYESÜLET* később megválasztandó elnöke számára fenntartottak egy helyet.

Hová tűnt a vállalkozókedv?

Mottó:
Miért lesz a zsidóból hegedűművész és nem zongoraművész?
Mert a hegedűt könnyebb fölkapni, ha futni kell.

A *Hásomér Hácáir,* cionista szervezet általában a fiatalok épülésére szervezi programjait, legutóbb azonban a felnőttek számára rendezett vitaestet, rengeteg hallgatóval. De nem csupán résztvevők „mozdultak rá", hanem azok is, akik otthon maradtak, indulatokat kavart már a témának felvetése is. *„Milyen ma zsidónak lenni Magyarországon?"* hangzott a kérdés a meghívón. A vihart azonban az alcím okozta, amelyből kiderült, hogy ezen az estén *Fazekas András,* az *Inter-Európa Bank* befektetési tanácsadója a zsidó vállalkozókról tart előadást. Vannak-e Magyarországon ma zsidó vállalkozók; ha vannak, hányan, hogyan boldogulnak, ha nincsenek, hová lettek, hová tűnt a hagyományos, közmondásos zsidó vállalkozó kedv? Egyáltalán, hagyják-e ma Magyarországon vállalkozni a zsidóságot?

Sikertelen kezdeményezések

Az estén megjelentek azok az idős emberek, akik gyerekkorukban váltak a baloldali jellegűnek mondható Hasomér Hácáir tagjaivá, közöttük *Mezei András,* aki egyébként az összejövetel színhelyét biztosította. A legtöbb, aggodalmat tükröző ellenvélemény a rendezvénnyel kapcsolatban épp az ő részükről hangzott el. Hasznos dolog-e ma ilyesmiről beszélni? Nem vezet-e mindez ahhoz, hogy éppen mi adjunk lovat a zsidó nagytőkéről szóló rosszhiszemű híresztelések alá? Hogy éppen mi kezdjük firtatni, ki zsidó a vállalkozók közt, hány százaléka zsidó ma a vállalkozói rétegnek? Mint említettem, sokan el sem fogadták a meghívást, éppen ezzel fejezték ki rosszallásukat. Akik azonban eljöttek, úgy tűnik, nagyon is érdeklődtek az előadás iránt, olyannyira, hogy a vitát befejezni sem sikerült, még egy alkalommal folytatták azt.

Bevezetésképp Fazekas András elmondta, a rendszerváltás után felmerült a kérdés: vajon a tradicionálisan vállalkozni képes zsidóság bekapcsolódik-e a folyamatokba, vagy nem, esetleg várakozó álláspontra helyezkedik? Vajon meg tud-e a zsidó tőke erősödni úgy, mint valamikor? Nehéz ezt megítélni, mivel felmérések, tudományos igényű feldolgozás nem áll rendelkezésre. Érdemes megemlíteni, hogy amint az egy későbbi hozzászólásból derült ki, New Yorkból, *David Moskovits* részéről indult egy próbálkozás, Magyarországon egy zsidó *Yellow Pages* összeállítására. A terv azonban az érintettek félelme miatt kútba esett, senki nem merte kockáztatni, hogy cégét mint zsidó vállalkozást listára vegyék! Ez a kudarc talán a mai magyarországi helyzetnek jó tükörképe lehet. Mások elmondották, hasonló sorsra jutott egy zsidó munkaközvetítő iroda terve is.

– *Egy ország előmenetele* – mondta Fazekas András – *elsősorban attól függ, hogy a munkakorú, vállalkozni képes lakosság mennyire érzi magát otthon. Az ember akkor vállalkozik, akkor invesztál, ha biztonságban érzi magát, ha nem tart attól, hogy bármikor föl kell pakolni a cókmókját. Bizonytalanságban inkább mobil a pénz, ami pedig a vállalkozás akadálya.*

Üzlet és morál

A zsidóságot a diaszpórában a pénzügyi és kereskedelmi pályákra kényszerítették, igaz, többezer éves írástudásunk, kultúránk révén jobban is értettünk ezekhez. Magyarországon körülbelül az 1867 és 1918 közötti korszakot tarthatjuk a zsidó vállalkozás virágkorának, ekkor valóban magas volt a gazdasági életben a zsidó bankárok, kereskedők aránya. Ez ma is így lehetne, ha legjobbjaink nem estek volna a Holocaust áldozatául, illetve mások nem külföldön teremtettek volna egzisztenciát – mondotta a továbbiakban az előadó.

Az estén szó volt arról is, hogy a rátermettség mellett a vállalkozások indításához egyéb oly tulajdonságok is elengedhetetlenek, vagy elengedetlenek kellene lenniük. Ezek?

A zsidóság, mivel mindig egy igazságosabb társadalomra vágyik, többnyire egyidejűleg lelkiismeretfurdalást is érez, ha anyagi jólétbe kerül. Amikor vállalkozásunkat, saját életünket már biztonságba juttattuk, mindig törődünk a rászorultakkal, a jótékonyság fontos szerepet kap a már sikeres vállalatokban. Továbbá: a zsidó vállalkozói etika ugyanolyan értékűnek tekinti az adott szót, mint a legszigorúbb írott szerződést. Manapság pedig, éppen az ország rossz morális helyzete miatt ritka az ilyen vállalkozó. Sajnos a kimondott szónak soha olyan kevés becsülete nem volt, mint ma Magyarországon.

Fazekas Andrásnak talán ez a fejtegetése vetette föl a kérdést: a 60-as évek maszek világában igen széles zsidó vállalkozó réteg alakult ki, talán éppen ennek köszönhetően, a rendszerváltást megelőző időkben, a magyar zsidóság relatíve a gazdagabb rétegek közé tartozott. Napjainkra azonban kialakult egy hihetetlenül jómódú, az átlagot sokszorosan meghaladóan vagyonos réteg. Az ő soraikba azonban már nem, vagy csak elvétve kerültek be zsidó vállalkozók. Vajon mi ennek az oka?

– *A zsidók mindig tudtak alkalmazkodni a megváltozott helyzetekhez. A lehetőségek most is rendelkezésére állnak, a kirívó meggazdagodáshoz azonban manapság egy jó adag gátlástalanság is szükségeltetik. E területen pedig a legtöbb zsidó vállalkozó hátrányba kerül, hiszen olyan etikához kötődünk, amely konkurrenseink számára elhanyagolhatónak tűnik. Kiemelkedő zsidó vagyonokról napjainkban valóban nem tudunk, ha mégis van, az nem vállalkozásból származik, inkább valamely ötletből, találmányból, eredményből. Mivel így kevésbé válhatunk versenyképessé, a zsidóság vagyoni helyzete valóban kevésbé kiemelkedő, mint az előző rendszerben volt, és abból még kevesebbet is fordít vissza a magyar gazdaságba, mint fordítana abban az esetben, ha jó identitásérzete lenne.*

– *Szabad-e tehát, és lehet-e vállalkozni ma Magyarországon* – tették fel aggódva a megjelentek a kérdést – *hiszen mintha erősödő antiszemita környezetben élnénk. Igaz-e, hogy az Állami Vagyonügynökség sok esetben diszkriminálja a zsidó vállalkozókat?*

Ha nem boldogulunk, hová lehet menni? Még Izraelben is inkább a fiatalokat fogadják szívesen, hiszen az orosz alija miatt egyre korlátozottabbak ott is a lehetőségek!

•

E felvetett kérdésekre persze sokan adtak választ, ám mivel igazán megnyugtató felelet nem akadt köztük, a *Szombat* az előadóhoz, Fazekas Andráshoz fordult: *A helyzet valóban aggasztó? Mi a véleménye arról, hogy a privatizációs lehetőségeket olyan kormányhű lapban* (Pesti Hírlap) *teszik közzé, amely alig, s a zsidóság körében még „kevésbé olvasott"? A gazdasági életben egyre gyakrabban hallani olyan hangokat, mint „magyar ipar védelme", mint a magyar vagyonok külföldi kézbe kerülésének megakadályozása. Vajon nincs ezeknek a jelszavaknak számunkra negatív felhangja?*

Fazekas András úgy vélte, ezek a jelek nem annyira veszélyesek, mint amilyen rossz hangulatot váltanak ki, és nem tapasztalt semmiféle konkrét diszkriminációt a zsidó vállalkozókkal szemben. Még mindig jobb, ha a privatizációs lehetőségek egy kormánylapban jelennek meg, mint hogyha nem jelennének meg. Ami a magyar ipar támogatását illeti, ugyancsak érthetőek az okok, hiszen az embereknek munkát főként az ipari termelés adhat, még akkor is, ha tapasztalatok híján drágábban és rosszabb minőségben termeltetnek, mint a világ gazdagabb felén.

– Mindent összevetve, érdemes-e, lehet-e ma vállalkozni Magyarországon, és ha itt nem, akkor hol?

Magyarország ugyan nem Amerika, ám nem is a legrosszabb a vállalkozásokra. Persze megvan a veszélye annak, hogy innen menekülni kell, ám ez a veszély korántsem akkora, mint máshol e térségben. Hogy mégis hol lehetünk biztonságban? Ott, ahol sikerül otthon érezni magunkat. Ez pedig egyénenként, habitusonként változik. Nekünk zsidóknak éppen négyezer éves egyistenhitünk, írástudásunk révén mindig sikerült valami kiemelkedőt adni a környezetünknek. Manapság, amikor az egész emberiség egy részének jövője kilátástalan, százmillióké válságos, feladatunk, hogy tehetségünket a rászorulók érdekében használjuk.

Szegő Krisztina

Jaj Mamele (-ház)!

A *Szombat* februári számában írtunk a *Mamele-házról*, az alakuló idősek otthonáról. Akkor az egyik kezdeményező nyilatkozott. A Hitközségről érkezett visszhangok nyomán most *Dr. Feldmájer Pétert*, a MAZSIHISZ elnökét kérdeztük a vállalkozásról.

– Mi a MAZSIHISZ vezetőinek véleménye erről a kezdeményezésről?

– A MAZSIHISZ vezetősége és a BZSH elöljárósága együttes ülésén többször foglalkozott ezzel az üggyel. A vezetőséget elsősorban az érdekelte, hogy az otthon létrejöttének *milyen az anyagi vonzata* a MAZSIHISZ-re, vagy a BZSH-ra. Egy-két kivétellel azzal a többség egyetértett, hogy igen jó kezdeményezésről van szó, és azt valamilyen formában támogatni kell. Ugyanakkor nem éreztük teljesen világosnak az ügy hátterét.

– De hiszen a nyilatkozat szerint a Mamele-ház Alapítvány egyik létrehozója a Hitközség.

– A nyilatkozatból nem derült ki, hogy pontosan mit fed ez a meghatározás. A Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége *nem vesz részt* az Alapítványban, az alapító okiratot a *Budapesti Zsidó Hitközség* írta alá. Ez azonban *feltételes* aláírás, hiszen az Alapítvány létrehozását, vagy az abba történő belépést mindkét szervezetnél a *közgyűlésnek* kell határozatilag jóváhagynia. Én nem vagyok tagja a Budapesti Zsidó Hitközségnek, így a közgyűlésnek sem, de mint kívülálló, azt hiszem, hogy a közgyűlés utólagos jóváhagyásának nem lesz akadálya, mert az alapítvány nemes ügyet szolgál.

– Akkor mi a probléma?

– A legfőbb problémát eddig a *nyilvánosság hiánya* okozta. Az alapítvány kurátorai a MAZSIHISZ, illetve a BZSH vezető tisztségviselőinek, *Beer Iván*nak és *Landeszman György*nek házastársai. Ezért különösen fontos az, hogy ebben az ügyben minden lépésről részletesen értesüljön a zsidó közvélemény, és megfelelő módon véleményt tudjon nyilvánítani. Nagyon fontos az, hogy *az anyagi összefonódásnak még a gyanúja se merülhessen fel.*

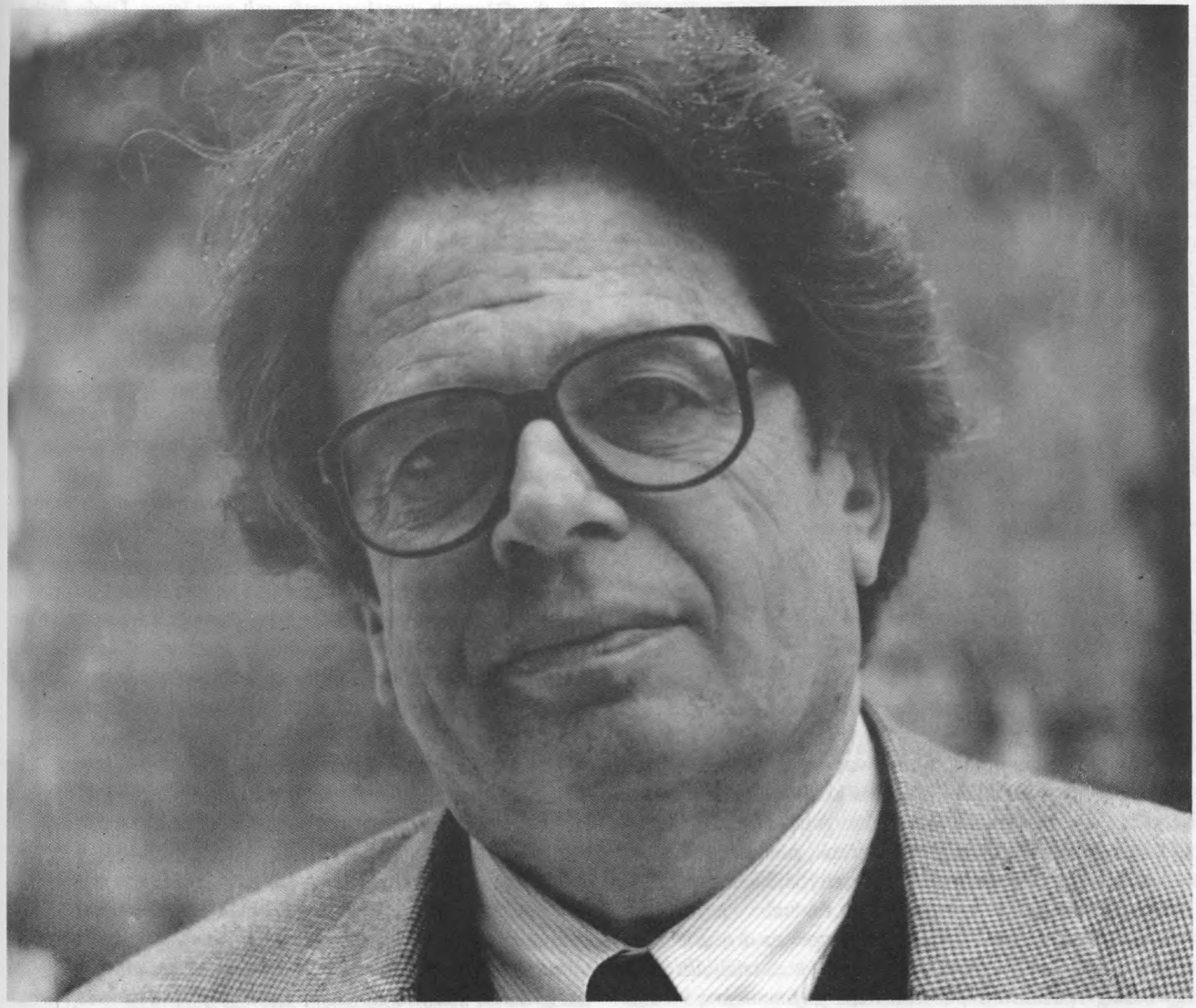
– Voltak erre utaló jelek?

– Ezt nem mondhatnám, de az eredeti elképzelés a lehetőséget nem zárta ki! Azt kérte ugyanis, hogy a Hitközség bocsássa egy ingatlan használati jogát az Alapítvány rendelkezésére. Azáltal az ingatlan kikerült volna a hatásköréből, mert a haszon a működtetőket illette volna meg. Ez azonban a múlt. A jelenlegi állapot szerint az Alapítvány bérbeveszi a hitközségi ingatlant, és olyan bérleti díjat köteles fizetni, amely a piaci viszonyoknak megfelel. Az más kérdés, hogy a bérleti díjat esetleg úgy is kiegyenlíthetik, hogy a Hitközség által kijelölt személyeknek helyet biztosít a házban.

– Ön szerint mikor lehet megnyitni ezt az intézményt?

– A legutóbbi számban írt nyilatkozatban a realitások és a vágyak keveredtek. Azt az ingatlant, ahol majd megnyílik a Mamele-ház, még nem sikerült megszereznie a MAZSIHISZ-nek, remélem erre hamarosan sor kerül. Ha ez megtörténik, akkor a MAZSIHISZ közgyűlése eldönti, hogy át kívánja-e adni a BZSH-nak az ingatlan tulajdonjogát. És arról is határoz majd, hogy azt az Alapítványnak bérbe kívánják-e adni, vagy esetleg más célra használják, például üdülőként működtetik. Erről a vezetőségnek kell döntenie, bár ez nem alapszabályi előírás, mégis figyelemmel az ügy személyi összefüggéseire, ezt mindenképpen szükségesnek tartom. Senki sem kerülhet olyan helyzetbe, hogy a zsidó közösségben betöltött vezetői pozícióját haszonszerzésre használja fel. Ugyanakkor minden érdemleges kezdeményezést támogatnunk kell, még akkor is, ha a körülmények folytán a döntéseket alapos vizsgálatnak kell megelőznie. Remélem, hogy nemsokára megnyílik az első Mamele-ház, és a haszonból a működtetők a piac kemény szabályai szerint újabb és újabb házakat építettnek.

N. E.

Se bosszú, se megbocsátás

Bárdos Pál interjúja Konrád Györggyel

– Írókat faggatok a családdal kapcsolatos gondolataikról. Írók a családban és – gyarló magyarsággal fogalmazva – a család az íróban. Te hogy kerültél föltehetően kakukktojásnak a családodba? Másfelől, a családod, fölmenők, élettársak, gyerekek hogy kerülnek az irodalomba műveid által?

– Kakukktojás? Ezt én nem vettem észre. Sőt, talán nem is így van. Mert az én családom vidéki, főleg Bihar megyei, részben Nagyváradon, részben Berettyóújfalun, kicsit Debrecenben, Miskolcon, Brassón, Kolozsváron élő zsidó polgárcsalád. Valamiféle hosszantartó polgárosodási folyamat részeseként szüleim generációja érettségizett, a mi generációnk egyetemet végzett. Közgazdász, matematikus, író, mérnök lett belőlünk.

– Író, rajtad kívül?

– Igen. *Gera György* unokatestvérem volt, apám nővérének a fia. Ideggyógyász. Voltak ilyenek az unokatestvérek között – már azok között, akik életben maradtak – mert hát voltak olyanok is szépszámmal, akiket Auschwitzban, Mauthausenben megöltek. Apámnak családja módosabb volt, nem annyira nagyapám erélye, inkább nagyanyám révén. Üzletasszony volt. Nagyapám is inkább könyvolvasó ember volt, s talán nem is nagyon érdekelték a vállalkozások. Ezzel szemben volt egy nagyon rátermett veje, és ilyen módon mindenféle gyáruk volt, thonet-szék-, bitumen-, mészgyár és erdőki-

A karosszékben Konrád György – a Magyar Rádió műsorának rövidített, szerkesztett változata. Elhangzott a Petőfi Rádióban 1992. október 22-én.

termelő telepek. Apai nagyapám bádogosként kezdte, dédapám Berettyószentmártonban volt kocsmáros és paraszt. Még annyit talán mondhatnék, hogy a XVIII. század végén költöztek oda Berettyóújfaluba és *Gottfried*oknak hívták őket. Dédapám képe még megvan. Erélyes, szívós ember volt, lesült arcú, villásan kettéágazó szakállal. 78 éves korában újranősült. Anyai nagyapám is 80 éves korában nősült meg másodszor, majd tíz évvel nagyanyám halála után.

– *Szabad úgy értelmeznem a szavaidat: úgy véled, azért nem voltál kakukktojás a családban, mert a családnak a polgárosodása folyamán előbb-utóbb értelmiségiekké kellett válniok a leszármazottaknak?*

– Igen-igen, ez valahogy így volt, hát végül is könyvolvasó emberekről van szó, a második generáció tagjai többé-kevésbé tisztességesen beilleszkedő polgárok voltak, a harmadik, vagy negyedik értelmiségi lett.

– *Mondd, szembesültél már ezzel a hovatovább közhelynek számító megállapítással, hogy a magyarországi neológ zsidóság eltékozolta a saját kultúráját? Meggondolatlanul feloldódott egy más közegben, szóval, hogy mindaz, amit gyerekkorodban Arany Jánostól a Bibliáig neked a család, mint kultúrát örökített, az csak valamiféle askenázi moslék?*

– Nem, ezt a gondolatot nem tartom magamhoz közelállónak. Én azt gondolom, hogy ez természetes tagozódása volt a zsidó társadalomnak. A polgárosodás minden népen és minden valláson áthaladó folyamat. A zsidó társadalmon belül is volt egy olyanfajta jiddis kultúra, vagy esetleg komoly héber nyelvtanfolyamokon alapuló jesiva kultúra, amely inkább a szegényebb zsidóságnak volt a sajátja. A szekularizáltabb, polgárosultabb zsidók magyarul beszéltek, olvastak, írtak. Azt mondod, hogy a neológok? Ott Berettyóújfaluban nem volt neológ zsinagóga, csak egy volt, az ortodox.

– *A szüleid nemzedéke volt azt hiszem az a nemzedéke a zsidóságnak, amely a legbüszkébb volt az asszimiláltságára. Így utólag visszatekintve a történelmi folyamatokra, valóban olyan sok büszkélkednivalójuk volt ezzel?*

– Nem szeretem a szót: „asszimiláltság". Mi az, hogy asszimilált? Élték a maguk életét és nem törekedtek mások lenni, mint amik. Magyar-zsidó polgárok voltak. Asszimilálódtak volna a dzsentri kultúrához? Apám nem asszimilálódott. Virilista volt, első adófizető abban az akkor még nagy faluban, ma városban, Berettyóújfaluban, s mint ilyen az Úrikaszinónak is tagja. Dehát nem járt oda sosem. Még egyszer mondanám, hogy *nem tartom szerencsésnek a polgárosodás folyamatát az asszimiláció szavával helyettesíteni, vagy leírni.* Ugyanez az asszimiláció Izraelben is végbemegy. Ott is polgárosodnak a zsidók. Ugyanúgy, mint minden más nép.

– *Amikor úgy döntöttél – ha ugyan ez döntés kérdése – hogy író leszel, ezt kik élték meg fölmenőid közül?*

– Nagyon sokat nem kotyogtam róla, dehát írni írtam. Csak annyi volt látható, hogy sokat olvasok, irkálok, és aztán megjelennek kis szövegeim – akkor még főleg kritikai írásaim – folyóiratokban, miközben járok az egyetemre. Magyarszakos tanárként végeztem. Anyám boldogabb lett volna, ha orvoskarra megyek, de nem vettek volna fel, mert polgári származású lévén ugye x-es voltam. Örülhettem, hogy felvettek az – akkor így hívták – *Egyetemi Orosz Intézet*be. Én francia–magyar szakra jelentkeztem, oda nem vettek fel. Az Orosz Intézetbe fölvettek x-eseket, aztán mit tesz isten, *Lenin Intézet*et csináltak belőle és ezeket az x-eseket gyorsan eltávolították. Úgyhogy engem pár hónap múlva, 53 áprilisában már kirúgtak.

– *Nem ismerem a fiatalkori munkáidat, az az igazság. A neveddel először* A látogató *című regényed címlapján találkoztam.*

– Én azelőtt esszéket írtam, ezek itt-ott megjelentek, de többségüket visszakaptam. '56 előtt egy pár esszét írtam. Sokat írtam fióknak. Aztán megjelentek esszéim *Gogol*ról, *Roger Martin du Gard*-ról, *Goncsarov*ról, a francia „újregény-ről". 1959-től 65-ig ifjúságvédelmi felügyelő voltam a VII. Kerületi Tanácsnál, a gyámhatóságon. 1965-től 73-ig városszociológusként dolgoztam a VÁTI-ban. Megjelentek ezzel kapcsolatos írásaim, tapasztalataimról szóló esszéisztikus beszámolók és a *Szelényi Iván*nal írott szociológiai tanulmányok.

– *Ezeket már én is olvastam. De engem most az érdekelne, hogy mondjuk az első regényed megjelenése milyen hatással volt a családodra?*

– Hát szegény apám odament az akkori feleségemhez – a második feleségemhez – *Lángh Júliá*hoz és azt mondta neki: „Te Julikám, hát én ezt nem értem, magyarázd ezt meg nekem. A fiamnak rendes állása van, szép családja, aranyos gyerekei, kedves felesége. Jól éltek. Miért ír ilyen szomorú dolgokat?

– *És ez akkor nem igazolja mégis az én kérdésemet, hogy az író mégiscsak kakukktojás a családban?*

– Hát valamennyire persze az. Dehát ezek szemérmes viszonyok ugye?

– *Egy ilyen regény, mint* A látogató, *szerintem minden valamirevaló és kulturált polgári családot provokál. Az ilyen könyv arra való, hogy leleplezze az összes látszatot, amellyel a mi civilizációnkban az emberek családban, társadalomban megbékülni szoktak. És akkor hirtelen jön valaki, és az összes óvott, gondozott látszat mögé olyan éles fehér reflektorfényt sugároz, hogy megjelenik a társadalom, a család, az emberi törekvések kudarca és a dolog mélyén valami elmondhatatlan emberi nyomorúság, szenvedés és szomorúság. Hogy viseli egy család ezt a regényt?*

– Sokféleképpen, ugye?! Van aki megy vele mélyre, van aki hajlandó követni a látásmódját. Finoman jellemezted, legalábbis a könyv szempontjából nagyon barátságosan jellemezted ezt a rátekintést a dolgokra, mert a dolgok maguk homlokzatszerűek. Messzebb ne menjünk, itt élünk a budapesti bérházakban. Megyünk a Körúton, színes kirakatokat láthatunk, és ha bemegyünk bármelyik körúti ház belsejébe és felmegyünk a gangon a második-harmadik emeletre, akkor minden bizonnyal találunk családokat, akiknek az élete maga a szerencsétlenség, hogyha jobban beletekintünk. No, ez a szerencsétlenség közel állt hozzám sok szempontból. Egyrészt az volt a dolgom, hogy valamit segítsek. Másrészt azt éreztem, hogy mindez velem is megtörténhetne, ami ezekkel az emberekkel valamilyen csapásszerű módon megtörtént.

– *A kezemben is ilyen figyelmeztető könyv volt* A látogató, *és én arról próbálnálak faggatni, hogy a közvetlen környezeted hogy reagált erre a figyelmeztetésre? Sorra jelentek meg a könyveid. Ezek a könyvek részint egész koncepciójukban,*

részint, ha politikai tárgyúak voltak, politikai célzatukban fölébresztették a lelkiismeretet. Biztos voltak, akik azért hálásak voltak, és akadtak, akik nem voltak hálásak. Személy szerint Te mit éreztél?

– Hát az én életem talán egyszerűbb volt ebből a szempontból ugye, mert a feleségem, feleségeim többé-kevésbé hasonlóképpen gondolkoztak, mint én. Sokat beszélgettünk. Amit az ember nem szokott elmondani a hozzá legközelebb állóknak, feleségnek, barátoknak sem – az megjelenik papíron. A hozzám közelállóknak, azokról beszélek, akikkel szeretetteljes viszonyban vagyok, ugyancsak megvan a maguk útja és megvannak a magányosabb, titkosabb órái, amelyekben egy könyv őket ugyanúgy elkíséri, mint ahogy engem is elkísérnek a könyvek, akikkel voltaképpen együtt élünk. Hozzátartozhat a családhoz azoknak az íróknak a világa is, beleértve őket, magukat. Igazában eléggé nagy pereputtyal élünk itt a világban.

Végülis a legszigorúbb dolgokkal az ember egyedül van, és ezt én úgy tapasztaltam még a gyermekeimnél is.

– Elég súlyos dolog, amit mondasz.

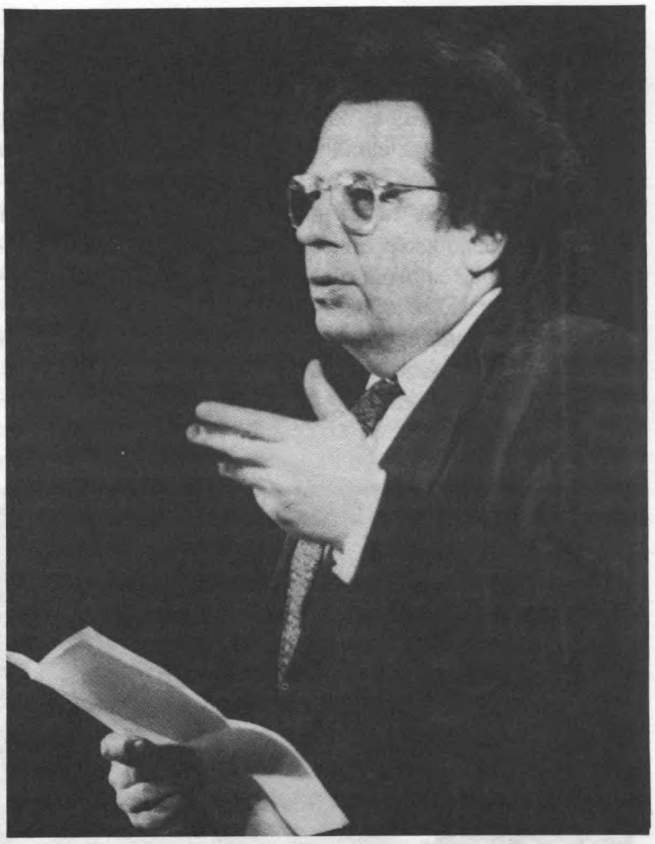
– Igen. Ami pedig a politikumot illeti, a barátaim egy része nagyjából hasonló módon gondolkodott, mint én, más része nem. Ezekkel zárójelbe tettük ezt, ami a könyvekből engem például ellehetetlenített. Át kellett hidalni a különbségünket. Számomra nem volt tér, nem nőtt fű, és én lassan fantommá, *non-person*-ná, nemlétező személlyé változtam, vagy inkább azzá változtattak át. Ez belső emigráció volt, foglalkozási és közlési tilalom. Én ezzel megvoltam, mert általában igyekeztem valahogy nem hagyni, hogy fölém kerekedjenek a kellemetlenségek. Másrészt annyit csak-csak megkerestem az írásaimmal, amennyit megkerestem volna itthon, ha állásban vagyok. Voltaképpen elég nyugodtan tudtam dolgozni, délelőtt odaülhettem az asztalomhoz, vagy eszembe jutott valami, vagy nem. Délután vagy este olyan emberekkel találkoztam, akikkel kedvem volt találkozni. Akadt olyan is, akivel nem volt kedvem találkozni. Az ilyen az utcasarkon, vagy lent a kapu előtt várt. Ez nem mindennap volt így, de tisztes távolságot tartott tőlem. Én mentem, ő is jött mögöttem, de nem szólt hozzám. Nekem ilyen módon kellemetlen beszélgetéseim nem nagyon voltak. Még azt is mondhatnám, hogy nem volt elutasításban sem részem, mert egy idő után már meg sem próbáltam valamit megjelentetni. Voltaképpen sokkal több bosszúságban volt része a jobban betagozódott embereknek, mint nekem.

– A bátorság, az lehet, hogy gladiátoroknál kategória, íróknál nem kategória, és hogyha én a te 60-as, 70-es évekbeli magatartásodat valamiképpen jellemezném, semmiképpen sem ezzel a szóval tenném. Egy szelíd, mosolygó anarchista sétál egy szakadék szélén, és én úgy látom, a szeme nyitva van, nincs bekötve, de mintha nem szédülne. Ez is egy neme a bátorságnak.

– Tegyük hozzá: komótos bátorságnak.

– Csak a műveid keltik az emberben ezt a kérdést? Mennyiben befolyásolta az írás a magánéletedet? Azt a keveset, amit magánéletedben a rendőrállam meghagyott?

– Nagyon erősen. Jó értelemben is, rossz értelemben is. Jó értelemben annyiban, amennyiben az ember pár jó oldalt ír – az írók általában jól ismerik ezt az állapotot – akkor utána

madarat lehet fogatni velük. Az író igen jámbor fajta. Örül, hogy él, és ezzel megvan, és akár elcsavarog, akár otthon ül a családja körében, akkor már minden történhet, és jó, ha jönnek a vendégek. Rossz, hogyha az ember a családját megterheli önmagával, rossz, ha a családjának bajt okoz.

A 70-es évek elején az én életem nem volt kockázatmentes. Letartóztatás, lehallgatás, megfigyeltetések, egy ideig utazási tilalom. Aztán mégis utazhattam. A DAAD-tól, (*Német Akadémiai Cserészolgálat*tól) kaptam ösztöndíjat, családom Párizsba ment. A feleségem franciaszakos tanárnő volt, valahogy nem bírt visszajönni. No, most én nemcsak ellenzékiként, mert én nem vagyok olyan nagyon elkötelezett a politikai dolgokban, inkább szemlélő vagyok, valahogy úgy éreztem, ha egyszer úgy kezdtem el az életem, hogy magyar író vagyok, hát miért ne fejezném is így be. És úgy éreztem, hogy nekem nem kisebb jogom Budapesten mászkálni, mint akárki másnak. Ilyen módon ebből válás következett, és a feleségem a két, most már felnőtt gyerekemmel Párizsban maradt, én pedig hazajöttem egyedül.

– Tehát végülis az irodalom zilálta szét a házasságod?

– Igen. Ezt lehetne mondani.

– Kiktől kaptál többet akár emberként, akár íróként? A családodtól, vagy a baráti körödtől?

– Nem bírom elválasztani. Nem is nagyon szeretném, mondhatnám azt, hogy azon voltam, hogy a feleségeim is barátok legyenek. Azok is voltak. S hát a gyerekeimmel is próbálok úgy élni.

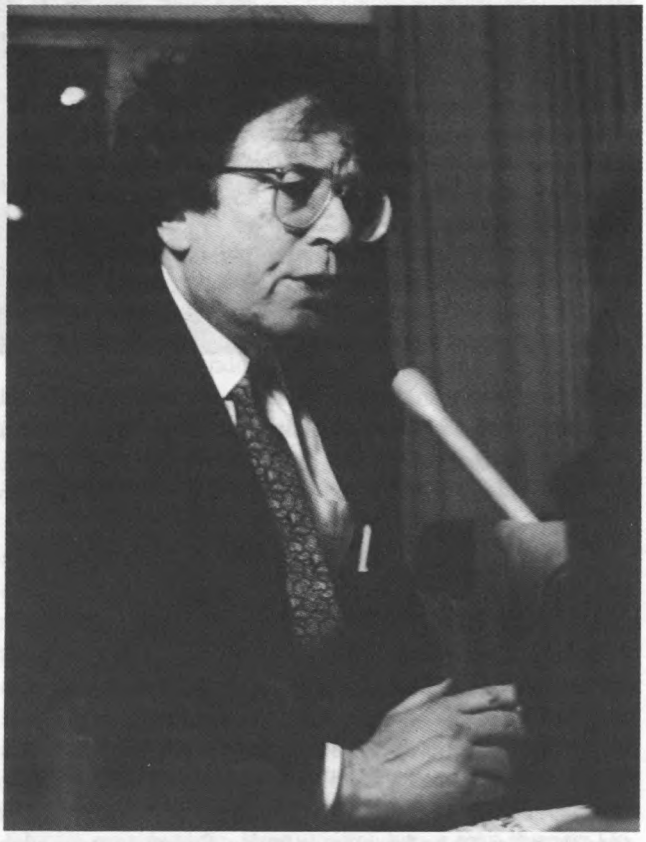
– Nincs a családoddal kapcsolatban rossz, nyomasztó emléked?

Mulasztás van, hűtlen voltam, vagy figyelmetlen voltam olyanokkal, akik szerettek. Ilyen rossz emlékem van néhány.

Általában átélem a mulasztásaimat. Azon nem nagyon rágódom, hogy ki, mivel tartozik nekem, mert valahogy nem vagyok nagyon kapó természetű, kapni akaró. Megvagyok nagyjából magammal, örülök, hogy még élek. Igénytelen jószág vagyok. Utaztam is az elmúlt években elég sokat. És hogyha egy koffernyi holmim van, amiből kipakolom az írószerszámaimat, és azt a pár ruhaneműt és használati dolgot, akkor megvagyok tulajdonképpen akárhol. Éppen ezért nem gondolom azt, hogy az emberek olyan nagyon sokkal tartoznak nekem. Amit adnak, az jó, amit nem adnak, az nem baj.

– A műveid alapján úgy gondolná az ember, hogy neked két, látszólag ellenkező dologból fölösen jutott a szemléletedben. Az egyik a kegyetlenség, a másik az irgalom.

– Az irgalom?

(Fotók: Erdősi Ágnes)

– Igen, az irgalom. Ha végigtekintek csak a színterein a regényeidnek, azok bizony a kegyetlenség terei. Ha szemléletükre gondolok, akkor a részvét művei. A személyiségedre is jellemző ez a kettősség?

– Nem élt bennem soha bosszú. Azt mondhatnám – egyszer ezt így meg is fogalmaztam: se bosszú, se megbocsátás. Úgy érzem, hogy a dolgok ott maradnak az időben, megtörténtek. Tehát menjünk tovább. Nem vagyok felszólítva sem a bosszúra, sem a megbocsátásra. Azt, amit tett, kinek-kinek magával kell elintéznie. Irgalom? Tudod, az ember nézheti a többieket különféle szögekből. Az egyik valami normatív szög; elvárom, hogy ilyen, vagy olyan legyen. Valamennyi társadalom, és nemcsak az elnyomó fajták, rengeteg követelményt állít az emberrel szemben. Például most mi itt nyakkendő nélkül ülünk, az előbb éppen erről volt szó. Ha én egy normális, átlagos nyugat-európai polgár lennék, akkor minden bizonnyal nyakkendősen ülnék itt. És rengeteg olyan dolgot csinálnék, amit nem szoktam csinálni. Sok olyasmitől tartanék, sok olyasmire ügyelnék, amitől nem tartok, és amire nem ügyelek. Tehát ha az én nézőpontomat ezzel a normatív nézőponttal összehasonlítom, akkor az a szó illene rá: *a semminél több*. Hogyha már valaki éppenhogy él, azt már én teljesítménynek tartom. Ha egy ember – lassan mind a ketten a hatvanhoz közeledünk – minden nap felkel, megmosakszik, tiszta ruhát vesz fel és elkezdi a napját, az már nagy teljesítmény.

– Térjünk vissza a magánélethez.

– Négy gyermekem van két házasságból. Háromszor voltam házas, de a másodikból van kettő és a mostaniból kettő.

– És milyen korúak?

– Huszonhét éves a nagylányom *Dorka*. Pszichiáter Párizsban. Utána *Miklós* fiam jön, 25 éves, történész, újságíró, dobos. Történelmet tanul, a *Sorbonne* diákja. Most többnyire Budapesten van, magyar családtörténetből írja éppen a szakdolgozatát, a XX. századi magyar regényirodalom családjait elemzi francia professzorának. És van egy *Áron* nevű öt és fél és egy *József* nevű négyéves kisfiam.

– Válás, mindenféle történelmi zaklatottságok közepette mennyire tudtál apa lenni?

– Kicsit vasárnapi apa voltam. Láttak azért a gyerekeim, de sok olyan emlékük van rólam, hogy nem nagyon vagyok otthon. Ez mindenfélével összefüggött, előző házasságomban sokszor voltam vidéken, elutaztam, meg szerettem, ha van egy kis fészkem, ahol egyedül lehetek és írhatok. Csobánkán volt ilyen. Ott béreltem egy házat, a harangozó házát.

– Ott is van a regényeidben.

– Igen. Most házas vagyok már elég régóta. A feleségemmel tíz éve – úristen, már tizenkét éve – élek együtt. *Lakner Judit*nak hívják, történész, franciaszakos tanár, a *BUKSZ* című folyóirat egyik munkatársa. Reggelenként mindig látom a két kisfiút, együtt reggelizünk. Estefelé is látom őket. Napközben elhúzódom írni. Van egy külön dolgozószobám a házban. Aztán néha elmászkálok, elég sok emberrel találkozom. Sokan felhívnak, elég gyakran cseng a telefon. Ott nem, ahol írok, feleségem veszi föl, és délutánonként mindenféle ügyek vannak. S az ember társadalmi szerepekbe is belekeveredik. A *Nemzetközi PEN*-nek vagyok az elnöke, ez bizonyos kötelezettségekkel jár. Néha nem lehet elhárítani egy-egy összejövetelen való szereplést, előadást, most például Amszterdamban egy Gulliver nevű európai író-találkozón fogok részt venni. Aztán Barcelonában lesz a PEN Világkongresszusa. Ennélfogva gyakran nem vagyok otthon. De azért, mielőtt idejöttem, együtt sétáltunk a Vadaskerti úton.

– Hogy lehetett a te két évtizedig tartó furcsa, alaktalan, köztes helyzetedet gyerekekkel, természetes igazságérzettel, normális logikával gondolkodó gyerekekkel megértetni, hogy neked kétséges az állampolgárságod?

– A gyerekek okosak. A gyerekek ezt értették. Először is a gyerekek sok mindent nem akarnak tudomásul venni. Amikor például letartóztattak, a gyerekek nem nagyon akartak odafigyelni. A feleségemnek akkor ide-oda kellett mennie, ügyeket intéznie, a kisfiamat, Miklóst *Fehér Feri* és *Heller Ágnes* barátaim vitték el, hogy ott aludjon. Nekik is volt egy

Gyurka nevű, hasonló korú fiuk. Miklós délután végig játszott a Gyurkával, de este félrehúzta Ferit, és azt mondta – kicsit raccsolt –: „Mondd te hrendes ember vagy?" Feri nagyjából értette ezt a kérdést, és azt mondta: „Igen Miklós – azt hiszem – igen." „Jó, akkor alszom nálatok." Szóval valamilyen módon azt, hogy rendes ember, megbízható ember, a gyerekek érezték. Volt egy baráti kör, amelynek megvoltak a vigasztaló ellentételei. Nagyobbfokú összetartozást meg sok vidámságot is jelentett. Az a fajta társaság – amely ilyen magamfajta „betyárokból" állt – gyakran nem fért bele a hivatalosan szokásos diskurzusba. Tehát elég felszabadultan – és gyakran ennek megfelelően – gyerekesen beszéltünk.

– Ez még talán a legszerencsésebb helyzet! És most?

– Hát most talán annyiból kellemetlenebb, hogy a legkülönfélébb kötelmek, teendők, összejövetelek vannak. Igaz, hogy ez már azelőtt is volt. Jöttek az újságírók, mert Magyarországon, ha eljöttek a nyugati újságírók, kevesen álltak szóba velük, mert kevesen mertek egyenes kérdésekre egyenes válaszokat adni. Általában a pontos kérdés az értelmiségi köznyelven „provokatív" kérdésnek minősült.

– Vagy így gondolták, hogy olyan pozíciókat birtokolnak, amelyeket teljesen fölösleges lenne fölösleges nyilatkozatokkal kockáztatni.

– Úgy van. Ez volt az általános szemlélet. Énnekem ez valahogy már nem volt aktuális. Talán abból adódik ez, hogy amikor először megkérdeztek, akkor én nem éreztem képesnek magam arra, hogy ne ugyanúgy beszéljek akár a mikrofon előtt, ahogy beszélnék az illetővel, hogyha megkérdez mikrofon nélkül.

– Olyan változások történtek velünk az utóbbi esztendőben, hogy egyszerűen nem vetemednék arra, hogy jelzőt illesszek a „változás" szó elé.

– Igen. Csak jelző nélkül lehet róla beszélni.

– Így van. És ezek nyilvánvalóan a te életedben is rendkívül nagy változásokat hoztak. Hogyan hatottak ezek a viszonyaidra?

– Nyugodtabban élek. Jó érzés, hogy a könyveim megvannak a könyvesboltokban. Az élet talán mozgalmasabb, strapásabb. Bizonyos értelemben többet tudok tenni, amennyiben egyáltalán tenni akarok.

Adva van a PEN elnökség, ezen belül sok mindent csinálhat az ember. Nemrég az újvidéki költő *Csorba Béla* kiszabadításához azt hiszem eredményesen tudtam hozzájárulni azáltal, hogy éltem a a PEN elnökség megfelelő telefonlehetőségeivel. Jó érzései lehetnek az embernek, ha néha valamit el tud indítani. Énbennem van, azt hiszem, azonkívül, hogy író vagyok, egy kezdeményező készség. Néha sok ember előtt felolvasok szövegeket. Ezt rendjénvalónak tartom, mert ez a maximum, amit én a magam számára engedélyezek nem irodalmi tevékenységként. A kezdeményezés lehetősége fennáll a kezdeményező funkciója létezik, és ha valaki be akarja tölteni, vagy éppen úgy adódik, hogy betöltse, hogy arra sodorja az élete, akkor miért is ne?

Tehát ha megértjük, hogy mindannyian sokfélék vagyunk, és ennek a sokféleségünknek szabadon teret adunk, ha tudomásul vesszük a magunk legkülönfélébb nemzeti, nyelvi, vallási, polgári, társadalmi, földrajzi minőségeit és nem igyekszünk egyiket a másik alá rendelni, és nem igyekszünk elhallgatni, eltitkolni, elszégyellni egyiket sem, hanem élünk velük, és akinek nem tetszik, azzal nem sokat törődünk akkor ha az emberek természetes igénye az, hogy szerényekké váljanak, tehát megfontolt szabadságuk és ennek megfelelő stratégiájuk szerint éljenek, akkor elég erőt találnak magukban ahhoz, hogy egy kis jót tudjanak adni a körülöttük levőknek. És ha már tudnak egy kicsit adni, akkor már kapni is fognak valamit.

– Nem tudom. Nekem a Te eredendő optimizmusod már többször okozott örömet, most meg idegesít. Kicsit szorongva figyelem a saját reakciómat a szavaidra. Talán, hogy idegesít, az túlzás, és nem is hiszem, hogy az én kételyeimről kell beszélnem. A Te véleményedre lennék kíváncsi, de azért van némi problémám azzal kapcsolatban, amit elmondasz. Ez a nacionalizmus, amely körülvesz bennünket, ez nem az emberek természetes patriotizmusa, nem egy városállam lakójának a normális büszkesége a városa gazdagságára. Ez hisztéria.

– Ezekben a szélsőséges formákban az. Legyünk pontosabbak. Ha szociológus módján akarnám elemezni a kérdést, *etatizmus*okról van szó. Vannak *kommunista* etatizmusok és vannak *nacionalista* etatizmusok. Szélső esetben a nacionalista etatizmusnak *fasizmus* a neve. Amennyiben minden az állam, minden a közösség. *Ein Volk, ein Staat, ein Führer.*

– Magyarán: nem az válogat az emberek között, hogy ki hogy szereti a hazáját, hanem ki hogy szereti az államot.

– Igen, az állammal szembeni abszolút lojalitás dönt. Erről itt nincsen szó. És én elég sok különféle emberrel találkozva inkább józannak látom őket, mint eszméktől gerjedteknek. És hogyha délebbre, Jugoszláviában szörnyű vadságokat tapasztalunk, akkor azt inkább történelmileg színezett speciális esetnek mondanám.

– Felejtsd el, hogy itt vagyok, felejtsd el, hogy Te a PEN elnöke vagy, ismert író, nagyon sok a történelem mélyén működő erő, és még több az emberi lélekben működő erő ismerője, aki hírt ad, hogy a novella – olasz szó – eredeti értelmét említsem. Tied a pálya. Jól tudod, hogy az emberek családban élnek, gyakran vergődnek, tanácstalanok. Mit mondanál nekik?

– Bírják ki egymást. Próbáljanak nem arra gondolni, hogy nekik mennyiben van igazuk, hanem arra, hogy mennyiben van igaza annak, akivel egy szobában vannak. Vagy annak, akivel éppen vitájuk van. Próbálják beleképzelni magukat egy pár percre legalább a másik bőrébe. Ez a legjobb orvosság a keserűség ellen.

Nagy András

A látogató elköszönt

Polgári illemszabályok örömmel írják elő látogatások alsó és felső határait. Azok a polgári illemszabályok elsősorban, melyeket többször és véglegesen tett feleslegessé, nevetségessé vagy éppen elviselhetetlenül anakronisztikussá az elmúlt félévszázad – hogy azután afféle konklúzióval ajándékozzon meg minket az ezredvégen: másunk mégsincs.

Az *A látogató* persze, mellyel Konrád egykor a magyar irodalomba robbant, eleve fonákjáról láttatta már a polgári illúziókat, s – mint annyiszor még ebben a században – „paradigmatikus" és „patalógikus" határait szépen egymásra vetítette. És ki más láthatta volna ezt pontosabban és maradandóbban, mint éppen az a polgár, aki egyszerre volt birtokában – szinte neveltetése, tehát reflexei révén – mindannak, amit egy békebeli társadalom illemkódexe előírt, míg élményei minduntalan abban erősítették meg, hogy ezeknek mégsincs semmiféle relevanciájuk, egyáltalán.

Mostanáig, egészen. És bár nem tudni még, hogy a jövő, úgymond: mit hoz, s nem válik-e ismét idejétmúlttá nem csak a polgári viselkedésmód megannyi eleme, de talán ennél sokkal, veszedelmesen több is – most még joggal érezhetjük úgy, hogy a helyreállt „relevancia" méltán esik egybe azzal, amit Konrád irodalmi helyéről elmondhatnánk így, a hatvanadik születésnapon. És mégis: nem kevéssé elégikusan arra kell gondolnunk, hogy valaminek itt bizony vége lett, talán nem éppen most, hanem korábban – Konrád számára is vége lett: annak, ami *A látogató*val elkezdődött – vagy talán nem is kezdet volt ez, hanem robbanás, amely pedig mostanra mégiscsak szép, nyugodt, megérlelődött életművé csillapult.

Úgy is mondhatnánk persze, hogy mindezt előlegezte már a mű: A látogató nem távozott, ott maradt, mégpedig a regény szerint: maradandóan, aki pedig marad, az többé nem látogató. Hanem: lakó. Vagy: együttműködő. Másféle történelmi, s emberi helyzetek leírására, de mégiscsak itt idézhetjük a mára megváltozott értelmű regénycímeket – régi–új világunk szellemi mérnökeként ugyanis már aligha túlzás *A városalapító* alakját szerzőjére villantani; s a bontakozó hatalmi kollíziók vajon nem teszik-e őt is, rövidesen, s bár akarva-akaratlanul egy kialakulóban levő társadalmi berendezkedés cinkosává?

Hol is húzódnak *paradigmatikus* és *patalógikus* társadalmi határai?

Ha társadalmi – vagy inkább: társasági – eseményeknek létezne „metafizikája", úgy vonzó feladat lenne ennek megközelítése – éppen Konrád szemszögéből. Aki saját életrajzával olvasóit bőségesen megajándékozza, mely meganynyi mozzanatában csakugyan szinte „metafizikai" súlyú.

És itt hosszan lehetne értekezni a kisvárosi zsidó polgárság ihletően ellentmondásos helyzetéről, századunk első felében. Kiváltképp a módosabb polgárságáról, amely már fürdőszobás–emeletes házat építhet magának Berettyóújfalun, mintha évszázadokra rendezkedhetne be, noha saját múltja nem évszázadokban mérhető – hanem, paradox módon: évezredekben, s ez, Európának ezen a táján semmiképpen nem előny. Ahogy az sem, hogy éppen az ő háza emelkedik ki a falusias kisváros épületei közül, illetve hogy az a generáció alapozná meg ekként itteni életét, melynek beilleszkedése éppen gyors kiemelkedésével lesz kérdésessé. Szinte a geográfiai hely is fokozza a létező paradoxiát – ott kell megszületni, ahol a paraszti tradícióktól meghatározott vidék a hagyományosan polgárosultabb régiókkal szomszédos: az Alföld a Partiummal, Erdéllyel végülis; a történelmi szomszédságból azonban nemrég két állam politikai szomszédsága lett, s ez – tehát a politika – mondta ki a döntő szót azután a szociális dilemmák felett is. Ma már tudjuk: évszázadokra berendezkedni efféle polgárságnak itt, Trianon után még nehézkesebb.

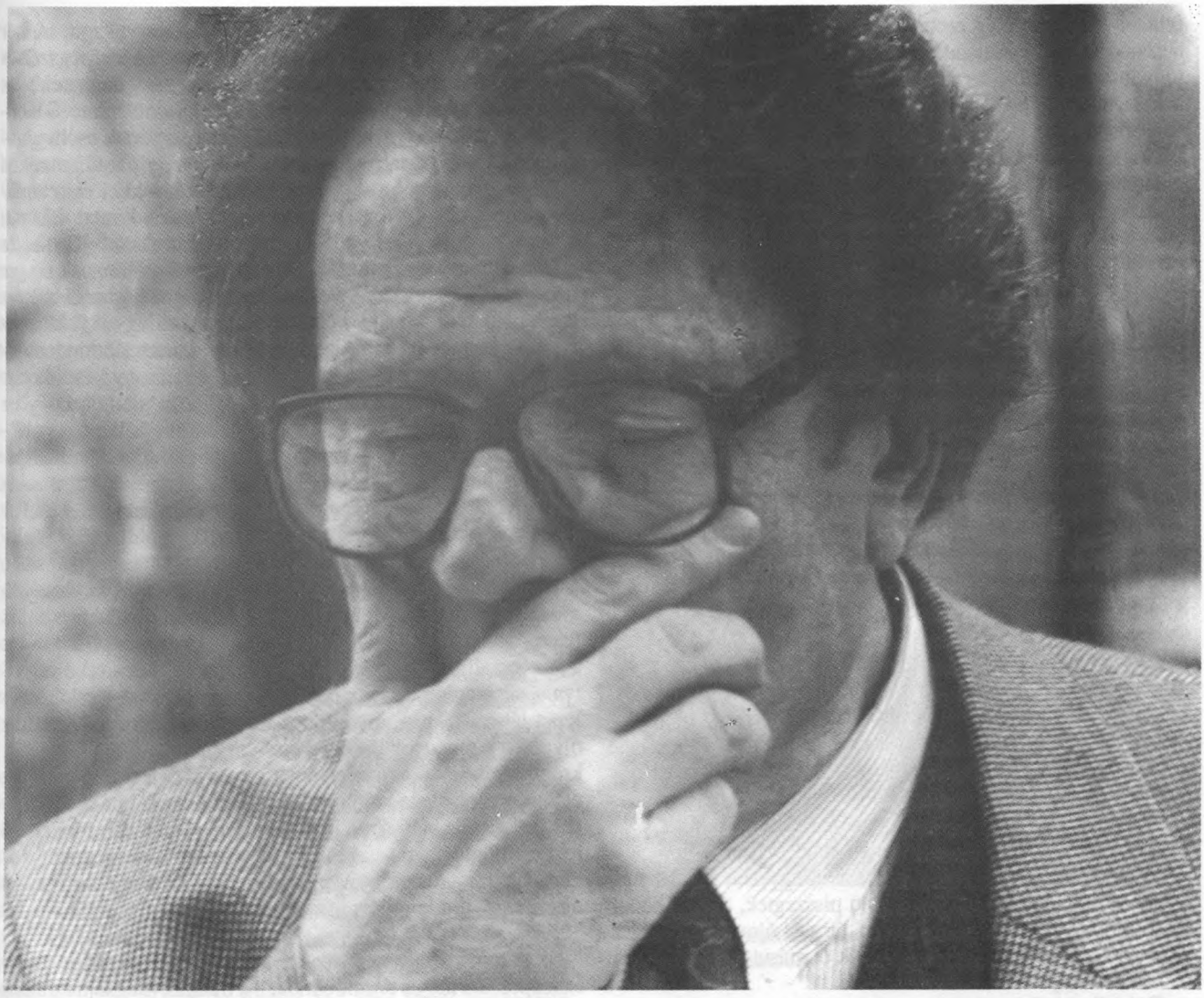
Ami a történelemben következett ezután, az irtózatos emberi élménnyé, tragédia-sorozattá tette az ettől kezdődően szubtilisan leírhatatlan ellenmondásokat. Akinek pedig kiskamaszként kell átélnie mindezt, az csaknem védtelenül szembesül korábbi – s végleg elvesztett – biztonsága eredendő elégtelenségével, felnövekedésének tudatlan önbecsapásával. S nem csak politikailag és persze nem csak szociálisan. Hanem ugyancsak: szinte metafizikailag. Ha volt valami nem-evilági méretű lecke Közép-Európa zsidósága számára, melyet a megkérdőjelezett transzcendencia újra generációk fejébe vert, úgy ezt Konrádék nemzedékének immár nem lehetett nem megtanulni – vagy csak erőszakos amnéziával lehetett feledni: kivándorlással, kikeresztelkedéssel, kommunizmussal.

És hogy ő ezek közül egyiket sem választotta, szinte eredendően kijelölte alkalmasságát a mindenkori „látogató" szerepére: aki érkezik, elidőzik, meghallgat és beszél, majd távozik. Ha tud. Ha történelmi, szociális, vagy egyszerűen emberi feltételek ezt lehetővé teszik. Előfordulhat, hogy nem teszik. És ez a feszültség bizony ihletően hat fogékonyabb lelkekre, s a feloldhatatlan ellentmondások hosszútávú termékenységre ösztönözhetnek.

Konrád fogékonyságának kialakulását az adotton túl persze a választott feltételek is szolgálták: a háborút követően Pesten végzett felsőbb iskolák, s az egyetem, mely átfogó tudást kínált volna egy végletes érdekeknek kiszolgáltatott időszakban – bár szerencsés túlélés és érintetlenül maradt intellektus esetén mégiscsak izgalmasan egyedülálló kollíziónak gondolhatjuk a sztálinista bölcsészettudományi kart, modern írói termékenyülés számára nyilván páratlan lehetőség. Akárcsak majd 1956, a forradalom, s a bukás nyomán a hosszútávú terrort követő társadalmi depresszió.

És ez már *A látogató* eredetvidéke. A megőrzött szociális érzékenység, pervertált társadalmi viszonyok között; a kioltathatatlan emberség parancsa, mely mégiscsak deviánsnak tűnik, kiváltképp pedig az államosított és intézményesített lelkiismeret eredendő ellentmondásának paradoxiái. És *A látogató* nem véletlenül került centrális helyre ezen a pályán – bár még a pálya elején –, mert írói alkat, emberi élményegyüttes, és történelmi viszonyok nagyívűen egymásra találtak.

Az egyetemen megszerzett és megkérdőjelezett műveltségen túl természetesen másféle szellemi vonzódás is szerepet játszott ebben, mégpedig meghatározó erővel: az idegen nyelveket gyermekkorától tanuló és beszélő Konrád számára ter-

mészetes volt, lehetőségeinek megfelelően a klasszikus és kortárs irodalom olvasása – amikor pedig a bezárkózás kultúrpolitikai rangra emelkedik, a kontesztálás egyszerűen a műveltség formáját is öltheti. S mert ez a szellemi bezárkózás többnyire csak részleges lehet, illetve mert a hatalom lelkiismerete is gyakorta rossz: a könyvkiadó olyan hely lehetett Konrád számára is, ahol mind orosz klasszikusok, mind kortárs franciák „gondozásával" jóval többet tehetett, mint pusztán menedéket keresve babrálhatott neki kedves kéziratokkal.

Vajon Tolsztoj és Camus árnyéka Bandula Ferikére is rávetült? Bizonnyal. A szenvedésből fakadó szeretet, vallás, illetve az egzisztencialista érzékenység – egyebek mellett – azonban csak a reflexió pályáit rajzolta ki, melyeket sors és történelem korábban már amúgy is meghatározott. És meghatározott az a munka is, a napi főállású tevékenység: a szociális gondozóé, melyet lehetőségein belül Konrád bizonnyal kitűnően végzett, ám amelyet megformálni és megörökíteni már vitathatatlanul nagyszerűen tudott. És ez ismét általánosítható élmény volt a szerző számára. Hogy a társadalmi cselekvés – amennyiben lehetséges, szükséges vagy kívánatos –, miféle feltételek között elgondolható. Számára, s ekkor, legalábbis.

A könyv sikere: itthon, az úgynevezett hatvanas évek kisregényei között, a támadásokkal is „hitelesített" átütő erő, formátum, hatás – majd pedig a lassan megcsendülő világvisszhang döntő volt, szerzője számára is. Az alkotás kegyelmi pillanata egy egész életmű ihletőjének bizonyult. A siker nem volt megismételhető. A feltételek azonban még sokszor tűntek áldottnak, vagy legalábbis: adottnak.

Hogy előbb-utóbb amúgy is fel kellett volna adni ezt a magatartást? Hogy senki sem lehet élete végéig látogató, még ha alkata, múltja, hajlama sarkallná is erre, akkor is szakítani kellene mindezzel? Hogy a sors Konrád számára újabb lehetőséget kínált: új munkakör alakjában, márpedig a sors kedveli az arabeszkeket? A látogató búcsúja akkor kezdődhetett talán, amikor Konrád fogalmazni kezdte magában – immár egy várostervező intézet munkatársaként – *A városalapító* szép mondatait?

Csakhogy itt már feladja korábbi szemléletének garanciáját: a kívülállást. S nemcsak a szolidaritás önromboló gesztusát tartja elképzelhető társadalmi cselekvésnek, mint *A látogató* főhőse, de rejtettebben és radikálisabban is kész lenne cselekvésre: a várostervező ugyanis eleve megszabja azokat a pályákat, amelyeket a lakosok azután használni tudnak. Ez már lépés a történelem *alakítása* felé: nem véletlen, hogy éppen a regény írása idején pördülnek, s akadnak meg kissé az óramutatók KözépüEurópában. Bár a beavatkozás hatalmi- és

feltétel-rendszere még eredendően adottnak tűnik: a szociális berendezkedés maradandó helyzetnek láttatta azt, ami – már tudjuk – csak időleges állapot volt. A cselekvő főhős pedig sokban előlegezte *A cinkos* polgár-zsidó majd kommunista-revízionista majd csalódott-értelmiségi sors-kollázsát.

Víziókkal, aforizmákkal, narráció-etűdökkel és esszé-fragmentumokkal persze át lehet hidalni mindazt, ami a kompozíció kedvéért mégiscsak áthidalandó, s hogy ezek a regényben öntörvényű esztétikai minőséggé váltak, aligha kétséges. Ám ekkor és ezzel már elválnak *A látogató*ban még közös utak: a tanulmányok és reflexiók immár nem pusztán munkahelyi kötelezettségek, hanem az életmű részei – szemben a gyámügyi jelentésekkel, például; míg a továbbiakban a regények, pontosabban: az ezt követő regény szabadon merészel kalandregény lenni, mese tehát, színtiszta irodalom, mely éppen ekként kínálhat valami többet, gazdagabbat, mint a puszta teória és reflexió.

Hogy történelemben – politikában – mi történik ezalatt, az persze ugyanannyira meghatározó, mint az alkotói felismerések; azzal a különbséggel, hogy az előbbiből sors, gyötrelem, közép-európai mindennapok lesznek, míg az utóbbiból: művek; hosszútávú érvényességgel. Ám az a magatartás, mely Konrád ellenállásának alakja, s életművének része lett, ekkor szilárdult meg: hivatásos őszinteséggel, házkutatással, párnapos vizsgálati fogsággal, külföldi utakkal, régiónkról szóló reflexiós-orozattal, melynek világvisszhangja bizony jelentős. Immár nemcsak szemlélődik és ábrázol a szerző, de „részt vesz": ha csak a polgár jogainak csendes érvényesítési szándékával is, ha csak a folyamatos nyugtalanítás rezignált imperatívuszával is, civil kurázsival és rokonszenves sztoicizmussal, merészen és makacsul megkérdőjelezve mindazt, amit évtizedeken keresztüli megalkuvásokban szívesen neveztek „közmegegyezésnek". Hát ő ebben nem egyezett meg. Talán mások sem. S ha a többiek kínosan pisszegtek, ő nem hederített rájuk. S hiába javasolták neki újra és újra: látogatóként ideje lejárt, igazán szívesebben látnák őt másutt; ő maradt. Ha elment, visszajött.

Ez pedig az életműben is döntő fordulathoz vezetett. A politikai, sőt: politikusi felismerés, az önként vállalt megbízatás, mely előbb nem volt más, mint az úgynevezett közmegegyezés szelíd és csökönyös elutasítása. Önmagában is fordulat volt ez: *A városalapító* megjelentetése kedvéért elszenvedett „plasztikai beavatkozások" megaláztatásai nyomán Konrád nem kívánt többé a megjelentetés lehetőségével számolni. Miért ne viselkedhetne úgy egy író és polgár, mintha író és polgár volna?

Efféle kérdések feltételével a közmegegyezés fenntartásában érdekelt többségben jókora lelkifurdalást keltett, melynek nyomait a mai napig érezheti. Pedig nemcsak kérdéseket tett fel, de egész gondolatmenetek, értekezések épültek erre a „naivitásra", a szánalmas politikai tabuk tudomásul nem vételére, a kimondhatatlannak tekintett mondatok kimondására – s hogy ehhez nem társult sem vakmerőség, sem szükségtelen botrányhajhászás vagy agresszív sors-demonstráció – hanem csak határozott volt, emberi, és minden gesztusában polgári viselkedésformába illeszkedett: mintha még jobban irritálta volna a kompromisszumokba fáradt többséget.

Ha politikai tevékenységnek lehet nevezni a vacsorafőzést a csobánkai kertben, a sétákat a Dunaparton, a súlyzózást reggel, munkakezdés előtt – úgy Konrád politikai tevékenysége kezdetét vette. Ebből születtek meg az esszék, cikkek, értekezések és felszólítások, s a korszak irodalmi summázata: *A cinkos.*

Mintha ismét dokumentálni lehetett volna valamit: immár nem szociális patológiát, hanem történelmit. Mely legszélsőségesebb formájában sem lehet csak tünet vagy deviancia, hanem éppen végleteiben vált rettenetesen történelemmé. S Konrád már hajlamos az azonosulásra: saját sorsának motívumait ajándékozza annak a főhősnek, akiben egy paradigmatikus közép-európai sorsot sejt, rettenetes tévedésekkel és rettenetes tanulságokkal. Hogy *paradigmatikus*nak tekintett valamit, ami csak *patalógikus* volt? Ki tudhatta ezt akkor? Ki hihette reálisan, hogy egy emberöltőn belül így megváltoznak a „geopolitikai" viszonyok, s vele változik mindaz, ami ebből fakadt: például a sorsunk, s boldog közönnyel legyintünk azokra, akik könnyedebben legyinthettek volna ránk, mindannyiunkra, s akkor némán várhatnánk még arra, hogy késői korok történészei kollektíve rehabilitáljanak? S ki vitatná, hogy ez a patológia évtizedeken át a világ „normális" állapota volt?

Konrád történelmi pikareszkje azonban feltartóztathatatlanul távolította el őt *A látogató* magatartásformájától, hiszen az a kívülállás, mely egy bolondokházában kulminál, óhatatlanul konklúziószerű, s szinte csak fonákja a túlzott, a végletes involválódásnak. Annak egyébként, melyet tudományosan, jószándékúan, s a létezés terének mérnökeként *A városalapító*ban megsejtetett. Mely ezek után Konrád életében is mind jelentősebb helyet foglal el – ez a regénye immár politikai tett is, az esztétikai értékelést meghatározza az aktus erkölcsi súlya – elismerésében is, elutasításában is mindez jócskán szerepet játszik. S bizonnyal nincs Konrád ellenére műve efféle olvasata: a regénybe illesztett sors-mozaikok, történet-etűdök, krónika-részletek csaknem egytől egyig olyasmit mondanak el, ami a szocialista kultúrpolitika keretein belül nem elmondható. *A cinkos* hatásában bizonnyal még hosszabb ideig nem lesz elkülöníthető az esztétikai megrázkódtatástól a dokumentum sokkja – *Koestler, Semprun* vagy *Szolzsenyicin* olvasói ugyanezzel a dilemmával szembesülnek.

A három regény nem nevezhető trilógiának, közös vonásaik azonban mégis szembeötlők, s a bennük megsejthető tendencia is: lezárásuk után pedig egészen másfelé indul el a szerző. Olyan úton, melyet írásai előlegeztek már, de melylyel azonban mégis egyre távolabb kerül revelatív indulásától, *A látogató*tól. S nem csak szemléletében vagy dikciójában, de átfogó alkotói szándékában is: az *Agenda*-sorozatként megkezdett új ciklus, s benne a *Kerti mulatság* egyértelműen és kompozíciószerűen jelöl ki végleg másféle pályákat. S en-

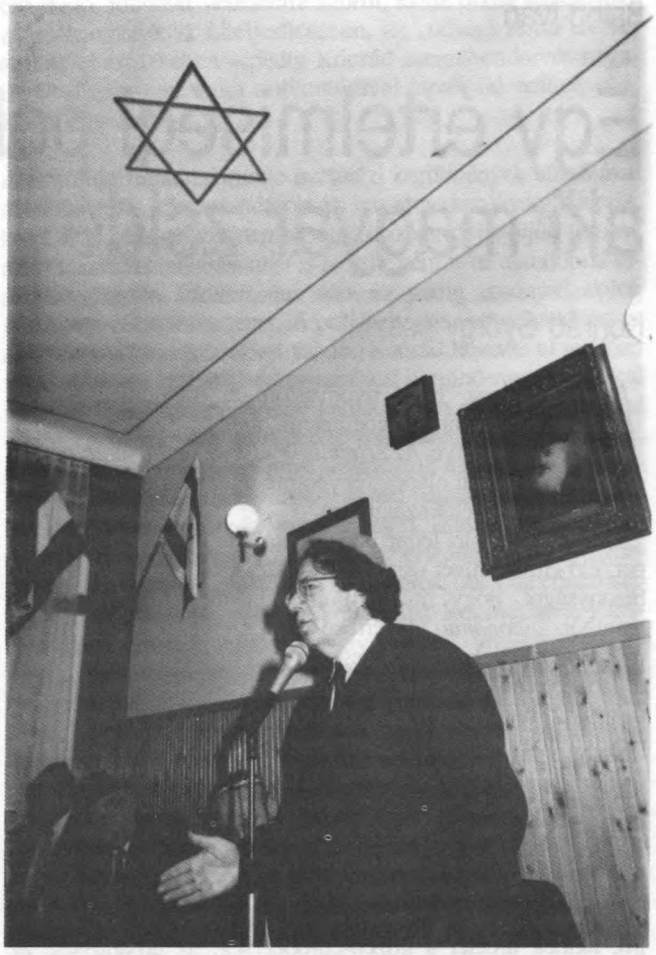
nek a magatartásnak a tudatosságához immár nem fér kétség: műhely-jegyzetek, napló-töredékek, általános érvényű értekezések sejtették már ezt az irányváltást.

A szerző először is visszaveszi életrajzát főhőseitől. „Valóságot" mond el ezentúl, hiszen a regény sem építkezhet másból, s mi értelme volna akkor különféle maszkokba bújni? Ugyanakkor valóságát szívesen „regényesíti": mindaz, ami korábbi műveiben ízig-vérig „konrádi" volt, az immár valóságos alakokkal, létező szereplőkkel és megtörtént eseményekkel együtt válik regényszövetté. A fikcióból csak annyi marad, amennyi a jóízlés és könnyebb alakábrázolás számára szükséges, az események pedig ellenőrizhetőkké lesznek: történelemből, napi sajtóból, magánhistóriákból, s a fantáziának nincs egyéb dolga, mint hogy ezt hitelesíthesse.

Így pedig lépésről lépésre tárul fel a múlt. Memoárszerűen – vagyis nem egyedi kompozíció törvényeinek alárendelve, hanem csak felidézve mindazt, ami megtörtént. Legyen szabadon erőteljes az élet dramaturgiája, ha egyszer úgyis rendre felülmúlhat minden alkotói képzeletet. S mintha a szerzői önértékelés is megerősítené ezt a – látszólag kényelmes, valójában rendkívül keserves – írói logikát: puszta személyiségét, sorsának momentumait immár érezheti olyan lényegeseknek, hogy számot tarthatnak olvasói érdeklődésre. És nem is jogtalanul. Miért ne lehetne saját sorsa ugyancsak paradigmatikus, miért ne hordozhatna ennek leírása maradandó konklúziókat, ha egyszer oly sok tényező gazdag összejátszásából született – egy kivételesen végletes történelmi periódusban?

És irodalmi erejűvé avatja a mindeddig mégis csak másodlagosnak tekintett reflexiót is Konrád. Mely pályája kezdetén puszta „melléktermék" volt, teljesítendő munkaköri kötelesség, majd lassanként egyenrangúnak vélt „második szólam" lett – sőt, mely olykor tudományos paradigmákon belül mozgott, mint a *Szelényi Iván*nal írt könyvek – s amely mindinkább politikai, illetve erkölcsbölcseleti színezetet nyert, nos, mindez immár a regényszöveten belülre kerül. Így a létrejött szövet immár nem homogén – a memoár dokumentumokkal egészül ki – szubjektíve: hiszen egy sors belső szerkezete, döntések rendszere tárul fel; s objektíve: az emlékiratokhoz „csatolt" adatok illusztrálják ekként az élet meghatározó motívumait.

Itt már eredendően nincs kívülállás, nincs kényszerű tehetetlenség, melyet a formátlan szolidaritás irracionális gesztusa törhet át, nincs látszólag közönyös tekintettel leírt borzalom-sorozat, sem emberi sorsok megváltáskeresésének véglet-rendszere. Itt egy teljes, bár viszontagságokkal teli élet van, mely végül is ilyen szépen kiteljesedett. Ez már nem a látogató attitűdje, hanem valakié, aki a szellemi tér tervezője, s politikai tervek végrehajtásának – akár jó értelemben vett – „cinkosa" lehet. A látogató elköszönt.

Előadás a Budapesti Hitközség Hunyadi téri körzetében

És bizonnyal idetartozik az is, ami Konrád politikai szerepvállalásáról lesz egyszer elmondható. Ami morális parancs volt, a „kategorikus imperatívusz ébrentartása" egy közös, nagy, társadalmi-történelmi amnézia idején – abból morális autoritás lett az átmenet során, majd pedig a politikai tájkép egyik magaslata. Az életműből természetesen következhet efféle szerepvállalás, ha nem is éppen az eminensen irodalmi vonulatból. Hiszen az a hatalom, mely a megteremtett művek nyomán bizonnyal megszerezhető, mégsem mérhető össze azzal a politikai hatalommal, mely választások révén megnyerhető és elveszíthető. Árkádiában nincsenek arénák. Ha az életmű következetessége érvényesül az élettel szemben, úgy bizonnyal az irodalom hatalma az egyedüli, mely Konrád döntéseit meghatározhatta volna. De az élet logikája bizonyult erősebbnek, mely *A látogató*tól mind messzebb vezetett – s ki marasztalná el Konrádot éppen azért, mert olykor *esztétikai* meggondolásokkal szemben a *moralitás*nak engedett?

No és az életmű is szerencsésen lezáratlan még. S nem csak az írói lehetőségek nyitottak, de legalább ennyire a politikaiak is: ki tudja, öt éven belül mi lesz Közép-Európából? Miféle élményekkel ajándékozza meg, akarva-akaratlan, ez a magunk is provokálta, s elszenvedte új szabadság ennek a régiónak íróit, zsidóit, polgárait? S ugyan mit kívánhat errefelé az ember egy kivételes érzékenységű, s hatású alkotónak? Csendes, nyugodt, unalmas demokráciát? Vagy éppen hősi szerepvállalást, kétségbeesést, internálást?

No nem.

Maradjunk annyiban: Isten éltessen, Konrád György!

Balog Iván

Egy értelmiségi polgár, aki magyar zsidó

Konrád György esszéi

In medias res: Nem nyomhatom el örömömet, amikor kedvenc írómat ünnepelhetem, akinek Szelényi Ivánnal közösen írt műve, *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz* egyik szociológiai alapélményemmé vált, s akinek zsidósága külön is példaértékű számomra.

Mégis, éppen az lenne ünneprontás, ha Konrádból példaképet, élő emlékművet csinálnék – ezzel csak arról adnék tanúbizonyságot, hogy mit sem értettem meg munkásságából, amely az *autonómia* alapértéke körül szerveződik. Számomra már 10–12 évvel ezelőtti, szegedi repülőegyetemi előadásai során világossá vált: Konrád nem írófejedelem, nem udvartartásra vágyik, hanem – műveiben és az életben egyaránt – egyenrangú, elfogulatlan partnerek nyitott, toleráns dialógusára.

•

Időközben adódik az ötlet: miért ne lehetne Konrádot akár a zsidósága felől is értelmezni? Ez természetesen csak korlátozott érvényű értelmezés lehet, hiszen Konrádnak csak az egyik attributuma az, hogy zsidó, és valószínűleg nem is a legfontosabb. Alighanem lényegesebb ennél az, hogy nagy magyar író, akinek arcélét a közép-európéerség, az urbánusság, az Értelmiségi és a Polgár identitás-koordinátái rajzolták ki. A „zsidó olvasat" is egyike azonban a lehetséges verzióknak.

•

Nem akartam hozsannázó, lelkes epigon lenni, mégis azon veszem észre magam, hogy ugyanolyan modorban esszéizálok, ahogyan ő: lazán egymáshoz kapcsolódó, meditatív eszmefuttatásokban. Konrád soha nem kinyilatkoztat, hanem önmagával is párbeszédet folytat, amikor szokratikus gondolattöredékeiben ugyanazt a témát több oldalról is körüljárja. Nem frivol könnyedség ez, hanem egyfajta alázat. Kosztolányitól az *Esti Kornél éneké*-t juttatja eszünkbe: *„Tudjuk mi rég, mily könnyű, / mit mondanak nehéznek, / s mily nehéz a könnyű, / mit a medvék lenéznek."* Konrád éppen azért ódzkodik a véglegesnek szánt bölcsességektől, a komolykodó félhomálytól, mert véresen komolyan veszi hitvallását: a demokrata meggondolja, amit mond, s aztán kimondja, amit gondol. A leírt szó számára sokkal komolyabb dolog annál, semhogy eltűrné a felelőtlen nagyotmondást.

Úgy érzem, *Kerti mulatság* című regényének alábbi sorai életművének egyik kulcsát adják meg: *„A többiek helyett élsz. Ezt mondta a falumban egy zsidó férfi, akinek feleségét és a két gyerekét elégették. 1945 januárjában mondta ezt, tizenkét éves voltam akkor. Ez a megállapítás úgy hangzott, mint egy ítélet. Meg kell gondolnom, hogy mit teszek. Ki kell találnom, hogy mit szólnának hozzá a többiek."*

•

Konrád így fogalmazza meg egyik – szellemi és emberi-erkölcsi alapállását meghatározó – létélményét: *„Hogy volt lehetséges közülünk, zsidók közül, ötödfélmillió embert megölni? Miért nem védekeztek legalább egy késsel az aggastyánok és a gyerekek is?"*[1] A következtetés a bibliai próféták hangján szól: *„A zsidó nép is felelős azért, hogy ilyen rettenetes arányban áldozattá vált."*[2]

Miért felelős az áldozat? *„Egy nagy tévedés áldozatai voltunk. Óvakodva a különbözéstől elvesztettük magunkat."*[3] A zsidók *„gyanútlan lelki függésbe kerültek a helyi hatóságokkal szemben"*[4] Konrádtól azonban távol áll Pap Károly vagy Tábor Béla zsidó önmarcangolása. Ő otthon szeretné érezni magát ebben az országban, s ezért egy olyan perspektíva felé nyit, amelyből zsidók és nemzsidók számára egyaránt racionálisan feltehető a kérdés: miért rakunk – József Attilát parafrazálva – magunknak olyan házat, amelybe háziúr települ? Miért a menekülés a szabadságtól?

•

Ha óvatatlanul a könnyű megoldást keressük, a választ Konrád alábbi mondatában vélhetjük fellelni, mely a Szelényivel közösen írt nagy esszéje 1977-ben íródott utószavában található: *„...Fölismertük az uralkodó értelmiség meztelen hatalmát... amely a hatalomért lemondott a szabadságról."*[5] Konrád nemcsak esszéiben, hanem regényeiben is sokrétűen ábrázolja azt a folyamatot, amely során a magyar értelmiség – s így annak zsidó része is – egy tál lencséért eladta autonómiáját, hogy polgári értelmiségből, *Bildungsbürger*ből káderértelmiséggé: mandarinná, bonccá, vátesszé vagy súgóvá váljon: *„A Kádár-korszakban..., ebben a puha kommunista udvari kultúrában sokan polgári puhasággal fészkelték ki a helyüket. Még ma is sokan bizonytalankodnak, hogy rajongjanak-e olyan nagyon azokért a polgári szabadságértékekért. A magyar értelmiség körében (zsidó-keresztény egyre megy) a személy méltósága jóformán napjainkig nem volt magától értetődően mindenek fölött álló érték."*[6] Hogyan gombolhatnánk újra a rosszul gombolt kabátot? Kínálja magát a recept: a megszakított polgárosodás fonalát újra fel kell venni: *„Ha egy feudális úr lemond a címéről, birtokáról, nem úr többé. Ha a tőkés lemond a tőkéjéről, nem tőkés többé. Ha az értelmiségi lemond a hatalomról, méginkább értelmiségi."*[7]

Az csak a bökkenő, hogy ezzel nem a megoldáshoz, hanem „csak" a problémához jutottunk el. A mese ugyanis rólunk szól.

•

Konrádból nem a „megítélő tudat aljassága beszél, amikor övéit bírálja: értük haragszik, nem ellenük. Alábbi vallomása azt mutatja, hogy egyik regényének nem véletlenül adta *A cinkos* címet: *„Kezdett érlelődni a reformista nemzeti közmegegyezés, a magyar elit pedig, keresztény és zsidó egyaránt..., engem beleértve hallgatott."*[8] Nemcsak a megrendítő őszinteség hangja szólal meg itt, hanem a szakmai öntudaté is: *„A regényíró nem tévesztendő össze az erkölcsbíróval. Van-e olyan jól megírt regényfigura, akinek maga a szerző ne lenne a cinkosa?"*[9] A művész feladata – és hadd említsem saját jelenlegi szakmámat,

ami egyúttal Konrád egykori foglalkozása: a szociológusé is – nem az, hogy piros és fekete pontokat osztogasson, hanem az, hogy megmutassa: milyen az ember. Önmagának vállalása, hitelessége ad Konrád számára erkölcsi tartást ahhoz is, hogy Bibó nagy zsidókérdés-tanulmányának imperativuszát – inkább felelősségvállalást, mint felelősségrevonást! – az antiszemitizmus elleni harc legendás alakjaként is, *zsidó relációban* is alkalmazza: *„Nem lehetünk zsidóként sem csak áldozatok, annál is inkább, mivel a történelem számos zsidó tettét és tettest tart számon. Nincs bűntetlen nép, csak erkölcsi tompaság van. Nem lehet a lelkünkre nehezedő teherként nem vállalnunk Rákosit és zsidó uszályát. Egy zsidónak szenvednie kell, ha izraeli katonák arab gyereket lőnek le."*[10]

Mégiscsak önmancargoló mélyzsidó lenne a fenti sorok szerzője, az anticsurkista népfront későbbi vezetője? Nem. Konrád egy új, magyar-zsidó integrációs társadalmi szerződést javasol, a Karády Viktor által asszimilációs társadalmi szerződésnek nevezett, ha már meghaladott múlt századi paktum megújítását, amelyhez a nemzsidó félnek (helyesebb nemzsidót mondani, hiszen Konrád is egyszerre vallja magyarnak és zsidónak magát!) is vállalnia kell a maga, nagyságrenddel nagyobb történelmi felelősségét. Konrád azt is világosan látja, hogy a kollektív felelősség *önkéntes* vállalása összeegyeztethető az egyén jogainak mindenekfelettiségével: *„De vajon vállalhat-e magára hitelesen kollektív felelősséget egy őszinte ember? Azt hiszem, igen. Világos, hogy amikor egy közösséget vállalok, akkor legszívesebben a dicsőségét vállalom. De ha az erény hagyományát vállalom, nem kell-e akkor részesnek éreznem magam a bűn hagyományában is?"*[11]

•

Konrádnak nincsenek illúziói afelől, hogy egy ilyen szimbolikus szerződés megkötéséhez mind a zsidó, mind a nemzsidó félnek meg kell szabadulnia antidemokratikus történelmi beidegződéseitől, és a liberális demokrácia szilárdan elkötelezett hívévé kell válnia. A szerződéses jelleg azt is jelenti, hogy bár magyarságát soha nem hajlandó megtagadni, az országban maradását azonban feltételekhez köti: ha hazánkban olyan, tekintélyelvű kurzus jut hatalomra, amelyet a politikai antiszemitizmus jellemez, akkor emigrál. Az antikádárista demokratikus ellenzék egykori vezéralakja abból sem csinál titkot, hogy az államszocializmus idején legalább nem próbálták megverni, mint tavaly március 15-én: *„Ilyen arcok a Kommunizmus idején nem meredtek rám. A funkcionáriusok nem gyűlöltek így. Nekik érdekes volt a heves ellenzékiekkel véletlenül összetalálkozni ... Még a politikai rendőrség tisztjei is mutattak valami tiszteletet..."*[12]

•

Valamennyiünknek ismerős az érzés, ami Konrádot, a mai antiszemitizmus talán első számú célpontját is el-elfogja: a szabadság többet ér a hatalomnál, de csak akkor, ha ez nem jelenti az antiszemitizmus szabadságát is. A kádárista diktatúrában bárki szabadsága veszélybe kerülhetett, így azoké is, akik elfelejtették: sem a zsidó identitást (a „cionizmust"), sem az antiszemitizmust nem szabad nyíltan vállalni. De mi van akkor, ha a Konrád által javasolt zsidó önkritika helyett Csoóri, Csurka és mások szájából hangzik el a „kritika", és nincs már az az erőhatalom, amely – velünk együtt – őket is elhallgattatta. Akkor nem *bárki* kerülhet (esetleg) bajba, hanem mi, zsidók vagyunk máris bajban.

Konrád, aki művész, érzékeny szeizmografként, a saját bőrén érzékeli az általa olyannyira áhitott és hirdetett szabadság árnyoldalait, és saját személyében, műveiben jeleníti meg az új ellentmondásokat. Igaza van: az ember, ha diaszpórában élő zsidó, fokozott védelemre szorul, és az pedig akadályozza autonomiájának kiteljesítésében, az „udvari zsidó" státuszának elvesztésében – pedig Konrád szemében kevés negatívabb figura van, mint a diktatúrával lepaktáló ember, akár zsidó, akár nem.

•

A kommunizmus teremtette üvegházi körülmények elmúltával azonban más ellentmondások is felszínre kerülnek. Kiderül, hogy már nem egyszerűen a polgárosodás idejét éljük (hiszen az az államszocializmus alatt is folyt!), nem is az autonómia kísértését, hanem *kapitalizmus* van, ez pedig „csúnya" dolog amelyben veszíteni is lehet. A polgárosodás sem a kádárizmus alatti „sunyi" módszerekkel folyik (Konrád nevezte el találóan így), hanem karmokkal és agyarakkal – mindenesetre sokkal visszataszítóbb módon, ahogy annak idején egy *Fräulein* által nevelt kisfiú számára jelentkezett. (Nincsenek már Fräuleinok, akik anyámat is nevelték, mint ahogy azok a gyerekek is nagyrészt elpusztultak Auschwitzban, akiket német szóra tanítottak. Ne feledjük azonban: a magyar-zsidó Bildungsbergertumot enélkül is újjá kellene teremteni.) *„Az értelmiség és a polgárság ismét jól megfér egymással".*[13] „Fontos, hogy az értelmiség kinőtt a polgárellenességből",[14] bizakodik Konrád, még 1989-ben, és az entellektüelek burzsoává válását javasolja, vagyis azt, hogy a piacon adják el szaktudásukat, a hatalom kiszolgálása helyett. Colorado Springs-i élménybeszámolóiból azonban kiderül: a hús-vér burzsoáktól visszariad, és a polgárosodás gyakorlatához képest inkább annak utópiájával vagy nosztalgiájával szimpatizál. Ismét tudatosan felvállalt ambivalenciáról van szó: Konrád nem naiv, tudja, hogy a kelet-európai nem egykönnyen bújik ki a bőréből, nem lehet csak úgy hipp-hopp *veszternizálni* – különösen az értelmiséget nem: *„Szomjas és szomjan maradó társaság. Ha nincs hatalma, vágyik rá. Ha van hatalma, iszonyodik tőle."*[15]

•

Adjuk vissza a szót annak az embernek, aki mindig megőrizte integritását, mert mindig felvállalta egyénisége és társadalma ellentmondásait: *„Radikálisok között mérsékelt voltam, mérsékeltek között radikális, magyarok között világpolgár, a nagyvilágban magyar, polgárok között marginális, a marginálisok között polgár. Nem a többieket akartam bosszantani, hanem inkább azt a valami mást védelmeztem, ami azonkívül is vagyok, mint amiben velük egy."*[16]

Konrád a diaszpórabeli zsidóság ama archetipusát fogalmazza meg, amely Woody Allen *Zelig*-jének pontosan az ellentéte: az „autonóm kaméleont". A történelem fogja eldönteni, hogy ez a mindenen felülemelkedő, szociálisan szabadon lebegő, közvetítő típus továbbra is érvényes minta marad-e az értelmiségi polgár számára.

JEGYZETEK

1. Konrád György: *Európa köldökén.* Budapest: Magvető, 1990, 188. old.
2. *Uo.*, 188. old.
3. *Uo.*, 196. old.
4. *Uo.*, 188. old.
5. Konrád György–Szelényi Iván: *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz.* Budapest: Gondolat, 1989, 316. old.
6. Konrád: *Európa köldökén*, 247. old.
7. Konrád György: *Antipolitika. Az autonómia kísértése.* Budapest: Codex Rt., 1989, 144. old.
8. Konrád: *Európa köldökén*, 249. old.
9. *Uo.*, 329. old.
10. Konrád: *Európa köldökén*, 255. old.
11. *Uo.*, 255. old.
12. Konrád György: Egy tarka nap. Március 15. *Kritika*, 1993-3.
13. Konrád: *Európa köldökén*, 418. old.
14. *Uo.*, 363. old.
15. *Uo.*, 278. old.
16. *Uo.*, 265. old.

Pető Katalin

Ki, ha nem te, és mikor, ha nem most?

„A gépezet bedöglött, a kapcsolatok érvénytelenek, a kiskapuk becsukódtak... most itt ülök, és intézkedem."

Először azt hittem, egy rossz álomból való ébredés történetét olvasom. Aztán, magam is valamiféle látogatóvá alakulva, már tudtam: *minden igaz,* Konrád György *Látogató*ja számomra az örök kísértés. Kísértés a végiggondolásra: mi volna, ha... Van-e még, aki, akárcsak gondolatban is, de végére mer járni annak, hogy mi van a lehetőségek *után*? Van-e még, aki akkor is továbbmegy, ha rájön: most rajta a sor, mert a „gépezet bedöglött", és egyetlen lehetséges intézkedése az, ha Látogatóból Ottmaradóvá válik? Amikor a normalitás útja az, ha az ember széttárja a karját, hiszen tényleg mindent megtett, rekedtre beszélte magát, veszekedett és könyörgött – intézeti helyért, mentős szállításért, segélyért. De ha egyszer tényleg nincs pénz a *mai* kenyérre, mert először „könnyezni" kell, azután jöhet csak a pénztárból való kiutalás, és nincs szükséglakás, és nincs munkahely, és nincs... A látogatás itt véget ér, lehet hazamenni. És nemcsak a látogatás ér itt véget, hanem, úgy tűnik, itt húzódnak meg a normalitás határai is. Mert mi van akkor, ha valaki *mégis* ott marad? Az Ottmaradó az őrült, az közveszélyes, mert másként gondolkodik, mert *végiggondolkodik.*

Hányszor, de hányszor merítettem erőt az elmúlt évek során Konrád György regényéből... és hányszor, de hányszor gondoltam, hogy „túl optimista", hiszen a végén minden jóra fordul; Anna, a kurva vigyáz majd a kis Bandula-rémre, és a látogató hazamehet. Tudja, elviseli és *túléli:* ha önmagához konzekvens, sorsa csak „gyorsított pusztulás, tudatzáródás" lehet.

És ez a túlélés, ez a legnehezebb.

Születésnapon ünnepelni illik, és nem moralizálni. Ajánlom tehát a következő történetet, melynek abszurditásai nem írói képzeletem termékei, Konrád Györgynek. Ajánlom, kicsit szégyenkezve, mert így az ő születésnapján én kaptam lehetőséget arra, hogy kiírjam magamból, ami bánt, s ezáltal egy kicsit vidámabb túlélő legyek.

•

Az idős házaspárt egyszerre kellett kórházba szállítani. Látogatásomkor S. úr a kórházban haldoklik. Felesége úgynevezett „szociális indokkal" utaltatott be. Súlyos érelmeszesedése van, évek óta férje gondoskodott róla, etette, itatta, ápolta. Tudom, tudjuk, rossz megoldás – de hát ez még nem Amerika, aki öregen, betegen egyedül marad, annak kevés az esélye a túlélésre, a tisztes halálra, hacsak nem kerül be beosztályra, elmeosztályra, akárhová, ahol ellátják.

Aztán kitelt az esztendő, S.-nét hazaküldték. Kis faluból eljött a rokonság. Most itt állnak, segítenének. Próbálnak eligazodni ebben a nagy fővárosban. Nemcsak nekik nem sikerül. Zavarodottan mesélnek, mert nem értik, mi történt, illetve mi nem történt a keresztmamával. Ők azért jöttek, hogy elvigyék magukkal haza, ahol ott a család, ahol volna, aki gondoskodna szegényről. Tudják persze, hogy nincs már sok hátra neki, de mégis jobb meghalni otthon, békességben. De valahogy semmi sem megy. Nem tudják, hogy viszik haza, hiszen milyen nehéz volt hazahozni a kórházból is. Hogyhogy, miért? – értetlenkedem. Alig akarom elhinni a folytatást. A kórház a súlyosan leromlott állapotban lévő, mozgásképtelen beteg hazavitelét rábízta a két fiatalasszonyra. Magyarán: nem hívtak mentőt. A betegszállítás megrendelése egyetlen telefonba kerül. Ezt én tudom, de a sokszoknyás unokahúg falujában nem köztudott. De történt itt más furcsaság is. A kórházban kézen-közön eltűnt a beteg személyi igazolványa. Mondta a nővérke, hogy sajnos, nincs meg. Újat kéne csináltatni. De ahhoz, megmondták a rendőrségen, kell két darab három hónapnál nem régebbi fénykép. Amatőrkép nem jó, okiratról van szó. A fiatalasszony a kezét tördeli. Bejárta a fél várost, de nem talált olyan fényképészt, aki házhoz menne egy igazolványkép miatt. Jobb, ha el sem mondja, milyen válaszokat kapott. Nem, a kórház nem tett semmit, csak mondták, hogy sajnos, nincs meg a személyi. Anélkül pedig semmiféle „ügyet" nem lehet elintézni. A keresztmamát pedig gondnokság alá kellene helyezni, különben a férjét még eltemettetni sem tudják, nem jutnak a betétkönyvből pénzhez, mi lesz az örökösödési ügyekkel? Boldogan csapok le, kapok a lehetőségen; ahá, megvan az ok, látogatásom indoka, lehetőségeim végtelen terepe; pszichiáter vagyok, illetékes nyilatkozó, cselekvőképességek és belátási képességek tudora. Ezt rögtön közlöm is – gond egy se, ez a néni, a vak is láthatja, cselekvőképtelen, mindjárt írom róla a megfelelő papírt. Kétségbeesetten néz rám. Érti ő már akkor, hogy hogy kerülök oda, de hát először akkor is a fénykép kellene, mert anélkül a gyámsági ügyek sem zajlanak. Tudja, mert éppen a gyámhatóságról küldték a kapitányságra személyi ügyben... Onnan indult fényképész-kereső körútjára, aztán, amikor már végképp nem tudta, kihez forduljon, elment a körzeti orvoshoz. Ez utóbbi hívott konziliumba engem, mondom tájékoztatásul, csak hogy a kört ekképpen magam zárjam be.

Itt vele mindenki olyan goromba meg elutasító – folytatja –, náluk, a faluban nem ilyenek az emberek. Segítsek, mondjam meg, hogy mi a teendő – a néni nem tud felkelni, a fényképész nem akar kijönni. Enyhe rosszullét kerülget. Semmit nem tudok segíteni. Jól esne szidni az osztályt, ahonnan így kitesznek valakit, anélkül, hogy tudnák, mi lesz vele azután. Szidhatom azért is, mert akkora a rendetlenség, hogy elveszhet egy okirat. Hogy annyi tisztesség nincs senkiben, hogy ha már ez megtörtént, legalább „intézkednének". A fénykép-ügy meg egyenesen óriási. Húzhatok egy újabb vonalkát a 22-es csapdája feliratú rubrikámba. Mindent tudok, csak segíteni nem. Vagy talán mégis. Ha már abszurd, fokozzuk. „Ülök és intézkedem." Levelet írok a kerületi kapitányságnak, vázolom a helyzetet: kollégám, aki pszichiátriai szakvizsgálatot kért a beteg lakásán, tévedett. Sajnos, nálunk, az ideggondozóban még nincs fényképész. Úgy tudom, náluk van. Ugyan, küldjék már ki. Tekintsék a lakást, mondjuk, „helyszínnek" – és meglátják, megy majd minden, mint a karikacsapás.

Választ nem kaptam. Néhány hét múlva jött viszont egy értesítés a gyámhatóságtól: S.-nét gondnokság alá helyezték. Sikerült tehát. Elgondolkodom. Tessék mondani: S.-nét akkor most a „győztes halottakhoz" sorolhatom?

Erős Ferenc

A Cinkos-t újraolvasva

1993. március 14-e van, csendes vasárnap este a Majna menti Frankfurtban. Talán már Budapesten is csend van, bizonyára véget ért a Demokratikus Charta tüntetése, ahol, gondolom, a hagyományok szerint Konrád György volt az egyik fő szónok. Az itteni televízió-állomások hírmagazinjai Jelcinnel, Boszniával, főként pedig a német belpolitikával vannak elfoglalva, s így egyelőre nem tudhatom meg, mit mondott Konrád a Petőfi-téren. El tudom persze képzelni a beszédét – szinte hallom okos, higgadt, precíz mondatait, s mintha csak ott lennék a téren, hogy szónoki szavai megnyugtatnak, hogy lecsillapítják a bennem és sok más emberben időnként fel-felcsapó indulatokat, hisztériákat. Gondolom, most is olyasmiket mondott, mint tavaly szeptemberben, az első nagy Charta-tüntetésen: a gyűlölet szavaiból a gyűlölet tettei, a félelem szavaiból a félelem tettei következnek.

•

Nehéz lehet minden tömeggyűlésen újat mondani. Mégis, mi az, amiért Konrád magára tudja vonni több tízezer ember figyelmét? Hiszen nincs neki karizmája – hogyan is lehetne egy „antipolitikusnak"? Talán éppen ez a karizmahiány az, ami másodlagosan karizmát kölcsönöz neki. „Közismert a jámborságom, sokszor naiv hólyag vagyok, érdekes, hogy megint ellenséggé avattak" – jegyzi meg a *Kritika* márciusi számában megjelent írásában, amely az egy évvel ezelőtti március 15-e történetét meséli el. Már megint „ellenség"?

•

Tudjuk *A cinkos*-ból, hogy az ilyen „naiv hólyagokat" minden rendszer ellenséggé avatta, miért éppen a mostani lenne kivétel? (lásd Boross belügyminiszter legutóbbi megjegyzéseit Konrád telefonlehallgatásra vonatkozó bejelentésére). De vajon meddig feszíthetjük ezt az analógiát? És vajon tényleg szüksége van Konrádnak arra a bizonyos „jó késre", amelyet, mint a Kritika-beli cikkből kiderül, ma is magánál tart, mint ahogy húsz évvel ezelőtt Csobánkán minden este kikészítette a baltát az ágy lábához?

•

Újraolvasom Konrád regényét, *A cinkos*-t, és gondolatban meghosszabbítom napjainkig. Azon gondolkozom, mit csinálna, mi lenne ma *A cinkos* hőse, ha még mindig élne? Valamelyik ellenzéki párt vezetője, parlamenti képviselője, vagy megint az elmegyógyintézet lakója? Akármi lenne, nem tudna megszabadulni attól, hogy egyszerre volt megszálló és megszállott, üldöző és üldözött, gyilkos és áldozat, az államszocializmus haszonélvezője és kárvallottja. Egész életrajza tévedés, elhibázott kísérlet volt. Identitásválságára nincs megoldás. Zsidó nem lehet már, hiszen régen elhagyta közösségét, s a zsidóság is, Auschwitz kémények távozva, elhagyta őt – a nagyapa utolérhetetlen bölcsessége és erkölcsi magaslata csak emlékfoszlány, nem pedig követendő minta vagy példakép. Nem lehet polgár sem, hiszen egész élete lázadás volt a polgárság ellen, de hivatásos forradalmárként is kudarcot vallott, mert nem volt képes eléggé fanatikusnak lenni. Világpolgár sem lehet, mert végső soron otthonosságra vágyik, útjai, kalandozásai nem egyebek, mint gyanús ismétlődések: „már utálatosan tudom, milyen egy új városba megérkezni vagy kimenni a régiből". Lehetne cinikus karrierista: ehhez azonban túl érzelmes és túl intelligens. Maradna az elmegyógyintézet – de a bolondszerep is csak kényszerű pótléka az identitásnak. Hiszen a mintaelmegyógyintézet, amelynek lakója lett, nem egyéb, mint a Kádár-rendszer társadalmi modellje; túlságosan is jól ismert, túlságosan is otthonos ahhoz, hogy Konrád hősének igazi menedéket nyújtson.

•

A cinkos hőse voltaképpen olyan szeretne lenni, mint Musil *Tulajdonságok nélküli ember*-e: radikálisan tagadni az identitást, s megmaradni hűvös, kívülálló tervezőnek, városalapítónak, vagy látogatónak, az elmegyógyintézet vagy az államszocialista értelmiség szenvtelen megfigyelőjének és teoretikusának. De akármit tesz, mindig beleütközik a politikába, a politika pedig egész személyiségét magával ragadja. Akárhogy kapálódzik, bennemarad, sőt, mind jobban belegabalyodik a hálóba. Akármit tesz, kiderül, hogy a kihallgató, a pribék, a verőlegény az évfolyamtársa vagy mozgalmi társa volt, vagy éppen a szeretője, mint az az ÁVH-s sá lett asszony, aki jóindulatból pisztolyt visz be neki a cellájába.

•

Konrád, az író és a társadalomtudós, a politikus és az antipolitikus persze nem azonos *A cinkos* hősével. De nagyon is belülről ismeri – és talán ez segítette hozzá ahhoz, hogy elkerülje szerepének buktatóit. A regényhős nem válhatott szabad és autonóm polgárrá – Konrád mostani politikai szerepvállalásának pedig éppen az a jelentősége, hogy modellt nyújt ahhoz, milyen is ez a szabad és autonóm polgár, aki politizál, ha kell, de nem lételeme a politizálás – akit a polgárjogok, nem pedig a hatalom foglalkoztat. Ezt a polgárt nem identitásválságok hajszolják térben és időben egyik pontról a másikra, nem bűntudatos áldozat többé, s nem a *mi nem vagyok* negatív identitása határozza meg, hanem olyan identitás, amely értékeket, életformákat és kultúrákat képes integrálni egy racionális kommunikáció keretében.

•

A kockázatoktól persze ez a magatartásmodell sem ment meg bennünket. A kés, amelyet Konrád mostanában is a keze ügyében tart, talán éppen a szabad és autonóm polgár elszántságát jelképezi, hogy megvédi önmagát és méltóságát. Remélhetőleg nem a félelmet jelképezi, amely előbb-utóbb gyilkos szerszámmá avatná a kést, és megint minden kezdődne elölről.

Szántó T. Gábor

Konrád

Ül a színpadon. Le-lecsukódik szem a többiek felolvasása alatt. Nyilatkozta már, képtelen huzamosabban figyelni a monoton élőbeszédre. Felcsattan a taps, megrebben a szempillája, ütemesen mozgatja addig széke karfáján pihentetett kezét, majd észbekap, illendően tapsol ő is, utóbb csönd lesz, konstatálja, hogy más nem mozdul, ő következik. A színpad közepére megy, zakója belső zsebéből veszi elő szövegét, széthajtogatja a papírt, tekintete végigfut a sorokon, közelhajol a mikrofonhoz és megszólal. Férfiasan mély, bensőségesen természetes, mackósan brummogós, nyugtatóan komótos a hangja. Még nem olvas, előszót mond önmagához, terepet rendez, atmoszférát teremt.

•

Fél órája még telefonon érdeklődtem utána, szelíd hangján türelmes asszonya csitított: nyugalom, készült az alkalomra, de már reggel el kellett induljon, most koraeste van, számos helyen volt aznap jelenése, talán késik egy keveset, de odaér. És lőn. Áll az utcán felhajtott gallérú télikabátban, *H*-val beszélget, a képviselővel, aki bár Jeruzsálemben született (talán pont ezért), képtelen lenne tíz méterrel odébb, a rendezvény épületén belül tartózkodni, ahol a Zsidó Kultúra Napja zajlik, majd H. el, a sajtó csap le K-ra, percekkel később szabadul, indulnánk a színpadra, de még kell két perc technikai szünet, előkerül, kezet fog a többi szereplővel, elfoglalja helyét, csak most tör rá az ólmos fáradtság.

•

Rémálmom, hogy rémálma lehet, egyszer összekeveri aznapra rendelt penzumait, rossz zsebbe nyúl, s más szöveg felolvasásába fog, mint ami a helyhez és alkalomhoz illik. Ki tudja hányadik kerekasztal-beszélgetés, valamivé avatás, irodalmi est, gyűlés, demonstráció ez, ahol helyzetértékelést, laudációt, regényrészletet, naplójegyzetet, állásfoglalást, vagy kiáltványt kell hangjával hitelesítenie. S lőn csoda: az állatvédők felvonulására szerkesztett bekezdéseit ovációval fogadja a purimi bál közönsége, erre kiválasztott feljegyzéseit '56-os veteránok tapsolják meg, az októberi napok emlékezését a katolikus egyetemi leányegylet szüzei könnyezik végig, utóbbiak tiszteletére eszkábált köszöntőjét a Nemzetközi PEN Club bebörtönzött kínai írótársaikért tartott szolidaritási gyűlésén adja elő Amszterdamban, végül ez alkalomra számítógépbe vert sorait a budapesti Magisztrátus városképtervezéssel foglalkozó szimpóziumán bólogatják végig elégedetten, mert minden szava aktuális és lényegbevágó. Mert az elképesztő aurájú orgánum, a tisztelet parancsoló türelem, a minden ellentétet a megbékéltető jövő kontextusába ágyazni képes lefegyverző humanizmus, a stílusba öltöztetett eszencia, a sugárzó személyiség lenyűgöz, áruját úgy csomagolja, hogy már csupán a selyempapírért is elvinnék. Bírálói szerint az az egyedülálló benne, *ahogy* rádtestálja szellemének gyümölcseit, *ahogy* megtöm vele, megrészegít metaforáinak ízeivel, elkábít mondatai szerpentinjein. Tisztelői hozzáteszik: *amit* mond, az se kutya.

•

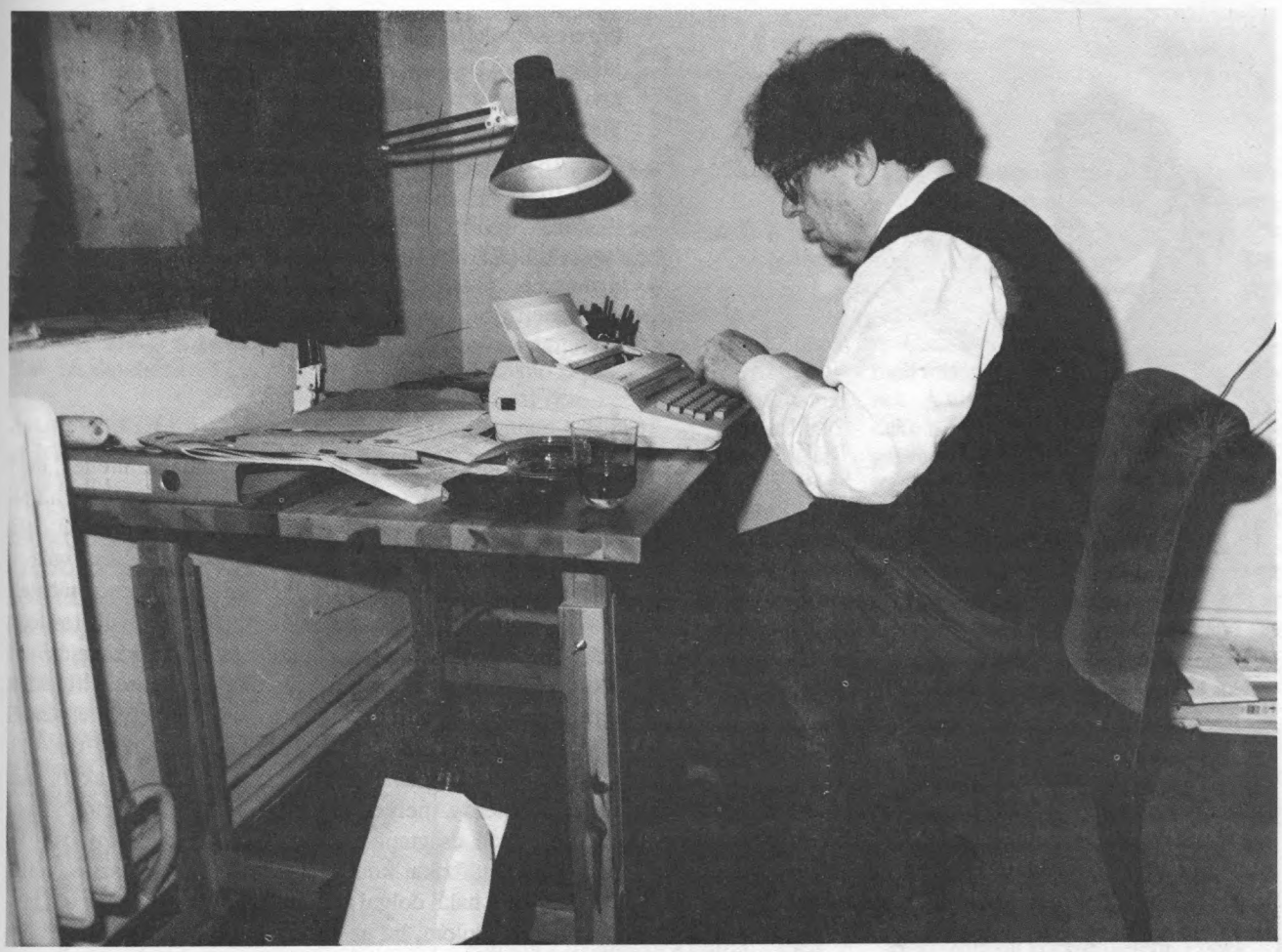
A szerkesztő elfogódottan tárcsázza számát. Utálja olyankor magát, mert bokros teendőitől vonja el, magánszférájába hatol, mert hagyni kéne dolgozni, élni, végiggondolni hányan hányféle ügyben zargatják, letenni a kagylót, s letenni arról, hogy kéziratot kap tőle az ember. De a lap falja a szövegeket, s a szerkesztő, mint a vadász, minél nagyobb vadra, zsákmányra vár, nemes, szépen megtermett példányra, amire büszke lehet, presztízskérdést csinál tehát a közlésből, s frusztáltan hívja havonta, kéthavonta, mert elveivel ellentétes e zaklatás. S az udvarias női hanggal szemben is szégyenkezik, melynek tulajdonosa türelmesen rögzíti az üzeneteket, közvetít, feljegyez, válaszol, új időpontot ad, merthogy az ő nyugalma is odavan a családi házban e telefonoktól, s mert a szerkesztő az esszé-naplójegyzetekből sejti, a két kisgyerekkel is élet-nagyüzem az otthon-iroda, terhes a sok felkérés, illetlenül benyomul a külvilág a privátlét sáncai mögé.

•

Miért fogadják el hitelesnek, miért érzik részben vagy egészben magukénak öreg konzervatívok és liberális fiatalok, közép-európaiak és nyugatiak, népiek és urbánusok, keresztények és zsidók, holott kicsit mindig mást mond, mint ami jólesne nekik. A kapcsokat keresi, mondandójával átíveli azokat a szakadékokat, melyek két partjáról nézve szédítő a mélység. A nyelv általi imaginárius pallón egyensúlyoz, ő tényleg *teremt*, mert elhiszed, hogy van lengőhíd, alagút népek, eszmék, hitek, kultúrák és vélemények között, hogy amit mond, az úgy van, s mert mélyrétegeiben bizonnyal igaza van, magad is elindulsz a megértés ösvényén, át, a másik oldalra.

•

Önző módon azt várnám, hogy bizonyos helyzetekben kinyilatkoztasson, színt valljon, vállaljon, tiltakozzon, máskor

meg éppen vonuljon vissza, tartalékoljon önmagából többet írásra, tanításra, zsidóságra. Mert persze tudom, a humanista világszemlélet, a szövegekkel bíbelődés szent elhivatottsága, a mindennemű szabadságnak s szintúgy a depriváltaknak való elkötelezettség s a bárminemű hatalommal szembeni *ex officio* bizalmatlanság, egyfajta kollektív lelkiismeret, prófétai küldetés beteljesítése, jellegzetes huszadik századi zsidó értelmiségi út, a közvetlenebb példát sürgetném az azonosulásra, mert görcsöket oldó életmodellt kínálna, messzeható példát, ami a szorongónak bátorságot, a kétkedőnek bizonyságot nyújthat. Tudom s megértem, tehetsége és mestersége folytán nem a csapatjáték K. Gy. küldetése. Szemlélődik, tapasztalatot rögzít, a háttérből értelmez. *Magánzó,* aki képtelen maga-kijelölte határait nem áthágni, mert az események, kihívások ott lihegnek a küszöbön, s ki kell lpni a dolgozószobából elhessegetni őket.

•

Az elesettek iránti szociális felelősségtudattal korlátozott mintaliberális. Ha gyűlölik is: a szélsőjobboldalnak is kikezdhetetlenül magyar. Ha frusztrálja is őket: a mindig kekeckedőknek is „eléggé" pozitív zsidó. Ideális kurátor, ajánló, kezes. Hitelesít, nyomatékot ad, esélyessé avat. Csitít, nyugtat, bizakodást csepegtet nemzedéktársaiba, s az idősebbekbe, akiknek a mai közbeszéd frázisai vészjelek. Ha úntig ismételt álláspontot variál, mondatait akkor is öblös szabatossággal méri. Szeret beszélni, tud bánni az élőszóval is. Nehezen viseli a buta kérdéseket. A helytelen fordulatra tanárosan összehúzza szemöldökét, félresöpri a mondvacsinált problémát. Ilyenkor hivatalból szigorú és szűkszavú, nem úgy, mint csapongó diskurzusok során. Beszélik: pártjában királycsináló, szürke eminenciás, barátaival elköltött vacsoráin, otthonában hosszútávú politikai döntések befolyásolója. Mondják: terhes felelősségeit kénytelen némi lustasággal, feledékenységgel ellensúlyozni. Fiatal írótársainak mindnek akad róla „egy igaz" története. Amikor a Terv presszóban... Amikor a borról rögtönzött hangzó kisesszét... Amikor Nyugat-Berlinben felhívtam... Sikk ma holdudvarába kerülni, súlyos jelenségének árnyékában hűsölni. Tény: nehéz tárgyilagosan közelíteni művéhez.

•

Amikor tavaly március 15-én a Televízió épülete előtt nácivá avanzsált veteránok és ifjak szidalmazták, és – mi tagadás – inzultálták őt s jelenlévő elvbarátait, hogy autóval kellett elhagyniuk a Szabadság teret, állítom, a jó érzésű *többség* szisszent fel, hogy hát ez mégiscsak sok. A döbbenetre ő valami hihetetlen, gandhiánus gesztussal válaszolt, amikor a sajtó faggatta a történtekről. Felhevült emberek,

A Demokratikus Charta szeptemberi felvonulásán Makk Károly filmrendezővel (Fotó: MTI)

pillanatnyi indulatok, igen, elragadtatták magukat, de nincs vész, nem szükséges messzemenő következtetéseket levonni. Pedig ő már láthatta majd félévszázada ezeket a tekinteteket. Mi ez? Pedagógia, politika, bölcsesség, optimizmus? S vajon mi, lenyűgöző higgadtságú beszélgetése a tévékamerák előtt a szélsőjobb vezérévé gerjedt egykori írótárssal? Türelemjáték, osztályfőnöki óra a demokráciaiskolában, vagy bikaviadal, hogy a nagy nézettségű műsor közönsége szeme láttára döfje szellemi pikáit a feldühödött jószág véknyába?

•

Pszichológus, szociálpszichológus nem vállalkozott rá, hogy elemezze a Konrád-jelenséget. Azt mondták: elemzésnek, netán elemezve bíráló reflexióknak nincs helye. Azt mondták: nincs burjánzó Konrád-kultusz, nincs kényszerítés az „apaszerepre", nincs társadalmi igény az átlagból hiányzó princípiumok megtestesítésére, nem leselkedik rá „szent-tehén szindróma", amikor érinthetetlenné és bírálhatatlanná válik, nincs veszély, hogy a mindent mindennel összebékítő szándék elkeni a feloldhatatlan ellentéteket, s hamis mázzal önti le a brutális valóságot. Azt mondták: a jelenség nincs. Állítom: leselkedik rá ilyen veszély. K. tudja ezt, küzdene ellene, de vállalt szerepei elragadják. Mert karizmája szembesít: lehetett, s ma is lehet másképp gondolkodni, cselekedni, globális érdekeket megfogalmazni és képviselni. A rendszervált(oz)ásnak nevezett kiszorítósdiban nagyon kell a hitelesség e jelképe, valaki, akibe nehéz belekötni, mert erkölcsi integritása, politikai következetessége kétségbevonhatatlan. Ő kétszeresen mondhatja: *se bosszú, se megbocsátás.* Túléltük, nem feledjük. Volt s van esélye a halk ellenállásnak, a tisztes módon való argumentációnak még ellenfeleinkkel szemben is. Bár tudja, mint írja, megtörténhet, hogy útlevelet kell fognia, vagy ha mint tizenéves *túlélő*ként lelkiekben felkészült a negatív utópiára, hogy egyszer *újra érte jöhetnek,* s akkor nem lesz, mint volt, mert fegyvert fog, mert lesz fegyvere, *alanya lesz tehát mindenkor sorsának,* míg szóval küzdhet az értelemért, s túl azon, ha kell, bármi eszközzel a maga s szerettei puszta létéért.

•

Él köztünk egy ember, akit gyerekfejjel halálraítéltek, mert az volt, *ami.* Zsidó, születése által, majd megjelölve a szövetség jelével. Felnőtt fejjel elhallgattatták, mert az lett, *aki.* S ő két diktatúra tapasztalatával a szabadság vallását választotta életelvül, oszthatatlan, egyetemleges, elidegeníthetetlen jogok résztulajdonosaként. Konzekvensen tudatosította autonómiáját, vonzódását a hatalomnélküliség eszméjéhez. Majd legifjabb gyermekét a *brisz* által egy ezzel elfogadott erősebb autoritás, a hagyomány kötelékébe helyezte. Korral járó szentimentalizmus, kiérlelt bölcsesség, vagy dac-szövetség? Döntése szabadon választott kötődés – akkor már túl az ötvenen –, melyet visszafordíthatatlanul fiára hagyományoz. Szabadságtapasztalat, hogy valamivel azonos is lehet, s ez metafizikai komfortérzést okoz. Választás, vállalás. Születés, halál dolgai a tudat legmélyének üzeneteit hívják elő. Gondolom, ha az elmúlásra gondol, szentföldi humuszt kíván feje alá, és kaddist a búcsúzóktól.

•

Magyar-zsidó, kozmopolita, (közép-)európai világegyetemi hallgató és tanár. Tagadhatatlan, van valamiféle apakomplexusom vele kapcsolatban.

•

Add, Istenem, hogy legyen ereje megállni az efemer dolgok lejtőjén, minél kevesebbszer kényszerüljön nyakkendőt kötni, add, hogy visszavonulhasson alagsori írókamrájába, hogy ne zaklassuk annyit kéziratokért, hogy magától adjon, mert témákban bő idő zuhog rá, add, hogy ne kelljen antipolitikusból közéleti technikussá lennie, autonómból állami emberré, add, hogy ethosza példa legyen, a zsidók zsidók legyenek tőle, a keresztények keresztények, egymás szomszédaiként civilizált polgárok, add, hogy ne kelljen emigrálnia, elásnia kéziratait, békében kakaóztathassa reggel kisfiait, elégedetten nézhessen végig a férjét követelő külvilággal megbékélt asszonyán s családi összejövetelre hazasereglett idősebb gyermekein, adj nyugalmat a kiérlelt, összegző művekhez, adj neki békés életet most – félidőben –, s tovább: bis hundert und zwanzig.

A FÁK-on is kihajt az ág

A volt Szovjetunió államaiban működő *Zsidó Hitközségek és Szervezetek (VAAD)* vezetőjével, az 53 éves egykori héber tanárral. *Mihail Cslenovval* készített interjút a németországi zsidók egyik lapja, a bonni kiadású *Allgemeine*. Ebből a beszélgetésből közlünk részleteket.

ALLGEMEINE: *A távol élő számára már az is kérdés, hogy tulajdonképpen hány zsidó él a volt Szovjetunió területén?*

CSLENOV: Az 1989-es népszámláláskor 900 ezren vallották magukat zsidónak. Az izraeli törvények szerint 3 millióra tehető számunk. Ez a növekedés nem csupán elvont számítás eredménye, hanem gyakorlatban felmérhető szervezeteinkben, intézményeinkben – százezrek jelentkeztek azokba.

ALLGEMEINE: *Kit ismer el a VAAD zsidónak?*

CSLENOV: Első szervezeteinket a peresztrojka idején teremtettük meg, s akkor is, mint most is, mindenkit befogadtunk, aki közénk állt.

ALLGEMEINE: *Tagságuk hogyan oszlik meg anyanyelv szerint?*

CSLENOV: 90 százaléka, vagy még annál is több oroszul beszél. Más az anyanyelve a 100 ezres grúziai, a bucharai közösségnek és a kaukázusi hegyi zsidóknak. Néhány tízezren elsősorban jiddisül beszélnek, azután vannak litván, lett, észt, román anyanyelvűek. (Az elnök a kárpátaljai magyar anyanyelvűekről nem tud, vagy számukat nem tartja felsorolásra érdemesnek – *a szerk.*)

ALLGEMEINE: *Életükben milyen szerepet játszik a vallás? Erősödik vagy változatlanul jelentéktelen? Az ortodoxia vagy a reformer ritus a meghatározó?*

CSLENOV: Országonként és tájanként ez is eltérő. A városi értelmiség, ha vallásos, akkor is neológ, viszont a keleti életformájú kaukázusiak a mózesi tanokat pontosan követik. Ukrajnában erős ortodox befolyás támadt. A lubavicsi haszidok zsinagógákat alapítottak, óvodákat és más jóléti intézményeket tartanak fenn.

ALLGEMEINE: *Képesek önök a közvetlen környezetükben a hatásos érdekképviseletre?*

CSLENOV: Mindenképpen képesek vagyunk, megteremtjük a formákat is, tömörítjük erőinket, persze a hatás eltérő. Nem szabad azonban a mi szervezeteinket az amerikaiakkal vagy a németországiakkal összehasonlítani, mivel ilyenek a múltban soha, sehol nem voltak a Föld e részén. Most teremtjük meg ezeket.

Sajnos, nem támaszkodhatunk a Független Államok Közössége és Izrael közötti javuló kapcsolatra sem. Nem mintha ezt mi nem szeretnénk felhasználni, hanem mert Medínat Jiszráel tartozkodó velünk szemben. Mintha számukra érdektelen lenne szervezeteink erősödése. Mi csak az *izraeli bevándorlás tartalékai* vagyunk hivatalnokai számára, semmi más. Ezzel szemben mi az *ittmaradók életképes közösséget szándékozunk megteremteni és fenntartani.* Ez legalább egy generációnyi időre szükséges. És hogy utána mit hoz a jövő, ki tudja? Szükségünk van a külföld zsidóságának szervezési tapasztalataira, anyagi támogatására, ez azonban sok helyről elmarad.

ALLGEMEINE: *Az amerikai zsidóság segít?*

CSLENOV: Az összhangban van az izraeli állásponttal, amit nem tartok bölcsnek. A világ zsidóságának nem lehet érdeke a FÁK-ban élő testvéreinek gyengesége. A külvilág magatartása, a csalódás elszomorító és elidegeníti őket Izraeltől és a távol élő más őveitől. Pedig amikor 20 évvel ezelőtt a zsidó aktivisták itt megkezdték tevékenységüket az önazonosság visszaszerzésére, célunk egyben a zsidó nép egész családjába való visszatérés volt.

V. Gy.

A vilnai foltvarró unokája: Lord Taylor of Gostforth főbíró

Amikor Litvániából a század elején a nagyapa Angliába vándorolt, még Teignernek hívták. Neve hangzásából, foglalkozásából előbb ráragadt, majd lett hivatalosan Taylor, vagyis szabó. Unokája Peter Maurray Taylor bővítette a nevet. Először a QC került mellé, ami a Queens Council, vagyis a koronatanácsos rövidítése, és azokat az ügyvédeket illeti meg, akik a felső bíróságokon is képviselhetik ügyfeleiket. Majd következett – lovaggá ütése után – a lordság, azután a nemesi ranglétrán a további fokozat: Lord Taylor of Gostforth, egy évvel ezelőtt pedig megkapta Anglia legmagasabb jogi méltóságát megillető címet: Lord Chief Justice of England, vagyis Anglia főbírája.

Ezzel a Királyi Bíróság, a legfelső szintű ítélkező fórum első embere lett, hatásköre arra is kiterjed, hogy bármelyik bíróságon elnökölhet, és bírót jelölhet ki a legfontosabb ügyek vizsgálatára. Megválasztásában kiváló szakértelme mellett az is szempont volt, hogy reformer, alkalmas a tradíciók béklyójába vert és szerfelett bonyolult angol jogszisztémát korszerűsíteni. Ennek a várakozásnak kezdeményezéseivel máris megfelel. Nagyobb betekintést engedélyez az igazságszolgáltatási folyamatában a védekezésnek, erősebben ellenőrizteti a rendőrségi eljárást. Az utóbbit független ellenőrző bizottsággal teremti meg, amelyik megakadályozza a brutális kihallgatásokat és a téves, esetleg hamis bizonyítékokat. Ezekkel, és más, már elindított kezdeményezéseivel olyan változásokat hoz az angol igazságszolgáltatásban, hogy sokak állítása szerint, egyszer majd Taylor-korszaknak nevezik ezeket az éveket.

Lord Taylor az egyik angol zsidó lapnak elmondotta, hogy bár nem vallásos, erősen kötődik a közösséghez. Ennek megnyilvánulásai között említette a tel-avivi és jeruzsálemi egyetemeknek nyújtott támogatását.

Az angol főbírói székben ő a második zsidó. Ezt a hivatalt töltötte be az 1920-as években Rufus Isaac, aki Reading őrgrófja és India alkirálya is lett.

–igy–

Hírek

Litvánia: mégsincs kegyelem a kollaboránsoknak

A Szovjetunióból kiszakadt Litvánia első szabadon választott és februárban megbukott államfője, *Vytautas Landsbergis* kegyelemben részesített, illetve rehabilitált 50 ezer, a szovjet uralom alatt elítélt antikommunistát. Az „ellenállók" között azonban nagy számban voltak a németekkel együttműködők, zsidók ezreinek gyilkosai. A kegyelem nagy felháborodást váltott ki, ezért 150 személy szabadlábra helyezését visszavonták.

Az új köztársasági elnök, *Algirdas Brazauskas* „nácivadászokat" hívott meg Izraelből és az USA-ból, hogy az elítéltekről szakvéleményt kérjen. Ennek alapján további 20 személy elítélését erősítették meg. A zsidó *Samuelis Kuklianskis* jogászprofesszor annak a meggyőződésének adott hangot, hogy végülis egyetlen méltatlan személyt sem rehabilitálnak.

Vilnius legújabb emlékműve zsidómentőt ábrázol, s ez a japán férfi tette előtt tisztelgő egyetlen szobor Európában. *Sugihara Tiume*, Japán főkonzulja Litvánia 1939-es szovjet bekebelezése után kezdte meg akcióját. A Németországgal, Olaszországgal szoros katonai szövetségre lépett Japán diplomatája állama számos befolyásos politikusának ellenzésével szembeszegülve beutazási engedélyt adott hatezer zsidónak, és ezzel őket szinte percekkel a náci megszállás előtt hazájába menekítette. Így lett a hatezer, a Litvániában maradt néhány száz túlélővel a valamikori hatalmas gyülekezet hírmondója. Az 1986-ban elhunyt Sugihara megmentettjei és azok leszármazottai hozták létre az emlékművet megvalósító VÍZUM HATEZER ÉLETNEK alapítványt.

Németország: emlékezik a posta

Nemsokára lesz 70 éve annak, hogy *Bertha Pappenheim* megalapította Németországban a *Zsidó Nők Szövetségét.* Elsődleges célja a nyomor elől Németországba menekülő lengyel lányok megmentése volt az elzülléstől, ezért számukra biztonságos otthont teremtettek, szakmára tanították őket. A szervezet 1933, a nácik hatalomra jutása után gyerekeket menekített külföldre. A német posta a fennkölt című *Emberiség Segítői* sorozatában bélyegen tiszteleg a kizárólag zsidók ügyével foglalkozó Bertha Pappenheim emlékének.

Ausztria: új zsinagóga Innsbruckban

Tirol „fővárosában" az 1938-ban lerombolt helyén épült fel a templom, és a hitközség irodáját, közösségi termeit magában foglaló ház. Innsbruckban 40 zsidó él csak, de a kereskedelmi és turistaközpontban naponta tízezrek fordulnak meg, olyanok is, akik szeretnének részt venni az imákon. Ezt pártfogolta a város polgármestere, Tirol katolikus püspöke, a tartomány vezetője, a kivitelezés költségeit pedig az osztrák állam, a tartomány és a város viselte. A zsinagóga március végi avatásán Innsbruck mai és volt zsidó lakói, más városok hitközségeinek képviselői mellett megjelentek állami vezetők, kulturális és egyházi személyiségek.

Spanyolország: kihal a ladino?

A veszélyre *José-Luis Abellan* spanyol író hívja fel a figyelmet. A héber–spanyol ladino az évezred elején keletkezett Spanyolországban és Portugáliában, s azokból az országokból elmenekült szefárdok őrizték meg Palesztinában, az oszmán birodalomban, főleg Dél-Európában s valamelyest Dél-Amerikában. A nyelvet gyakoroló utódaikat Görögországban, Boszniában a nácik jórészt elpusztították. Manapság már csak Törökországban és Izraelben használatos. Az ősök földjén azonban az ivrit lett általánossá, mind kevesebben használják Törökországban is, tehát belátható időn belül holt nyelvvé válhat. Ennek megelőzésére Abellan javasolja a spanyol kormánynak, hogy teremtsen kapcsolatot a szefárd közösségekkel, segítse a nyelv fennmaradását.

Szíria: ismét szabad az utazás

Damaszkusz könnyíti a zsidók kivándorlását. Évtizedek tilalma után 1992 áprilisától ismét utazhattak a zsidók külföldre, s ezzel módjuk nyílt az ország elhagyására. A lehetőséggel 2600-an éltek.

A múlt év végén váratlanul felfüggesztették számukra az útlevelek kiadását, néhány hete azonban amerikai nyomásra, többek között az ismert feketebőrű közéleti személy, *Jesse Jackson* befolyására, ismét megnyílt az országhatár. Rövidesen ezren hagyják el szülőföldjüket. Szíria mégsem lesz zsidóknélküli állam, mert négyszázan ragaszkodnak eddigi otthonukhoz.

MbJ

Befogadták őket

Nyolcvannégy menekült boszniai muzulmánt fogadott be Izrael. Képeinken a loddi repülőtérre érkezés pillanatai

Felejteni kell! *(Folytatás a 3. oldalról)*

Anélkül, hogy kétségbe vonnám a kollektív emlékezet történelmi fontosságát, azt kell mondanom, hogy amennyiben egy egész nép a jelenhez való viszonyát és jövőjének alakítását a múlt tanulságainak hangsúlyozására alapozza, akkor annak a társadalomnak a jövőjére számos veszély leselkedik, ha, más népekhez hasonlóan, viszonylagos békében és biztonságban akar élni. A történelem és a kollektív emlékezet minden kultúra szerves része, de a múlt nem válhat a társadalom jövőjét és a nép sorsát alapvetően befolyásoló tényezővé. Maga a demokrácia kerül veszélybe, ha a halottakra való emlékezés aktív részese a demokratikus folyamatoknak. A fasiszta rezsimek tisztában voltak ezzel és ennek megfelelően cselekedtek. Nem véletlen, hogy a náci Németországot elemző tanulmányok többségében hosszú oldalakon át elemzik a Harmadik Birodalom politikai mitológiáját. Ha a jövő építésében a múlt tanulságait is felhasználjuk, ha a múltbéli szenvedést politikai érvként használjuk, akkor bizony a halottak aktív résztvevői az élők politikai életének.

Megtanulni felejteni

Thomas Jefferson egyhelyütt azt írja, hogy a demokrácia és a múlt bálványozása összeegyeztethetetlen. A demokrácia a jelenről és a jövőről gondoskodik. A demokrácia alapjait ássuk alá, ha túl sokszor kiáltjuk el magunkat: *„Zechor"* (Emlékezz!), és túlságosan ragaszkodunk a múlthoz.

Kötve hiszem, hogy az izraeliek és a palesztinok közötti konfliktus annyi „visszásághoz, rendellenességhez" vezetett volna, és hogy a politikai békekötés folyamata még mindig zsákutcában toporogna, ha a Holocaust nem itatta volna oly mértékben át a nemzeti tudatot.

Izrael Állam jövőjére semmit sem tartok veszélyesebbnek, mint azt, hogy a Holocaustot módszeresen az izraeli köztudat részévé tették, noha a lakosság nagyobbik része és az a nemzedék, amely már itt született és itt is nőtt fel, nem tapasztalta meg személyesen a Holocaustot. Most értettem csak meg annak a helyzetnek a komolyságát, hogy évtizedek óta minden izraeli gyermeket újból és újból elküldünk a Jád Vásembe. Tulajdonképpen mi volt a célunk ezzel? Mit gondoltunk, hogyan dolgozzák fel majd ezek a fiatalok ezt az élményt? Szüntelenül ezt harsogtuk, érzéketlenül és durván, minden magyarázat nélkül: *„Zechor! Emlékezz!"* Mivégre? A borzalmakat ábrázoló képek könnyen értelmezhetők úgy is, hogy gyűlöletre buzdítanak. *„Zechor!"* – A folytonos és elvakult gyűlölet felhívásaként is felfogható.

Könnyen meglehet, hogy a világnak, nagy általánosságban, emlékeznie kell. Én ugyan ebben sem vagyok biztos, de mindenesetre ezért ne a mi fejünk fájjon. Minden nemzet, beleértve a németeket, saját maga dönti el, a saját szempontjai alapján, akarnak-e emlékezni vagy sem. Ami viszont minket illet, nekünk meg kell tanulnunk *felejteni.* E nemzet vezetőinek most az a legfontosabb politikai és oktatási feladata, hogy végre az élők oldalára álljanak, hogy jövőnk felépítésén fáradozzanak, és ne a Holocaust jelképeivel, ceremóniáival és tanulságaival foglalkozzanak naphosszat. Az életünket uraló „Emlékezz!" felhívást végérvényesen el kellene tüntetniük.

•

Amit írtam, talán durva és, szokásomtól eltérően, feketén-fehéren áll. Ez nem véletlen vagy múló szeszély részemről. Nem találtam más módját, hogy a probléma komolyságát kifejezzem. Tudom, hogy egyetlen nemzet sem felejtheti el teljesen múltját s mindazt, ami abban foglaltatik. Természetes, hogy bizonyos mítoszok, mint a kiválóság vagy a kreativitás mítosza, szükségesek a jövő felépítéséhez; és semmiképpen sem azt akartam mondani, hogy ne tanítsuk történelmünket. Csupán azt szeretném elérni, hogy ne a Holocaust legyen nemzeti élményünk központi tengelye.

Seleanu Magdaléna fordítása

Beszéljük egymás nyelvét!

Több mint 40 éve arabok birkóznak a héber nyelvvel és zsidók az arabbal az Akiva-Ulpánban, vagyis a netanyai Akiva nyelviskolán. Az iskola hírét, jelentőségét mutatja, hogy alapítóját és jelenlegi igazgatóját, *Sulamit Katznelsont* Nobel-békedíjra jelölték.

A tanárnő elismeri, hogy módszere talán naiv világméretű problémák megoldására, mégis, az Akiva Ulpán célja, a nyelvtanulás mellett, vagy annak segítségével a béke, az arab-zsidó megértés. Sulamit Katznelson a 20-as években, érkezett Izraelbe; 1951-ben alapította iskoláját, amelynek tanfolyamait azóta 63 ezren végezték el. Sok tanítványa a zsidó és az arab közösség elismert vezetője lett. Ma az iskola a tengerparti Netanya egyik szálloda-komplexumában van.

Az igazgatónő szerint – a tananyag elsajátításától függetlenül – a hallgatók mindenképpen eredményesen végezhetik el az iskolát, mivel ott a tolerancia szelleme uralkodik. A különböző korú zsidó és arab diákok barátkoznak egymással, sokan később is fenntartják kapcsolataikat.

Az Ulpán pedagógiai filozófiája roppant egyszerű; a nyelv óhatatlanul a kultúra szerves része. A napi öt héber órából egyet a judaizmusnak, a zsidó és az izraeli történelemnek szentelnek. Az arab tanfolyamokba pedig beiktatták az iszlám és az arab népek történelmét és látogatásokat arab falvakba.

Az Akiva iskolának kihelyezett tanfolyamai vannak a gázai övezetben – az egyik Gázában, a másik Kan Junisz-ban. A zsidó gondolkodókról rendezett külön szemináriumokra beiratkoztak ultra-ortodox zsidók csakúgy, mint keresztény püspökök és vallási vezetők.

Sulamit Katznelson

Legújabban az Akiva iskolán többezer, a volt Szovjetunióból érkezett olé tanul. A költségeket alapítványokból és egyéni adományokból fedezik.

Ugyancsak az utóbbi években érkezett néhány diák Egyiptomból is. Az igazgatónő legnagyobb álma nem a Nobel-díj, hanem, hogy szíriai és jordániai diákokat is fogadhasson iskolájába.

Szécsi Éva

Mozgatókerekek

Az *Egged* Szállítási Részvénytársaság 4000 autóbuszával a világ harmadik legnagyobb autóbusz-flottája.

Lényegében Izrael legnagyobb vállalata; 1933-ban alakult, azzal a céllal, hogy összekösse az egymástól távollevő, kapcsolatokat nélkülöző telepeseket. Az Egged fontos szerepet játszott a függetlenségért vívott hosszú küzdelemben is. Később pedig, túl a pionír-korszakon, Eggednél afrikaiak, ázsiaiak és latin-amerikaiak tanulták országaik autóbusz-hálózatának kiépítését és működtetését.

Az Egged leányvállalata, az izraeli külügyminisztériummal együttműködő MATI a tengerentúli társaságok számára rendez tanfolyamokat Izraelben, vagy küld hozzájuk izraeli oktatókat; a témák a gépkocsik üzemeltetése, karbantartása, a menetrend-készítés és az általános menedzselés.

A MATI csaknem valamennyi Latin-Amerikai országban résztvett – valamilyen formában – a helyi buszhálózatok kiépítésében. A vállalat igazgatója. Amnon Bar-On a helyszínen irányította, a Sierra Leone-i kormány kérésére a közlekedési hálózat megszervezését.

Az Egged 8000 alkalmazottja közül 4400 részvényes is. A társaságnak több részlege van; turistabusz-alvállalat, utazási iroda és ingatlanügynökség, s ezeket mind a társaság tagjai irányítják.

Az Eggednek van még 57 üzemanyagtöltő állomása és 34 garázsa, teljes javítóhálózattal. 37 raktárában 60 ezer tartalékalkatrészt tárolnak. 27 központi pályaudvara van, köztük a Tel-Aviv-i Központi Autóbuszpályaudvar, amely naponta félmillió embert szolgál ki, az idei évtől kezdve, amikor már teljes kapacitással működik.

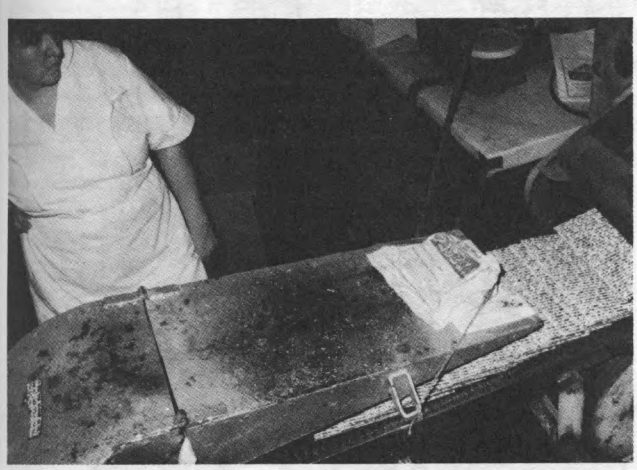
(sz. é.)

Zvi Kasdai

Peszah a Kaukázusban

Estefelé a kaukázusi zsidók felöltik ünnepi „szabadság"-ruhájukat Övükbe tört vagy pisztolyt rejtenek, majd elmennek a zsinagógába, hogy elmondják imáikat és elénekeljék dalaikat. Ezen az estén a *hóhem*mel együtt imádkoznak és a *Hallé* zsoltárok mindegyikét eléneklik.

Hazatérve otthonukba fényözön fogadja őket: a lakást gyertyaragyogás tölti be az ünnep tiszteletére. Az öregasszonyok kendőikbe burkolóznak, de a fiatalabb asszonyok és a lányok vászonruhát

Készül a pészahi macesz (Dunajszky Gábor felvétele)

öltenek és hajfonataikat rózsákkal és más virágokkal ékesítik. Sebtiben edényekbe töltik az elkészített ételeket – a sült libát, a töltött pulykát, a maceszt, a keserű gyökereket és a *haroszet*et – és a *hóhem* házába viszik. A kaukázusi zsidók körében az a szokás, hogy a családok egy tanult ember házában gyűlnek össze vagy egy olyan férfiúnál, ki tud annyira héberül, hogy tatár nyelvre fordítsa és elmagyarázza a *Hággádát*. A földre ülnek és hallgatják a fordítást és a magyarázatokat.

Megragadó látványt nyújtanak: a keménykötésű erős férfiak ünnepi ruháikban ülnek, övükben tőr, oldalukon rövid lándzsa. Sorokba rendeződnek, mintha csak csata után pihenő katonák lennének, és soraik között drága kárpitokat és ékes gyertyatartókat helyeznek el.

Az asszonyok év közben szobáikban tartózkodnak, és sohasem mutatkoznak fátyol nélkül. Ám ezen az estén fedetlen arccal jelennek meg, fülükben aranyfülbevalók csilingelnek, ujjaikon drága rubinköves és gyémántos gyűrűk pompáznak, nyakukat kék láncra fűzött arany és ezüstgyöngyök ékesítik, derekukat ezüstláncok övezik. Ezen az éjszakán nem félnek az ártó szemtől vagy a gonosz szellemektől, hiszen maga az Örökkévaló védi őket.

Amikor a *hóhem* a Hággádá felolvasásában ahhoz a részhez ér, amely a száműzetésből való megszabadításról szól, mindannyian égnek emelik kezeiket és így szólnak: „Bárha az Örökkévaló akarata lenne, hogy a Messiás, Dávid fia eljöjjön és megszabadítsa a száműzetésben élő népeket, miképpen az Örökkévaló, a mi Urunk, megszabadította őseinket a régmúlt időkben!" És felelnek az asszonyok: „Ámen, legyen ez az Örökkévaló akarata!".

És amikor ahhoz a szakaszhoz érkeznek, amely így kezdődik: *„Minden egyes nemzedékben köteles az ember úgy tekinteni magát..."*, a *hóhem* felkel, egy maceszdarabkát a kendőjébe köt, vállára veti, négy lépést tesz, megmutatja a jelenlévőknek és elmagyarázza saját nyelvükön, hogy őseink is így hagyták el Egyiptomot. Eközben testével sietős mozdulatokat végez, hogy mutassa: a zsidók sebtiben hagyták el Egyiptomot.

Ezalatt a fiatal férfiak egy másik szobába vonulnak, kiválasztanak egyet maguk közül, akit rongyokba öltöztetnek, vállára zsákot adnak, kezébe fabotot nyomnak,. majd kiküldik a házból. Kisvártatva kopognak az ajtón. Valaki bebocsátást kér, hogy résztvehessen a Széderen. Az összegyűltek megkérdezik: „Ki vagy te és mi a kívánságod?"

„Zsidó vagyok és veletek ünnepelném Peszahot, szabadulásunk ünnepét" – hangzik a válasz.

„Honnan tudjuk, hogy zsidó vagy?"

„Táliszt viselek, rojtokkal"

„Ez nem elég bizonyíték, adjál más jelet is."

„Pajeszom bizonyítja szavaimat."

„Ez sem elég bizonyíték, ez nem igaz bizonyság."

„Engedjetek be s meglátjátok, hogy igazat mondok", könyörög a hang, s botjával dörömbölni kezd az ajtón. Az összegyűltek tovább kérdeznek:

„Ha valóban zsidó vagy, miért késtél? Nem tudod, hogy ma ünnep van Izraelben s mindenki otthon van?"

„Most érkeztem Jeruzsálemből, a szent városból; távol fekszik ide és az utak veszélyesek. Ellenségeink lesben állnak és mindenütt jelen vannak. Vasból kovácsolt áthatolhatatlan falként merednek köztem és köztetek, ezért nem tudtam még az ünnep előtt ideérni."

Ezután a jövevény hangos zokogásban tör ki, az összegyűltek is csendben ülnek, gondolataikba mélyednek; síri csend borul a házra, melyet csak ritkán tör meg egy-egy sóhaj.

Minden szempár az ajtóra mered amikor a *hóhem* intésére valaki kinyitja. A fiatalember belép és rögvest a szoba közepére megy: bőrövében kard rejtezik, kezében göcsörtös bot, vállára zsák nehezedik. Lábain hegyesorrú saru, ruháját por fedi. A gyülekezet hirtelen hangos örömujjongásban tör ki, körülveszik a jövevényt és kérdésekkel ostromolják.

„Mi újság Jeruzsálemben, a szent városban?"

„Hogy vannak testvéreink ott, a szent városban, kik állandóan az Örökkévaló szeme előtt vannak?"

„Mikor, jaj mikor jön el a Megváltó, hogy megszabadítson bennünket?"

„Hoztál-e nekünk üzenetet a Megváltótól szabadulásunkról?"

A jövevény pedig tolmácsolja Jeruzsálem, a bölcsek, a falvak és városok, a mezők és erdők, és a szent sírhelyek üdvözletét. Elmondja, hogy a szent város bölcsei szerint már megmutatkoztak annak jelei, hogy hamarosan eljő a Megváltó és lerombolja a vasból kovácsolt falat, amely elválasztja őket a szent várostól. Az összegyűltek figyelmesen hallgatják a jövevény minden szavát, s mikor befejezte mondandóját az égre emelik kezüket és hosszú, mély sóhajjal így szólnak: „Ámen, legyen ez az Ő akarata, legyen ez az Ő akarata!"

Seleanu Magdaléna fordítása

Megjelent: Philip Goldman, *The Passover Anthology* (Philadelphia, 1961) 36-39.

Schőner Alfréd

Hággádák

Művészet és kuriozitás

A hágádá sel peszah a széderesti szertartás imakönyve. Oldalait évszázadok óta illusztrálják.

A Szarajevói Hággáda

A középkori illusztrált kéziratos hággádák között kétségkívül ez az egyik legszebb és legfontosabb, s mindenképpen a legismertebb. Története a következő: 1894-ben Szarajevóban, a helyi szefárád közösségnél egy fiatalember jelent meg, hogy eladja a – hosszú generációk óta – családja tulajdonában lévő könyvet, amelyet széder esténkent használtak. Így került a „Szarajevói Hággáda" a helyi hitközség, majd később a Boszniai Nemzeti Gyűjtemény tulajdonába.

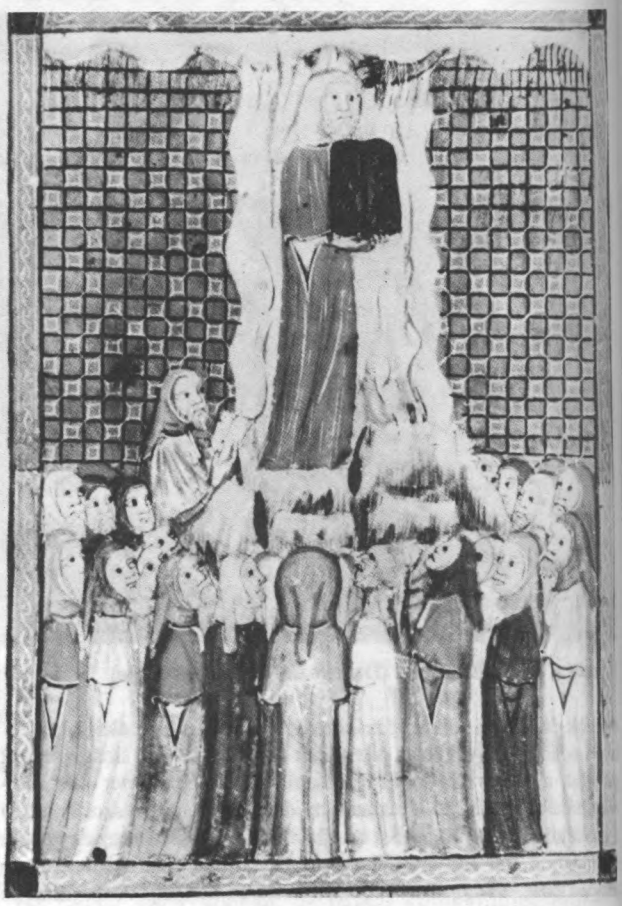
Az elmúlt évtizedek alatt művészettörténészek elemezték e vallási és kultúrtörténeti kincs minden részletét, s határozták meg helyét a középkori illusztrált kéziratosság fejlődéstörténetében.

A „Szarajevói Hággádá"-t a 14. század második felében írták és illusztrálták Barcelonában. A könyv 165 oldalt tartalmaz, az egyes lapok nagysága 22 × 16 cm, s a hággáda korabeli ismert szövegén kívül *pijjut*okat, azaz ünnepi liturgiai költeményeket is magában foglal. A szavak ún. spanyol quadrat betükkel írodtak. Stílusjegyei az 1343-as II. Chaime, aragoniai király Krónikájának, és az 1320-ban, szintén Barcelonában készült, *Arany Hággádának* hatását mutatják. A kéziratos könyv a zsidók 1492-es spanyolországi kiűzetése után Itáliába került. A bejegyzésekből megtudhatjuk, hogy 1510-ben, majd 1609-ben tovább adták, s nyomonkövethető benne az egykori cenzor, *Giovanni Domenico* kézjegye is.

Művészettörténeti szempontból rendkívül jelentős a figurális ábrázolások sokszínűsége, gazdasága, epikus jellege. A képi megjelenítésben a *Tóra* kronológiáját követve, a világ teremtésétől egészen Mózes haláláig kísérhetjük az eseményeket. Majd a *Bét Hámikdás* és az egykori barcelonai *Bét Hákneszet* enteriőrje után a peszáhi előkészületeket rajzolta, illusztrálta a művész. A színek kavalkádja gótikus pompát és az úgynevezett „Aranykor" hangulatát sugallja.

A Prágai Hággáda

Habár a nyomtatás feltalálása után, de még a Spanyolországból való kiűzetés előtt már megjelent nyomtatott hággáda, azonban a kolofon hiányossága miatt a készítés időpontja nem határozható meg pontosan. A Soncinóból (Itália), 1486-ból származó nyomtatott hággáda, a Casalmaggiorében (Itália) szintén 1486-ban kiadott publikáció szövegillusztráció nélkül jelent meg.

Szarajevói Hággáda: Mózes a Szináj-hegyen átveszi a Tízparancsolat két kőtábláját

Elsősorban a nem zsidó teológusok részére készült az első képi díszítéssel gazdagított, de nem héber, hanem latin szöveggel ellátott hággáda a németországi Frankfurt am Mainban, 1512-ben.

A héber nyelvű könyvnyomtatás történelmi eseménye volt, amikor 1526-ban, Prágában *Rabbi Gerson Hákohén* kiadásában megjelent az első fametszetes, művészi ízléssel komponált, s gazdag képzelőerőre valló, illusztrált hággáda. A könyv azóta számos kiadásban jelent meg, ezek közül hadd említsük meg a Jeruzsálemben, 1972-ben napvilágot látott facsimile publikációt.

A német és olasz stílustörténeti jegyeket tükröző Prágai Hággáda a folkloristák kiváló forrásművének tekinthető. Az illusztrációkból következtetéseket lehet levonni a 16. század elejének szokásaira, divatjára, világszemléletére, vallási gyakorlatára. A könyv betűtípusai a közép-európai askenáz kalligráfia jegyeit hordozzák.

A „Prágai Hággáda" stílusteremtő kompozíciói közül két oldalt emelünk ki. Az egyiken a „Kchá láhmá ánjá"-t körülölelő keretben *Dávid és Góliát* története, illetve *Salamon ítélete* látható. A másikon a „Sfoch hámátchá" mondatait kompozíció-sor keretezi. Jobb oldalon a *Bírák 16.9*-ből jól ismert *Sámson*-jelenet, bal oldalon *Éva* plasztikus alakja alatt a *Holofernest* megölő *Juditot* ábrázolta a művész. A kép közepén a *Messiás eljövetelére* utaló *(Zechárja 9.9)* részlet a megváltás reményének teológiai képzetét jeleníti meg.

Hággáda amharául

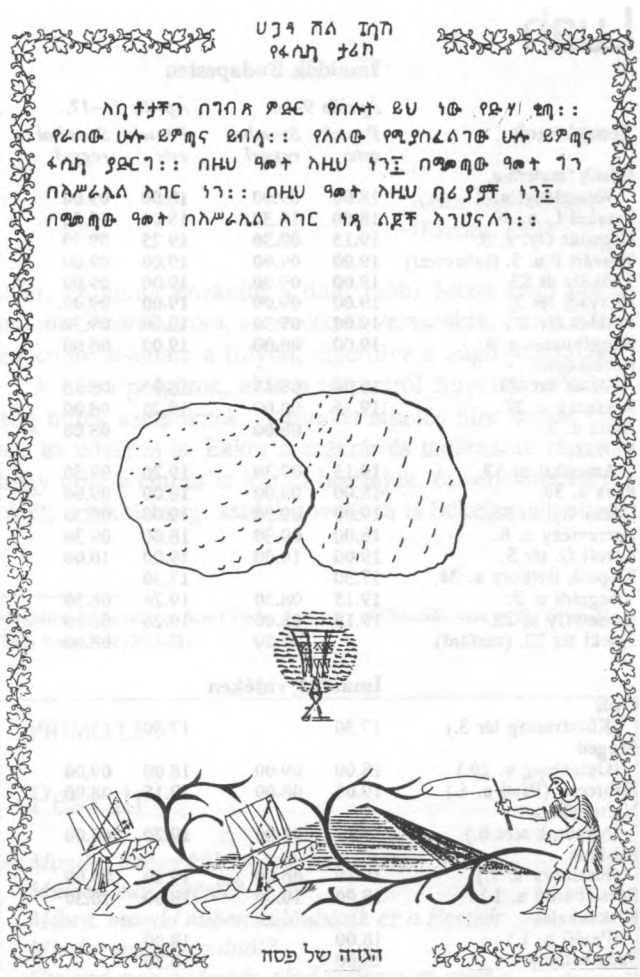
„És lészen ama napon, másodszor kinyújtja az Úr az Ő kezét, hogy megszerezze népe maradékát, amely megmarad Assurból és Egyiptomból, Patroszból, Kusból, Elamból, Sineárból és Camatból, meg a tenger szigeteiből. És zászlót emel a nemzeteknek és összegyűjti Izrael elszéledtjeit és Jehuda elszórtjait egybe hozza a földnek négy széléről." (*Jesája 11.11* IMIT Szentírás fordítása, Budapest, 1903.)

1984-ben látott napvilágot Izraelben az első amhara, illetve amhara és héber nyelven megjelentetett hággáda. Az *amhara,* az etióp zsidóság nyelve is.

A Jesája prófétától előbb idézett mondat köszönti az olvasót az első oldalon. Érthető, hiszen a citátum *„Kus"* szava Etiópiát jelenti.

Prágai Hággáda: „Kchá láhmá ánjá."
Témái: Dávid és Góliát,

Amhara Hággáda

Bevezetőjében a jelenleg Etiópiában diplomáciai szolgálatot teljesítő *Yosefe Hadane,* aki az „Izraelben élő etióp zsidóság főrabbija" címet viselte, vallástörténeti eseményként értékelte a könyv megjelenését.

Hadane kiváló előrelátással megérezte, hogy eljön az ideje az etióp zsidók tömeges kivándorlásának is. Ez a hággáda – mint minden jelentős első publikáció – revelálólag hatott az Afrikából hazaérkezett testvérekre, hiszen anyanyelvükön olvashatják azóta a Kivonulás Történetét.

Az első fejezet „A peszáh előtti alapfogalmak" címet viseli. Ez rendkívül fontos rész, mert az Etiópiából érkezettek, tőlünk eltérő formában tartották meg a peszáh ünnepét. Egyébként is alig, vagy egyáltalán nem ismert előttük az Írásbeli és a Szóbeli Tan. Az izráeli társadalomba való beilleszkedés nélkülözhetetlen eleme az itteni szellemi-vallási normák ismerete.

Az Ámhárit Hággáda többi fejezete a klasszikus sorrendet követi. A „Peszáhi edények előkészítése" után az „Ünnepest szabályai", majd a „Széder rendjének törvényei" következnek. Ezután a hagyományos szöveg olvasható, amelyet didaktikus jellegű illusztrációs anyag egészít ki.

Az etióp zsidóság életében már bekövetkezett a „csoda". „Tudtul adják az utódóknak a megmenekülés racionális történetét.

Luah

Imaidők Budapesten

Templomok	*Április 9–10.* Péntek este	Szombat reggel	*Április 16–17..* Péntek este	Szombat reggel	*Április 23–24.* Péntek este	Szombat reggell
Hősök imaterme, Wesselényi u. 7.	18.00	09.00	18.00	09.00	18.00	09.00
Frankel L. u. 49.	18.00	10.30	18.00	10.30	18.00	10.30
Hegedüs Gy. u. 3.	19.15	09.30	19.25	09.30	19.30	09.30
Vasvári P.u. 5. (lubavicsi)	19.00	09.00	19.00	09.00	19.00	09.00
Thököly út 83.	19.00	09.00	19.00	09.00	19.00	09.00
Hunyadi tér 3.	19.00	09.00	19.00	09.00	19.00	09.00
Bethlen tér 2.	19.00	09.30	19.00	09.30	19.30	09.30
Nagyfuvaros u. 4.	19.00	08.00	19.00	08.00	19.00	08.00
Rabbiképző, József krt. 27.	18.00	08.45	18.00	08.45	18.00	08.45
Kazinczy u. 27.	19.15	08.00	19.26	08.00	19.36	08.00
Alma u. 2.		08.00		08.00		08.00
Kórház, Amerikai út 53.	19.15	07.30	19.26	07.30	19.36	07.30
Páva u. 39.	18.00	09.00	18.00	09.00	18.00	09.00
Dózsa Gy. út 55.	19.00	09.30	19.00	09.30	19.00	09.30
Berzeviczy u. 8.	18.00	09.30	18.00	09.30	18.00	09.30
Károli G. tér 5.	19.00	10.00	19.00	10.00	18.00	10.00
Kispest, Báthory u. 34.	17.30		17.30		18.00	
Visegrádi u. 3.	19.15	08.30	19.26	08.30	19.36	08.30
Dessewffy u. 23.	19.15	08.00	19.26	08.00	19.36	08.00
Teleki tér 22. (szefárd)		08.00		08.00		08.00

Imaidők vidéken

Győr (Köztársaság tér 3.)	17.30		17.30		17.30	
Szeged (Gutenberg u. 20.)	18.00	09.00	18.00	09.00	18.00	09.00
Debrecen (Pásti u. 4.)	19.05	08.00	19.15	08.00	19.25	08.00
Nyíregyháza (Mártírok tere 6.)	19.10	08.00	19.20	08.00	19.30	08.00
Miskolc (Kazinczy u. 7.)	19.10	08.00	19.20	08.00	19.30	08.00
Pécs (Fürdő u. 1.)	18.00	10.30	18.00	10.30	18.00	10.30
Kiskunhalas (Petőfi u. 1.)	18.00		18.00		18.00	
Szombathely	18.00		18.30		18.30	
Kaposvár (Berzsenyi u. 14.)	18.00		18.00		18.00	
Nagykanizsa (Fő u. 6.)	18.00		18.00		18.00	

A Rumbach utcai templom hívei a Hősök imatermében imádkoznak.
A Peszáh napi imakezdéseket a templomkörzetek közlik.

Naptár 1993.

Április 5. Hétfő – Niszán 14.
Elsőszülöttek böjtje
Este első Széder
Gyertyagyújtás 19.00
Április 6. Kedd – Niszán 15.
Peszáh I. nap
Este második Széder
Omer számlálás kezdete
Április 7. Szerda – Niszán 16.
Peszáh II. nap
Ünnep kimenetele 20.08
Április 8. Csütörtök – Niszán 17.
Peszáh III. nap
Félünnep I. nap
Április 9. Péntek – Niszán 18.
Peszáh IV. nap
Félünnep II. nap
Gyertyagyújtás 19.06
Április 10. Szombat – Niszán 19.
Peszáh V. nap
Sábbát Hol hámoéd
Szombat kimenetele 20.13
Április 11. Vasárnap – Niszán 20.
Peszáh VI. nap
Félünnep IV. nap
Gyertyagyújtás 19.09
Április 12. Hétfő – Niszán 21.
Peszáh VII. napja
Április 13. Kedd – Niszán 22.
Peszáh VIII. napja
Mázkir
Ünnep kimenetele 20.18
Április 16. Péntek – Niszán 25.
Gyertyagyújtás 19.16
Április 17. Szombat – Niszán 26.
Újhold hirdetése
Első Perek
Szombat kimenetele 20.24
Április 18. Vasárnap – Niszán 27.
A „Soá" napja
Április 21. Szerda – Niszán 30.
Ros Hodes
Ijjár I. napja
Április 22. Csütörtök – Ijjár 1.
Ros Hodes
Ijjár II. napja
Április 23. Péntek – Ijjár 2.
Gyertyagyújtás 19.26
Április 24. Szombat – Ijjár 3.
Második Perek
Szombat kimenetele 20.35
Április 25. Vasárnap – Ijjár 4.
Jom Házikáron (Izrael háborúibane lesettekre emlékeznek)
Április 26. Hétfő – Ijjár 5.
Jom Háácmáut (Függetlenség Napja)
Április 30. Péntek – Ijjár 9.
Gyertyagyújtás 19.35

12
5753 Ádár–1993. Március
בס"ד
EGYSÉG
„A Teremtő, a Tóra és a zsidóság – egy egységet alkot" (Zohár)
MINDEN ZSIDÓ LAPJA
אחדות

Kiadja a Chábád Lubavics Zsidó Nevelési és Oktatási Egyesület.
Megjelenik évente hatszor

- Érdekes cikkek a zsidó életmódról
- Fontos tudnivalók a zsidóság alapkérdéseiről
- Amit az ünnepekről tudni kell
- Zsidó világhíradó

Az egyesület minden hittestvérnek megküldi a lapot, aki személyesen, levélben vagy telefonon jelentkezik a szerkesztőségben (Budapest, Wesselényi utca 4. I/1. 1075, telefon: 268-0183).

A kábálá és a chaszidizmus a Teremtés könyvéről. A Sász Chevrá lubavicsi zsinagógában (Bp., VI., Vasvári Pál utca 5.) hétfőn esténként 19 órakor erről tart előadást Oberlander Baruch rabbi. Az előadásokat vita és beszélgetés követi. Mindenkit szívesen látunk!

Mit mond a Talmud? Mi a Talmud? Mi a Misna? A zsidóság két klasszikus könyvével ismerkedhetnek meg az érdeklődők a heti egyszeri Talmud-kurzuson, kedd esténként 18.30 és 21 óra között a Vasvári zsinagóga kultúrtermében.

Aki segíteni akar... Több ezer magyar zsidó testvérünk kapja és olvassa az Egységet, és vesz részt több-kevesebb rendszerességgel egyesületünk tevékenységében. Nem kértünk és nem kérünk pénzt ezért. De ha mindenki, aki teheti, segítségünkre lenne, még több zsidó társunkhoz tudnánk eljutni. Küldje be adományát szíve szándéka szerint alapítványunk számlájára: Chábád Lubavics Zsidó Nevelési és Oktatási Alapítvány, MKB 203-29172-7007. A befizetett adományok adómentesek.

Dal a tengernél

Akkor éneklé Mózes...
(Exodus, 15:1)

A nikolsburgi rabbi Smelke idejében kegyetlen rendeletet hoztak a városban lakó zsidók ellen. A cáddik és egyik tanítványa, a szaszovi rabbi Móse Leib útnak kelt, hogy Bécsben, a császári udvarnál kieszközölje a rendelet visszavonását, még mielőtt érvénybe lépne. Már tavaszodott, és egyetlen révész se mert nekivágni a megáradt Dunának, nehogy a folyón úszó jégtáblák szétzúzzák a csónakot. Az idő azonban sürgetett: a rendelet hamar érvénybe lép. Rabbi Smelke megpillantott egy kicsiny sajkát, kibérelte, tanítványával beszállt, majd belekezdett a Sástenger Dalába, abba a dicsőítő hálaénekbe, amelyet Izrael gyermekei énekeltek a Vörös-tengeren való átkelésük után. És amint énekelte a dalt, rabbi Móse Leib utánamondta, szóról-szóra, versszakról-versszakra, és a kis bárka szinte átsuhant a folyón, elkerülve a zúgó jégtáblákat.

A bécsi polgárok, akik a túlpartról figyelték mindezt, alig hittek szemüknek. A csodás átkelés híre hamar eljutott az udvarba is. Ekkor a császár és tanácsadói rájöttek, hogy miféle ember is jött el hozzájuk, és teljesítették kérését; a nikolsburgi zsidók továbbra is békében élhettek.

Megjelent: Rabbi Shlomo Yosef Zevin, *A treasury of Chassidic tales on the Torah*, Vol. 1 (New York, 1984) 210–211.

Prágai Hággáda: „Bedikát cháméc"

PRIMO LEVI

Peszah

Mondd: miben különbözik ez az este
Minden más estétől?
Miben, mondd miben különbözik ez a Peszah
Minden más Peszahtól?
Gyújtsd meg a lámpát, tárd szélesre az ajtót
Hogy beléphessen a vándor,
Akár keresztény, akár zsidó;
A rongyok talán a prófétát rejtik.
Hadd lépjen be s üljön le közénk;
Hadd hallja, igyon, énekeljen s ünnepelje velünk a Szédert.
Hadd ízlelje a sanyarúság kenyerét,
A peszahi bárányt, az édes habarcsot s a keserűfüvet.
Ez a különbözőségek estje
Melyen könyöködet az asztalra támasztod,
Mivel a tiltott engedélyezetté válik,
A gonoszság jóvá fordul.
Az est folyamán régvolt, csodás eseményeket
Beszélünk el,
És a sok bor miatt
A hegyek kosként szökellnek.
Ma este kérdéseket váltanak:
A bölcs, az istentelen, az együgyű és a gyermek.
S az idő visszájára fordul,
A ma visszahömpölyög a tegnapba,
Mint a torkolatánál elzárt folyam.
Mindegyikünk rabszolga volt Egyiptomban,
Szalmát s agyagot áztatott verejtékével,
S száraz lábbal kelt át a tengeren.
Te is, idegen.
Ez évben félelemben és szégyenben,
Jövőre erényben és igazságban.

1982. április 9.

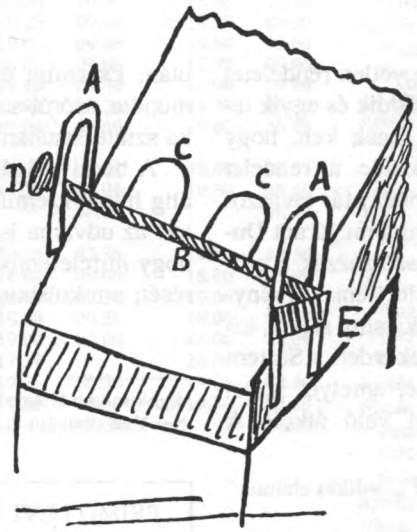
Seleanu Magdaléna fordítása

Vád és vérvád

A zsidógyűlölők minden eszközt felhasználnak céljuk elérésére. Ez a Soá, a vészkorszak után nem szorul különösen bizonyításra. Ha már sikerült megragadniuk a hatalmat – nincs szükségük többé indokokra. De annak megszerzése előtt hálásan fogadnak minden izgatószert. Egyik ilyen bevált „dopping" a rágalom, a hamis vád. Ezek a vádak tárgyukban különbözőek, mint az a három is, amiket a következőkben ismertetek. Ám abban egyeznek, hogy főbenjáró bűnnel zsidót vetnek börtönbe, gyilkosságot, rituális gyilkolást, hazaárulást fogva rájuk. Ezeket azután az egész zsidó közösség elleni hangulatkeltésre, uszításra használják fel...

•

1894. október 13-án egy zsidó származású vezérkari kapitány felszólítást kapott, hogy két nap múlva jelentkezzen a hadügyminisztériumban tiszti szemlére – polgári ruhában. A tiszt gyanútlanul ment el a párizsi hadügyminisztériumba, ahol legnagyobb megdöbbenésére hazaárulással vádolták, és azonnal letartóztatták. A francia hadsereg felvonulási tervének idegen hatalom számára való átadását rótták fel bűnéül. Amint később kiderült, a vádlók nagyon jól ismerték a valódi tettest, de ők a zsidó Alfred *Dreyfust* akarták elítéltetni és vele egy heves antiszemita kampányt indítani. Letartóztatása után két hónappal a hadbíróság elítélte, és 1895. január 5-én megalázó körülmények között lefokozták. A kapitány hiába ismételte kétségbeesetten kiabálva, hogy „ártatlan vagyok", a félrevezetett tömeg élvezettel szidta a büdös zsidót. Az igazi megpróbáltatások azután kezdődtek számára. Előbb Ré-szigetre vitték, ahol nagy hideg, durva bánásmód várt rá, majd Francia Guayanába, az Ördögszigetre hurcolták. A trópusi hőségben csaknem öt éven át tartották egy szűk kunyhóba zárva. Láz, gyomorfájdalmak, reuma, szívgörcsök gyötörték. A forró vidék mérges rovarai ugyancsak fenyegették életét. Az őrség gyakran vasraverte minden indok nélkül. Elpusztítására törnek. Csak az ártatlanságának tudata és az igazságba vetett hite tartotta életben. *„Elgondolni, hogy a mi századunkban, oly országban, mint Franciaország, mely a jog és igazság eszméin nevelkedett, megeshetnek hasonló dolgok ily érdemtelenül!"* – írta naplójában.

Dreyfus rajza naplójában. Ezzel a lábszorítóval valósággal odaszegezték fekhelyéhez, amikor „vasra verték", olyan formában, hogy mozogni sem tudott.

1899 nyarán végre visszavitték Franciaországba, ahol nagy szellemek, mint *Zola*, álltak ki mellette. De csak kegyelemmel szabadul. Még hét évnek kell eltelnie, míg be tudja bizonyítani teljes ártatlanságát. Kiderül, hogy a „dokumentum", aminek alapján elítélték, hamisítvány, és a valódi tettes Angliába szökik. 1906-ban adják vissza Dreyfusnak rangját és kap teljes elégtételt a hadseregtől is. Több mint egy évtizedet, a legaktívabb éveit elrabolták tőle.

•

A cári Oroszország a pogromok országa volt. 1911. március 20-án egy *Andrej Juscsinszkij* nevű 12 éves gyerek megcsonkított holttestét találták meg Kijevben. A kisfiút nyilván megölték. A *Fekete Század* nevű, szélsőségesen antiszemita szervezet lehetőséget lát újabb zsidóellenes pogrom szervezésére, hisz *Peszáh* ünnepe közeledik és fel lehet újítani a nép körében élő babonát, hogy a zsidóknak az ünnepi pászkához keresztény gyerekek vérére van szükségük.

I. G. Scseglovitov igazságügyminiszter, aki maga is zsidógyűlölő, hajlandó magáévá tenni a Fekete Század uszításait, és nyomozást rendel el. Ennek megfelelően a kijevi főügyész figyelmen kívül hagyja a rendőri jelentést, amely szerint *Vera Csebrjak*, egy büntetett előéletű nő, a gyermek gondozója ütötte-verte a fiút és valószínű, hogy ő okozta a halálát is. Helyette egy *Menachem Mendel Bejlis* nevű zsidó emberre tereli a gyanút, aki illegálisan lakott a városban, ahol zsidók csak külön engedéllyel telepedhettek le. Bejlisen keresztül persze az egész zsidó közösséget fogják perbe, mert ha rábizonyítják a gyilkosságot, akkor a vérvád meséjét is sikerül elhitetniök a közvéleménnyel.

1911. júliusában jelentkezik egy lámpagyújtogató városi alkalmazott, aki tanúsítja, hogy látta amint Juscsinszkij két másik gyerekkel a téglaégető kemencénél játszott. A zsidó hirtelen megragadta a gyereket és a téglák felé vonszolta. Ennek alapján letartóztatják Bejlist, az üzem vezetőjét. *II. Miklós* cárnak is jelentést tesznek az esetről. Úgy látszott, a Fekete Század simán elérik céljukat.

A hírügynökségek leközölték a fantasztikus vádat, aminek nyomán óriási tiltakozás indult meg világszerte. A tárgyalás 1913. szeptember 25. és 28. között játszódott le a kijevi bíróságon. Moszkva, Szentpétervár és Kijev legjobb ügyvédei vonultak fel Bejlis védelmére. A lámpagyújtogató és felesége összezavarodtak a keresztkérdések hatására és kijelentették: „Mi nem tudunk semmit." Azt állították, hogy nem értették a titkosrendőrség kérdéseit. A vád fő ideológusa, egy *Jusztin Pranajtis* nevű katolikus pap az esetet „jellemzően rituális gyilkosságnak" bélyegezte. „Tudományos" magyarázatait, amit *talmudi* idézetekkel akart bizonyítani, *Jákob Mazek* moszkvai rabbi megcáfolta. Kimutatta, hogy Pranajtis *nem ismeri azt a talmudi helyet, amit idéz.* Az is kiderült, hogy Pranajtisnek priusza van, és olyan ember, aki pénzért mindenre kapható. Két orosz professzor is a vádlott mellett emelt szót és dicsérték a zsidó erkölcsi értékeket, ugyanakkor nevetségessé tették a rituális gyilkosság vádját. Így az esküdtszék amely egyszerű parasztokból állt, néhány óra tanakodás

után ártatlannak jelentette ki Bejlist, aki az Egyesült Államokba vándorolt.

•

A legtragikusabb kimenetelű „vérvád" Atlantában, Georgia államban, az Egyesült Államok területén játszódott le. *Leo Max Frank* 1884-ben született Texas államban, emigráns német zsidó család fiaként. Brooklynban nevelkedett és gépészmérnöki diplomát szerzett. 1907-ben Atlantába (Georgia állam) költözik a nagybátyjához, *Moses Frank*hoz, és a *National Pencil Co.* gyár üzemvezetője lesz. Jelentős szerepe van a helyi zsidó közéletben, tagja a *B'nai Brith*-nek. 1913. április 27-én a gyár alagsorában meggyilkolják *Mary Phagant*, egy 14 éves lányt, a gyár dolgozóját. Két hónapig tart a pör. A főtanú *James Conley* néger alkalmazott. Tanúságtételével Leo Frankra tereli a gyanút. A megfigyelők jelentős része Conleyt gyanúsítja a tett elkövetésével, aki szexuálisan is erőszakoskodhatott a lánnyal. Ám az ügyész inkább a zsidó és északról jövő üzemvezetőt igyekszik befeketíteni, akire számos hanyag, lusta munkás is haragszik, mert szigorú fegyelmet tart a gyárban. A ködös bizonyítékok, a kétséges jellemű ügyészi tanúk, valamint Frank világos és ékesszóló tanúságtétele ellenére 1913. augusztus 23-án bűnösnek mondják ki. Az ügyvédei rámutatnak, hogy származása miatt ítélték el. Az ügyész ezt természetesen tagadja. A csőcselék, a bíróságon belül és kívül, követelte

A cári Oroszországban gyakoriak voltak a pogromok, amikor a hatóság előzetes jóváhagyásával rontottak a védtelen zsidó lakosságra és gyilkoltak, raboltak.

Frank kivégzését. Nyilván ez befolyásolhatta a választott bírákat. Közben a vádlott fellebbezett. A fellebbezési tárgyalás idején egy *Tom Watson* nevű volt néppárti és fajvédő politikus hetilapjában, a *Jeffersonian Magazine*-ban állandóan követelte a „piszkos, perverz, New York-i zsidó" kivégzését. Ugyancsak Watsonnak volt oroszlánrésze a *„Knights of Mary Phagan"* (Mary Phagan lovagjai) társaság megalakításában, akik megkísérelték megszervezni a zsidó üzletek és üzemek bojkottját egész Georgiában.

1915. május 18-án a bíróság elutasította Frank fellebbezését és nem továbbította a per iratait az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságához. De az állam kormányzója, *John Slaton* életfogytiglanra változtatja az ítéletet. A georgiai zsidóellenes hangulatot bizonyítja, hogy ez a lépés a politikai karrierjébe kerül Slatonnak, nem választják újjá. A tömeg 1915. augusztus 16-án kivonszolja Frankot a börtönből és meglincselik, meggyalázott tetemét pedig egy fára akasztják.

Domán István

Ritualmord

A német nyelv a címben szereplő szóval nevezi meg az olyan gyilkosságot, amely az istenség iránti tiszteletét, hódolatát, a tőle való félelmet kimódolt szertartás – ritus – keretében, emberáldozattal, ember vérének vételével, sőt elfogyasztásával iparkodik kifejezni.

Vajon ki lehetett az a római polgár, aki elsőnek suttogta szomszédja fülébe: a keresztények (akikről minden igazi, derék római tudja, hogy az állam ellenségei!) katakombáik mélyén, titokzatos, rejtélyes és fölöttébb gyanús ceremóniák közepette áldozatot mutatnak be a maguk furcsa hármas-istenségének, s áldozatukhoz Jupiter- és Mars-félő igazi római családok gyermekeinek vérét veszik?

Vajon ki lehetett az, aki ezt a rettenetes rágalmat kitalálta, fülbe súgta vagy éppen harsányan hirdette a *Forum Romanumon.*

És vajon ki lehetett a középkori keresztények közül az első, aki zsidókra mutatott rá: ezek mérgezik meg a kútjainkat, ezek hozzák ránk a dögvészt, ők azok, akik gettóik mélyén titokzatos, rejtélyes és fölöttébb gyanús ceremóniák közepette áldozzák a Jáhvéjuknak és a húsvétjukra készülő pászkába ártatlan keresztény gyermekek vérét sütik bele?

A kérdés igazában érdektelen volt és maradt – ha egyáltalán feltette volna valaki – a *panem et circenses*-t, a kenyeret és cirkuszt áhító tömegek számára. A fontos az volt, hogy legyen látvány, legyen élet-halál harc a porondon, no és – persze – legyenek megszerezhetők a vesztesek földi javai. Érdektelen volt a kérdés a keresztes háborúk előtt, alatt és után. A lényeg az volt: legyenek bűnbakjai a nyomorúságnak, a pestisnek, hadi kudarcoknak, legyenek, akiknek javaiból mindezekért anyagi kárpótlást lehet szerezni, másrészt pedig kínszenvedések okozásával szadista, perverz vágyakat ki lehet élni. Erre a pogány rómaiak idejében alkalmasak voltak a keresztények, utóbb pedig – évszázadokon át – igen alkalmasak voltak az országról országra űzött zsidók, minden népek bitangjai.

Jólesz László

A kevesek hírmondója

Csendes kis kibucát cserélte fel egy évre hűvösvölgyi bérlakására, hogy az Anna Frank Gimnáziumban a héber nyelvet oktassa. Ötven évvel ezelőtt a sors szinte hihetetlen megpróbáltatásoknak tette ki a varsói kislányt. Ott volt a lángoló, fellázadt varsói gettóban. Ha minderről ideérkezése előtt nem hallottam volna, azt hihetném, hogy egy, az élet által dédelgetett nagymama ül velem szemben, akit nem suhintottak meg a világ kegyetlen dolgai, akinek életében a legjelentősebb esemény, hogy kertjét műveli, unokáira felügyel, szombatra sóletet főz. *Alíz Somront* budai lakásában kerestem.

– Elöljáróban mondjon valamit olvasóinknak jom hásoáról, Izrael legszomorúbb napjáról.

– Jom hásoá az emlékezés napja. Április 18-án tartjuk meg a varsói gettóban kitört felkelés első napjának évfordulóját. Már előző este bezárnak a szórakozóhelyek, a rádió, televízió ezekre a tragikus, ugyanakkor hősies napokra emlékező műsorokat készít. Az évfordulón pedig pontosan 11 órakor országszerte megszólalnak két percre a szirénák, leáll az élet, megtorpan a kocsiáradat, az emberek magukba mélyedten, szoborrá meredve, könnyezve tisztelegnek milliónyi áldozat emlékének.

Harcban elfogott lányok. Az ő arcmásukat is őrzi a gettó harcosainak varsói emlékműve.

– Mi volt a Vész napjaiban az az éltető erő, amely Önben tartotta a lelket, a legreménytelenebb napokban is kitartásra buzdította?

– A sómér-mozgalom. Ezért az eszméért már serdülő korban, de a felnőtt gondolkodásával vállaltam az összetűzést a családdal. Csak egy esetet hadd mondjak el. Hajnalban vetődtem haza somer társnőimmel együtt ellenállásra, harcra szólító kiáltványt terjesztettünk illegálisan. Nos, az anyám ezért kitagadott. Megértettem felindulását. Hiszen az SS-ek semmiségért agyonlőtték az embereket, nemhogy földalatti mozgalom szervezéséért.

– A gettóban hogy értesültek a világháború eseményeiről, hiszen teljesen el voltak szigetelve a külvilágtól?

– Fából faragott pisztollyal szereztünk egy rádiót, a legbátrabbak őrizték. A hírek terjesztésére egy külön csoport alakult, közöttük voltam. Lehet, hogy ma furcsán hangzik, hogy egy tizenhárom éves lány önt hitet a másikba, dehát azok a rendkívüli idők rendkívüli cselekedeteket követeltek tőlünk. Szinte leírhatatlan, milyen rémületet keltett, amikor az SS-ek, elkezdték átfésülni a házakat és a szülőktől erőszakkal elvették 13 éven aluli gyermekeiket. Pillanatok töredéke alatt kellett dönteni. Kilencéves kis testvéremet úgy mentettük meg, hogy egy hátizsákba dugtuk, és munkahelyi igazolványunkat lobogtatva átcsúsztunk a kordonon. Bemerészkedett a gettóba a treblinkai láger egyik szökevénye, hogy figyelmeztessen bennünket: a zsidók végállomása a treblinkai megsemmisítő tábor. S szinte érkezésével egyidejűleg kaptam a parancsot: *mindent el kell követned, hogy életben maradj*, ez több, mintha csak magadért tennéd. *Legyen hiteles hírmondója e napoknak!*

– Mi volt az Ön szerepe az ellenállási mozgalomban?

– Összekötő voltam. Volt, hogy hét ház padlásán kellett keresztülvergődnöm feladatom teljesítésére. Egyik ilyen alkalommal tanúja voltam, hogy tapasztották a felnőttek kezüket a csecsemők szájára, nehogy sírásuk elárulja búvóhelyüket. Olykor tragédiával végződött az ilyen védekezés. Lehet ezért bárkit is vádolni?

– Hogyan viszonyultak Önökhöz a lengyelek? Rokonszenvvel? Közömbösen? Ellenségesen?

– Ez is, az is, amaz is előfordult. Örökké hálásak lehetünk *Irena Milekának*, ennek az egyszerű asszonynak, aki egymaga 12 zsidót bújtatott annak tudatában, hogy egyetlen zsidó elrejtéséért helyben agyonlövik. Mások viszont nehéz ezreseket vágtak zsebre zsidók néhány heti bújtatásáért. Mikor már lángszórókkal gyújtották fel a gettó házait az SS-ek (házilag készített gránátokkal védekeztünk ellenük), és engem kicsempésztek a gettóból, odakint ilyen hangokat is lehetett hallani: „égetik a zsidókat, mint a poloskát". Őket is felülmúlták azok a banditák, akik a menekülő zsidókat kirabolták. Ha nem kaptak semmit, kiadták az áldozatokat a németeknek. A lengyel ellenállók meg olykor még pénzért sem voltak hajlandók fegyvert adni.

– Hogy került Bergen-Belsenbe?

– Feljelentettek. Nem tudom minek köszönhettem, hogy nem lőttek helyben agyon. Anyám végignézte elhurcolásomat. Csak tekintetünkkel búcsúztunk egymástól. Arra nincs magyarázat, hogy miért éppen a mi teljes családunk maradt meg milliók közül. Mikor újra találkoztunk anyámmal, azzal fogadott, épp ideje, hogy megjöttem, távollétemben nem volt ki frizurát csináljon számára.

– Járt-e Varsóban a felszabadulás után?

– Mikor elvittek, megátkoztam ezt a várost. Megfogadtam, soha többé nem lépem át a kapuit. 1983-ban a gettólázadás 40. évfordulóján megszegtem fogadalmam. De csak azért, mert a program szerint a gettó egykori helyén a *Hatikvát* kellett elénekelnünk. Van-e a léleknek olyan ismerője, aki meg tudná fogalmazni, mit éreztünk mi túlélők ebben a pillanatban?

– És azóta?

– Azóta rendületlenül járok Varsóba, de már nem egyedül, hanem fiatalok csoportját kísérem. Én vagyok a kevesek hírmondója.

Kroó László

Könyvespolc

Ugye nem az utolsó határ?

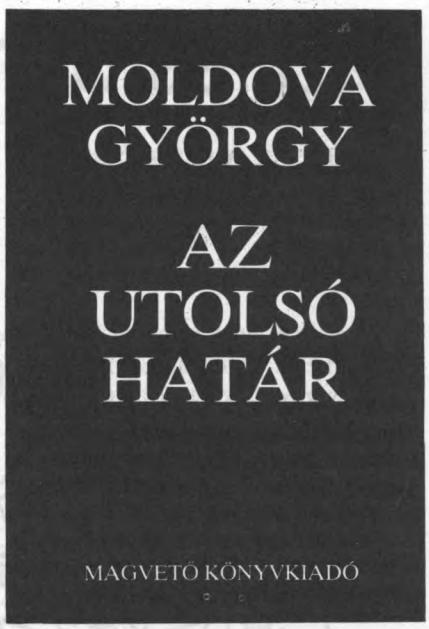
(Moldova György: Az utolsó határ. Magvető Könyvkiadó, 1990., 310 oldal, 120,– Ft)

Az évváltás vásárlási kínálatában ismét feltűnt az árusítópolcokon és ponyvákon *Moldova György* három évvel ezelőtt kiadott könyve, *Az utolsó határ*. A legolvasottabb mai magyar író köteteit megjelenésükkor mindig elkapkodják, ebből a művéből mégis sok raktáron maradt. Okát könnyű feltárni: a kudarc témájában rejlik, zsidó fájdalom kíséri szinte elejétől végig.

Moldova írói és emberi erénye ötletgazdagsága, fanyar humora, bátorsága, együttérzése a társadalom peremén vergődőkkel, a gyengékkel, a megbántottakkal. Először ő írt leleplező regényt *(Malom a pokolban)* a *Rákosi*-korszakról, ő nyújtotta át összegyűjtött fricskáit a hatalomnak, s még legképtelenebb története, a *Beszélő disznó* is kora, az 1980-as évek kádereit gúnyolja ki. Hasonló sikert arattak szociográfiái, történelmi regényei.

Hol helyezkedik el az életműben Az utolsó határ? Ott, ahol ehhez hasonlóan életrajzi elemeket tartalmazó előző regényei, az 1975-ben megjelent *Szent Imre-induló* és az 1981-ben kiadott *Elhúzódó szüzesség*. Bár más műveiben is feltűnnek zsidó figurák, pl. a Malom a pokolban moszkovita Altschulerje, aki bár a Szovjetunióban rabként szenvedett, lányát is megnyomorították, itthon mégis vérbíró lesz; olykor vagányként is találkozunk velük, de ők mellékalakok, másodvonalbeli szereplők. A trilógia főhőse azonban egy proli-zsidó fiú. A gyerek Kőhidai Miklóssal a Szent Imre-induló történetében ismerkedünk meg 1944-ben, majd követhetjük életútját a háború után az Elhúzódó szüzességben, a harmadik kötet pedig 1953/54-es katonaidejéről szól. Nem az utókor számára alkalmas kulcsregény, de éles gyorsfénykép a rideg kaszárnyákról, a félanalfabéta tisztekről, a sivárságról, az otthonok bomlásáról, tárgyak, hagyományok pusztulásáról. Olyan kor ez, amelyben nem csupán Moldova öreg zsidói lebegnek szinte a múlt szellemeként, hanem jéggé keményedett talajban akarnak gyökeret verni fiatal hősei is, persze sikertelenül. Indokoltan érzi úgy a könyv ügyvédje, hogy nincs messze az utolsó határ, és az évezred végére eltűnik Magyarországon a zsidóság.

Dicsérhetjük a főhőssel való írói azonosulást, az elárvult zsinagóga, a prédává lett temető, a meggyalázott imakönyvek, tóratekercsek fájdalmas leírását, mégsem „zsidóregényt" olvasunk. Nem az, mert hősei nem saját tudatlanságuk, asszimilációs igyekezetük miatt felszínesek, ha zsidóságukról kell vallaniuk, hanem mert Moldova járatlan a vallásban, a zsidó történelemben és filozófiában. Az pedig már az egész mű mint irodalmi alkotás színvonalát rontja, hogy igaz történetet is beleír. Nevezetesen: Kőhidai parancsnokává teszi meg azt a valóságban is leleplezett néphadseregbeli tisztet, aki 1944-ben nyilas suhancként gyilkolt. Még inkább kilóg a regényből, s inkább krimibe való, hogy az egykori nyilas még rejtőző társai megölik Kőhidai szerelmét.

Moldova nem a stílus mestere. Hasonlatai, tájleírásai nem rögződnek az olvasóba, még akkor sem, ha a könyv komor hangulatához illően szinte az egész évben nyirkos az idő, felhős az ég. A gyengeségek ellenére is várjuk Kőhidai Miklós életének folytatását, hiszen messze még az utolsó határ…

V. E.

Itt vagyunk

A rasszizmus ellen

Itt vagyunk! – ezt a címet viselte tizenhárom művész február 21-től április első hetében is tartó kiállítása a *Chagall Galériában*.

Itt vagyunk, tanúskodunk! – a művek legtöbbjének már a témája is a rasszizmus, a gyűlölködés miatti fájdalmat, döbbenetet tükrözi, tiltakozik. Ezek olyan művészek alkotásai, akiknek személyes életükbe is beletiport már valamiképpen a fajgyűlölet.

A nácik haláltáborát megjárt *Lukács Ágnes* festménye (Összebújva), az Auschwitzban odaveszett nagyszülei emlékének e művével is áldozó *Havas Eszter* grafikája (Holocaust), *Magén Istvánnak* a Soa kataklizmáját felidéző két lapja épp erről beszél, mint *Balla Margit* Ne ölj! című grafikája, vagy – áttételesen – *Engel-Tevan István* alkotása (Az idegen szép).

Másfajta gondolati tartalmat, másféle reagálást közvetít *Fehér László* pasztellje (Ima) és a nyolcvanöt évesen is alkotó, zaklatott világunk gondjait magában forgató *Feldmann László* faszobra (Imádkozó).

Benedek György az 1939–1945 közötti világégés zsidó és nem-zsidó áldozatai emlékére tervezett monumentumának a makettjét hozta el. Az emlékmű, amelyet különben Siófok számára szánt a művész, sajnos nem kerülhetett még kivitelezésre.

Az Erdélyből ide települt *Kovács Johanna* és *Tuzson-Berczeli Péter* festményei mellett említést érdemel a Marosvásárhelyen élő *Molnár Dénes* Kisebbségben című grafikája. Molnárt a Vatra Romaneasca perbe fogatta a román nemzet gyalázása miatt… A mintegy 160 erdélyi templomot és tornyot rézkarcban és fametszetben megörökítő művésznek személyes élménye és ügye az önmagával, a magyarságával való azonosság, vagy ha úgy tetszik, a „másság". Ez vezette a magukat zsidónak valló pályatársaihoz erre a kiállításra.

A kis tárlat amelynek értékeit még *Thury Levente* egy kis szobra is gyarapítja, a „Raszszizmus – rossz izmus" címmel február végén lezajlott rendezvénysorozat részeként került bemutatásra. Ezt a politikai akcióhetet a Zsidó Diákok Magyarországi Szövetsége kezdeményezte. A Garay utcai kiállítással körülbelül azonos időben volt látható az Egyetemi Színpad épületében cigány képzőművészek egy kiállítása is, ugyancsak a rasszizmus elleni akcióhét keretében. Szép lett volna, ha az itteni – zsidó és keresztény – művészek valamelyik alkotása ott, cigány művészeké emitt szerepelt volna, mintegy a kölcsönös megbecsülés és szótértés követeként, jelképeként. Ez szervezési hiba folytán maradt el.

Amint inkább a szervezés, a propaganda gyöngeségének, semmint az érdeklődés hiányának tulajdonítható, hogy a hat héten át nyitva tartó kiállítást oly kevesen látták és méltatták.

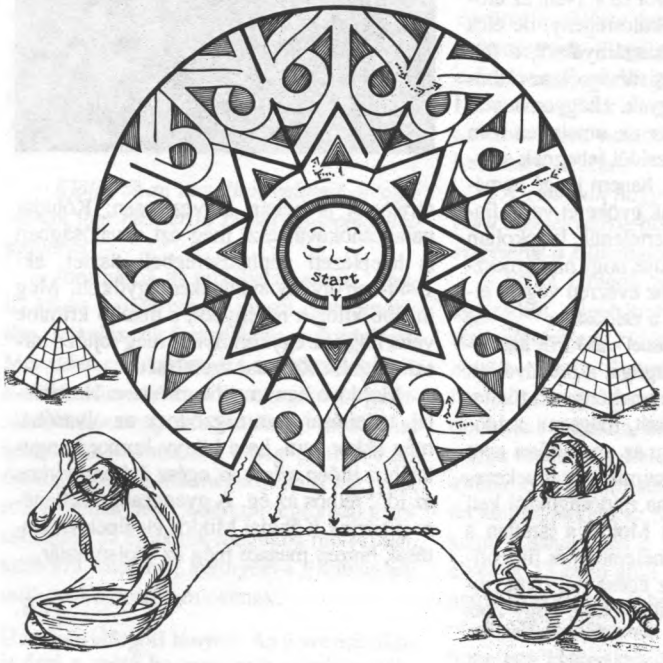
– 6

Eszti és Beni oldala

Fritz Zsuzsa összeállítása

Találd meg!

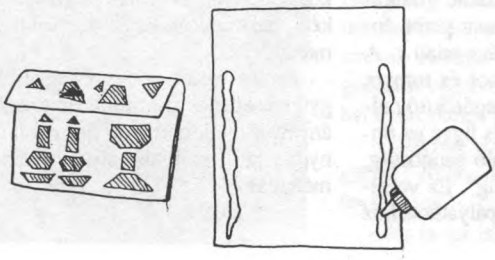
Izrael gyermekeinek nem volt idejük, hogy megsüssék kenyerüket,. mielőtt elhagyták Egyiptomot. Gyorsan összekevertek lisztet és vizet, s kitették a kevercset a napra „sülni". Találd meg az utat a naptól a maceszig!

Pészahi kézimunka

filc (anyag) 9×12
filcdarabok különböző színekben
fehér ragasztó

Húzz ragasztócsíkokat a filcre, ahogy a képen látható. A csík felénél hajtsd vissza az anyagot, ragaszd össze a két oldalt, egy zsebet formálva. A nem ragasztózott rész a hajtóka. Vágj ki különböző színes formákat és ragaszd díszítésnek az afikoman táskára.

Széder szalvétagyűrű

kartonhenger
színes papír
ragasztó

Vágj négycentis darabokat a kartonhengerből. Ragassz színes darabokat papírból a hengerre. Áthúzva rajta a szalvétákat, kitűnően használható széder-este.

Színezd ki...

...ezt az üvegablakot, kivéve a pontozott darabokat. Kilenc Pészahhal kapcsolatos szót fogsz találni.

